

200

LET MUZEJNICTVÍ

1814 OPAVA 1817 BRNO 1818 PRAHA

MUZEJA BEZ BARIÉR

Bezbariérová přístupnost,
výstavnictví a komunikace

Konference zaměřená
na bezbariérovou komunikaci
muzeí s návštěvníky

Sborník příspěvků

Část I.

Teoretické a metodické texty

Část II.

Příklady dobré praxe

NÁRODNÍ
MUZEUM

Konference *Muzea bez bariér. Bezbariérová přístupnost, výstavnictví a komunikace* (14.–15. října 2015 v Nové budově Národního muzea) byla pořádána Národním muzeem, Slezským zemským muzeem a Moravským zemským muzeem v rámci projektu *Strážci paměti: 200 let muzejnictví v České republice*. Organizačně konferenci zajistilo Centrum pro prezentaci kulturního dědictví při Národním muzeu. Konference i sborník příspěvků byly realizovány s finanční podporou Ministerstva kultury ČR.

Editoři: Ivana Kocichová, Pavla Suchánková

© 2016 Národní muzeum

ISBN 978-80-7036-478-9

Obsah

Úvod	4
Teoretické a metodické texty	5
Muzeum skutečně bez bariér. Komplexní přístup k tvorbě bezbariérového prostředí <i>Ivana Kocichová, Národní muzeum</i>	6
Uživatelský pohled na technické řešení přístupnosti kulturněhistorických objektů <i>Kateřina Novotná, Jan Toman, Pražská organizace vozičkářů, FA ČVUT</i>	13
Muzeum a návštěvníci s mentálním postižením <i>Soňa Mertová, Moravské zemské muzeum</i>	16
Návštěvníci s poruchami zraku v muzeu <i>Petra Belaňová, Národní muzeum</i>	21
Bezbariérové muzeum i pro neslyšící: uvedení do problematiky <i>Nada Hynková Dingová, Centrum pro dětský sluch Tamtam</i>	29
Návštěvníci muzeí se speciálními potřebami – neslyšící <i>Nada Hynková Dingová, Centrum pro dětský sluch Tamtam</i>	32
Muzeum a návštěvníci s tělesným postižením: eliminace bariér v muzejním prostředí <i>Radek Musílek, Jedličkův ústav a školy</i> <i>Ivana Kocichová, Národní muzeum</i>	42
Příklady dobré praxe	52
Jsme v muzeu připraveni na návštěvníky se specifickými potřebami? <i>Kamila Poláková, Slezské zemské muzeum</i>	53
Muzejně-pedagogická práce MCMP se znevýhodněnými skupinami návštěvníků <i>Pavla Vykoupilová, Moravské zemské muzeum</i>	57
SHZ Bečov – bariéry v prezentaci kulturního dědictví v prostředí památkového objektu <i>Kateřina Rozinková</i>	64
Bariéry v muzeu – ukázka z praxe <i>Hana Hlaváčová, Dobrovická muzea, o.p.s., Muzeum cukrovarnictví, lihovarnictví, řepařství a města Dobruška</i>	69
Výstavy pro návštěvníky se zrakovým znevýhodněním pořádané Muzeem Těšínska <i>Ilona Pavelková, Muzeum Těšínska, p. o.</i>	72
Hmatová stezka ve Východočeském muzeu v Pardubicích <i>Dominika Schmidtová</i>	77

Úvod

Bezbariérové zpřístupnění muzeí je stále aktuální otázkou českého muzejnictví. Potvrdila to i konference *Muzea bez bariér. Bezbariérová přístupnost, výstavnictví a komunikace*, která byla připravena v rámci projektu *Strážci paměti: 200 let muzejnictví v České republice* Národním muzeem, Moravským zemským muzeem a Slezským zemským muzeem.

Na konferenci zaznělo na dvacet příspěvků zástupců muzeí a galerií a specialistů věnujících se práci s osobami s postižením. První den konference byl věnován zejména metodickým doporučením pro práci s jednotlivými cílovými skupinami, den druhý pak příkladům dobré praxe. Na závěr konference se uskutečnil workshop komunikace s cílovými skupinami, na kterém byly účastníkům představeny zásady komunikace s návštěvníky se speciálními potřebami. Do sborníku je zařazen výběr z příspěvků pronesených na konferenci a dva metodické texty, jejichž závěry byly představeny v rámci závěrečného workshopu.

Věříme, že se tento sborník stane platným příspěvkem do oborové diskuse nad otázkou zpřístupnění muzeí všem skupinám návštěvníků.

TEORETICKÉ A METODICKÉ TEXTY

Muzeum skutečně bez bariér. Komplexní přístup k tvorbě bezbariérového prostředí

A Truly Barrier-Free Museum. A Comprehensive Approach to Creating a Barrier-Free Environment

Ivana Kocichová, Národní muzeum

Abstrakt

Kde všude se v průběhu návštěvy muzea setkáváme s bariérami? Jak tyto bariéry eliminovat? A zejména, jak nevytvářet svou činností bariéry zcela nové? Autorka v příspěvku definuje čtyři základní oblasti výskytu bariér v muzejním kontextu a vyzývá ke komplexnímu přístupu k tvorbě bezbariérového muzejního prostředí. Závěr příspěvku představuje deset kroků k realizaci muzea skutečně bez bariér.

Abstract

What barriers do we face when visiting a museum? How to eliminate those barriers? And, particularly, how to avoid creating new barriers in our work? The author of the article defines four basic areas in which barriers can arise in the museum context and calls for a comprehensive approach to creating a barrier-free museum environment. At the end of the article, ten recommendations intended to create truly barrier-free museum are presented.

Bezbariérovost a muzejní prostředí

Otázka bezbariérovosti je dnes hojně diskutována i v muzejním prostředí. Často však v muzeích přetrvává k této problematice přístup, který můžeme označit za dílčí, tj. řešící pouze některé aspekty bezbariérového zpřístupnění, v horším případě za přístup zcela nedostatečný. Příčiny těchto nedostatků tkví zejména v nedostatečné informovanosti odpovědných muzejních pracovníků. Samostatnou kapitolou jsou pak zcela chybná řešení, realizovaná často v dobré vůli, či nové bariéry vytvářené v rámci naší činnosti. Na začátku je nutno si zodpovědět otázku, kdo vlastně profituje z bezbariérového prostředí. Česká legislativa zmiňuje v této souvislosti termín osoby s omezenou schopností pohybu a orientace, přičemž tímto termínem rozumí osoby s pohybovým postižením, osoby se zrakovým postižením, osoby se sluchovým postižením, osoby s mentálním postižením, osoby pokročilého věku, těhotné ženy, osoby doprovázející dítě v kočárku nebo dítě do tří let.¹ Je tato skupina skutečně tak malá, že si nezasluhuje naši plnou pozornost a informovanost? Právě naopak. Pokud si uvědomíme, že s dočasným pohybovým omezením se ve svém životě setká naprostá většina z nás, ať je to např. v případě mladých rodičů, kteří řeší každodenně bariéry při pohybu s kočárkem po městě, či ve stáří, pak jde o problematiku, která se v podstatě dotýká nás všech.

Řada muzeí deklaruje na svých webových stránkách svoji bezbariérovost. Co však je bezbariérovost podle zákona? Jaké mají muzea v tomto ohledu povinnosti? Vyhláška č. 398/2009 Sb., o obecných technických požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb, rozumí bezbariérovým řešením soubor

¹ Vyhláška č. 398/2009 Sb., o obecných technických požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb.

územně technických a stavebně technických opatření, která zajišťují samostatný pohyb a užívání staveb osobami s omezenou schopností pohybu a orientace. Zákon č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy, pak pod pojmem standard fyzické dostupnosti rozumí „odstraňování, pokud to stavební podstata příslušné nemovitosti dovolí nebo to není z jiných závažných důvodů vyloučeno, architektonických a jiných bariér znemožňujících osobám s omezenou schopností pohybu a orientace užívání standardizovaných veřejných služeb.“

Oba předpisy v podstatě zmiňují bariéry fyzické, architektonické, vyplývající ze stavební podstaty objektu. Možné bariéry v muzeích se však vyskytují v mnohem širším kontextu.

Komplexní přístup

Posláním muzejní instituce ve vztahu k návštěvníkům je vedle umožnění pohybu po budově zejména zpřístupnit muzejní prezentaci a vytvořit přístupné komunikační prostředí. Je možno definovat čtyři základní oblasti, v nichž se v kontextu muzejní práce můžeme setkat a také se setkáváme s bariérami znemožňujícími přístup ke kulturnímu dědictví osobám s omezenou schopností pohybu a orientace. Vedle bariér architektonických jsou to bariéry v oblasti muzejně prezentační, v oblasti informační a orientační a v oblasti komunikační. Na rozdíl od bariér architektonických vstupujeme v případě tří dalších oblastí na pole, jehož úpravu nám žádný zákon neukládá. Narážíme zde tedy na rozpor mezi minimálními úpravami, které jsou pro nás povinností, a širokým spektrem aktivit, které jsou naší volbou s cílem vytvořit vstřícné prostředí pro všechny návštěvníky.²

Mezi zde zmíněnými oblastmi je také ještě jedna velmi zajímavá linie, která si zaslouží naši pozornost. Zatímco oblast architektonická je většinou dána stavební podstatou objektu, bariéry ve třech zbývajících oblastech naopak vytváříme sami svou vlastní činností – při tvorbě výstav, plánování muzejních programů, organizaci provozu atd., a to zejména v důsledku naší neinformovanosti nebo často též nezájmu. Byla by tedy chyba se domnívat, že odstraněním pouze bariér architektonických máme splněno. Nezbytný je komplexní přístup.

Bariéry architektonické

Architektonické bariéry v muzeích není těžké si představit. Ve stručnosti zde hovoříme o vstupech do objektu, schodech a způsobech jejich překonávání, sklonech, površích pochozích ploch, šířce dveří a průjezdů, přístupných toaletách atd.³ Vyhláška č. 398/2009 Sb. se zabývá touto problematikou detailně, a to včetně řešení pro osoby se zrakovým postižením a pro osoby se sluchovým postižením. Zmíním zde jen několik zajímavých momentů. Bezbariérovost nebo alespoň bezbariérový vstup, výtah do patra a upravené WC dnes deklaruje již většina muzeí. Zda jsou však deklarovaná řešení skutečně v souladu s požadavkem na bezbariérovost, to je možno si ověřit v příslušné vyhlášce. V řadě měst také působí nejrůznější neziskové organizace, které vydávají atlasy či mapy bezbariérovosti, kde je možné se dočíst i o řadě kulturních institucí.⁴ Často díky těmto publikacím zřizovatelé zjistí, že jimi deklarované řešení je z pohledu uživatele nedostatečné či zcela nefunkční.

2 Viz též KOCICHOVÁ, Ivana. Bezbariérovost: Povinnost nebo volba? *Věstník AMG*, 4, 2015, s. 19–20.

3 K architektonickým bariérám v muzeích viz MUŠÍLEK, Radek a HAVLÍKOVÁ, Ivana. Muzeum a návštěvníci s tělesným postižením. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*, 50, 2, 2012, s. 17–25.

4 Například městská část Praha 1 ve spolupráci s Pražskou organizací vozíčkářů zmapovala nejrůznější objekty na Praze 1 s využitím metodiky, která objekty dělí na přístupné, částečně přístupné a nepřístupné. Není jisté bez zajímavosti, že z muzeí zahrnutých v atlasu Prahy 1 v roce 2013 jsou uvedené objekty vyhodnocené nejlépe jako částečně přístupné. Viz *Atlas přístupnosti objektů na území městské části Praha 1. Pokračování*. Praha, 2013.

Je také nutné si uvědomit, že všechna přijatá opatření v oblasti eliminace architektonických bariér musíme udržovat neustále plně funkční. A to jak prostřednictvím udržování dobrého technického stavu těchto zařízení, např. výtahů, ramp, ale zejména plošin, tedy aby fungovala, ale také zajištěním proškolené obsluhy, tedy aby náš personál byl schopen zařízení ovládat, měl k dispozici informace k jejich používání, byl schopen rychle najít klíče atd. V použitelném stavu je nutno udržovat i WC, které někdy díky zdánlivě nevyužitému velkému prostoru slouží též jako sklad. A to i z přizpůsobeného WC činí WC nepřístupné. Pokud se nám nedaří funkčnost řešení udržovat, vytváříme v podstatě iluzi bezbariérovosti. Na první pohled je instituce bezbariérová, avšak zvolená řešení jsou nefunkční, na sebe nenavazující či nelogická. Celek tedy nefunguje.

Bariéry v oblasti muzejní prezentace

Neměli bychom zapomínat, že obecná pravidla by měla být aplikována také na prostory expozic a výstav a místa konání muzejních programů, kde každý zbytečný schod či příliš úzký průchod mohou být potenciálním problémem, který znemožní prohlídku osobám s postižením. Dalším typem bariér z hlediska muzejní prezentace je však zejména nerespektování zásad ergonomie muzejních instalací. To jsou poměrně známá pravidla, často však bohužel opomíjená a někdy ustupující rádooby atraktivním architektonicko-výtvarným řešením výstav. Příručky zabývající se touto problematikou většinou pamatují i na návštěvníky se speciálními potřebami, některé jsou jim přímo věnovány.⁵ Tato skupina bariér zahrnuje zejména: nerespektování zorných úhlů při řešení panelů a adjustaci předmětů, malý manipulační prostor pro pohyb osob na vozíku ve výstavních sálech, nevhodné povrchy pochozích ploch, špatnou přístupnost k interaktivním a multimediálním prvkům, vysoko umístěné ovládací prvky, použití nevhodných a lesknoucích se povrchů, nízký kontrast textových a grafických prvků, nevhodně řešené prostory s ohledem na pohyb nevidomých a slabozrakých návštěvníků, absenci odpočinkových míst v expozici a další.

Bariéry informační a orientační

Bariéry se vyskytují také v průběhu procesu komunikace informací od instituce ve směru k návštěvníkovi, a to jak v průběhu návštěvy, tak také před návštěvou v době jejího plánování. Komunikace nabídky by měla probíhat v souladu s potřebami cílové skupiny, tedy formou srozumitelnou cílové skupině, po stránce obsahové s důrazem na informace důležité pro zdárný průběh návštěvy.

Tato skupina bariér zahrnuje např. nepřístupné webové stránky, absenci souhrnných informací pro návštěvníky se speciálními potřebami, chybně zvolené komunikační kanály, uvádění nepravdivých či neúplných údajů, obtížnou orientaci v objektu a jeho bezprostředním okolí atd.

Bariéry komunikační

Často horší než bariéry fyzické jsou ty mezilidské v přímém kontaktu vyplývající z neinformovanosti, nezájmu či dokonce předsudků. Předpokladem pro eliminaci mezilidských bariér je proškolený a informovaný personál. V této oblasti muzejní práce se můžeme setkat s neznalostí zásad komunikace s osobami s omezenou schopností pohybu a orientace, neznalostí kompenzačních a komunikačních pomůcek, neschopností poradit a pomoci, nezájmem personálu či obavami z neznámého.

5 Např. SALMEN, John P. S. *Everyone's Welcome: The Americans with Disabilities Act and Museums*. Washington: American Association of Museums, 1998, nebo ALTMAN, Diana Cohen (ed.). *Smithsonian Guidelines for Accessible Exhibition Design* [online]. Dostupné z: <http://accessible.si.edu/pdf/Smithsonian%20Guidelines%20for%20accessible%20design.pdf>. Z tuzemské literatury viz BRYCH, Vladimír. *Muzea pro všechny. Příručka k fyzické a smyslové dostupnosti muzeí*. Praha, 2003.

Muzeum skutečně bez bariér

Co je to tedy bezbariérové muzeum? Eliminace architektonických fyzických bariér, funkční speciální vybavení, bezbariérová muzejní prezentace, informovaný a proškolený personál, efektivní a slušná komunikace s cílovou skupinou, to vše by mělo být součástí komplexního přístupu v instituci, kterou teprve můžeme bez obav a oprávněně nazvat „bezbariérovým“ muzeem. Zatímco oblast architektonických bariér je řadou muzeí intenzivně a úspěšně řešena, zbývající oblasti muzejní práce stále zůstávají tak trochu stranou zájmu a úsilí o zpřístupnění muzeí. Neznalost, neinformovanost a nezájem pak často způsobují, že místo abychom bariéry aktivně odstraňovali, aktivně je svou činností vytváříme.

Deset kroků k bezbariérovému muzeu

Na základě zkušeností z realizací projektů v oblasti zpřístupnění muzeí různým skupinám návštěvníků s důrazem na osoby s omezenou schopností pohybu a orientace, ale i z pozorování běžného muzejního provozu a fungování institucí je možno vydefinovat několik základních kroků, které vedou k realizaci muzea skutečně bez bariér.⁶

Krok č. 1. ROZHODNUTÍ. Začněte uvažovat bezbariérově.

Prvním krokem jakékoli změny je rozhodnutí, že se jedním z východisek pro naši práci stane bezbariérové uvažování.⁷ Pro naši věc je třeba získat kolegy, pracující na odděleních a úsecích, jejichž činnost se úzce dotýká instalace výstav, komunikace s veřejností, provozu a návštěvnických služeb, a samozřejmě také vedení muzea, pokud tato iniciativa nesměřuje přímo od něho. Zatímco některé aktivity vyžadují financování, celá řada jich je bez nároku na dodatečné finanční zdroje. Potenciální náklady výrazně snížíme, pokud budeme bariéry předvídat a nenecháme je vůbec vzniknout.

Krok č. 2. NÁVŠTĚVNÍCI A JEJICH POTŘEBY. Poznejte cílovou skupinu.

Abychom mohli vyjít vstříc návštěvníkům, musíme samozřejmě znát specifika a potřeby jednotlivých návštěvnických skupin. Nejedná se o homogenní skupinu osob, potřeby těchto skupin se často liší. Při tom nezapomínejme ani na osoby s dočasnými zdravotními obtížemi nebo rodiny s malými dětmi. Zdrojem informací může být odborná literatura, kontakt se zástupci cílové skupiny, ale také zkušenosti jiných institucí.

Krok č. 3. ANALÝZA STAVU. Audit přístupnosti.

Uvědomme si, že bariéry se nacházejí na řadě míst, počínaje vstupními prostory instituce, prostorem pokladny a muzejního obchodu, toaletami, prostorem kavárny a expozicemi konče, a ovlivňují tak celý

6 Centrum pro prezentaci kulturního dědictví se problematice věnuje od roku 2010, kdy ji na základě rešerše aktuálních problémů českého muzejnictví zařadilo mezi své klíčové aktivity. Mezi projekty iniciované a realizované Centrem pro prezentaci kulturního dědictví v této oblasti patří např. realizace a provoz informačního portálu Muzeum bez bariér (2011), Pražská muzejní noc pro Neslyšící (od 2011), videoprůvodce pro Neslyšící výstavou *Monarchie* (2012), školení a semináře pro pracovníky muzeí s důrazem na komunikaci s návštěvníky se speciálními potřebami (od 2013). K počátkům spolupráce s návštěvnickou skupinou neslyšících viz HAVLÍKOVÁ, Ivana. Neslyšící návštěvníci v (Národním) muzeu. *Věstník AMG*, 2, 2012, s. 15–16. Problematiku přibližuje též série metodických textů Centra pro prezentaci kulturního dědictví. Zmíňme zejména: DINGOVÁ, Nada. Návštěvníci muzeí se speciálními potřebami – neslyšící. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*, 49, 2, 2011, s. 36–48. MUSÍLEK, Radek a HAVLÍKOVÁ, Ivana. Muzeum a návštěvníci s tělesným postižením. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*, 50, 2, 2012, s. 17–25. PERGLOVÁ, Kateřina. Přístupnost webových stránek. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*, 50, 1, 2012, s. 47–50.

7 Bezbariérové uvažování je aktuální i pro instituce, které např. z památkových důvodů nemohou svůj objekt pro jeho stavební podstatu zpřístupnit osobám s pohybovým omezením. Při komplexním nahlížení na problematiku bezbariérovosti a přihlédnutí ke specifickým potřebám jednotlivých návštěvnických skupin je i tak možné realizovat celou řadu opatření přispívajících ke zpřístupnění objektu skupinám se speciálními potřebami.

proces návštěvy muzea. Provedením analýzy stavu s přihlédnutím k jednotlivým skupinám návštěvníků a k typům bariér, jak byly nastíněny výše, získáme představu o největších bariérách, vyskytujících se v instituci, a můžeme stanovit priority jejich řešení.

Je možné oslovit specializované firmy či neziskové organizace, provádějící tzv. audity přístupnosti. Tyto organizace také následně mohou poskytnout poradenství ve věci řešení zjištěných problémů. Většinou se však zaměřují pouze na bariéry architektonické. Bariéry v dalších oblastech muzejní práce již musí instituce zhodnotit sama nebo za pomoci zástupců příslušné cílové skupiny.

Krok č. 4. VNĚJŠÍ PROSTŘEDÍ. Muzeum není ostrov sám pro sebe.

Nesmíme zapomínat, že základním předpokladem umožnění návštěvy osobám s omezenou schopností pohybu a orientace je bezbariérové nejbližší okolí muzea, možnosti parkování a možnosti městské hromadné dopravy. Je-li situace v tomto směru nevyhovující, je vhodné v této věci vstoupit do jednání například s radnicí či provozovateli městské hromadné dopravy. Veškeré úpravy v budově mohou přijít vniveč, pokud se do našeho objektu kvůli vnějším bariérám návštěvníci s pohybovým omezením vůbec nedostanou. Při plánování jakýchkoli úprav je tedy vždy nutné brát ohled i na vnější prostředí.

Krok č. 5. PARTNEŘI. Konzultujte ve fázi příprav.

Nebuďme na to sami. Zahájením spolupráce s organizacemi pracujícími s osobami s omezenou schopností pohybu a orientace získáme nejen expertní pohled na věc, ale také přístup k vysoce efektivním komunikačním kanálům, zacíleným na příslušnou skupinu. Neziskové organizace působící v dotčené oblasti pracují v řadě měst a obcí. Při jakékoli úpravě vedoucí k eliminaci architektonických bariér se vyplatí poprosit o konzultaci odborníky. Řešení navrhovaná dodavatelskou firmou bez zkušeností nemusí být vždy ideální. Vždy je také lepší požádat o konzultaci ve fázi přípravy například nové expozice či výstavy, než následně řešit již vzniklý problém.

Nezapomínejme na to, že našimi partnery jsou také návštěvníci. Zpětná vazba, je-li efektivně sbírána, vyhodnocována a archivována, je neocenitelným zdrojem informací.

Krok č. 6. Eliminace architektonických bariér. Funkčnost řešení.

Je-li to možné, provedme změny v oblasti zajištění bezbariérového řešení bezprostředního okolí budovy a zajištění návaznosti komunikací na možnosti bezbariérové dopravy v MHD. V oblasti architektonické je nutné vyřešit bezbariérový vstup do budovy. Bezbariérově by však měl být řešen celý objekt: prostory expozic, výstav, přednáškových prostor, kavárny, restaurace, muzejního obchodu, WC, šaten a dalších obslužných prostor, komunikačních tras včetně výtahů. V případě nutnosti zvažme speciální vedení návštěvnické trasy. Všechna přijatá opatření musíme udržovat neustále funkční. Personál musí mít aktuální informace týkající se bezbariérového řešení objektu a být schopen ovládat jeho jednotlivé prvky.

Krok č. 7. Bezbariérová muzejní prezentace.

Zajistíme bezbariérové řešení prostorů expozic a výstav z hlediska pohybu návštěvníků se speciálními potřebami. Při přípravě muzejní prezentace mějme na paměti pravidla bezbariérové muzejní prezentace. Dodržujme zásady ergonomie muzejních instalací (vhodné výškové umístění exponátů, respektování zorných úhlů při řešení panelů a adjustaci předmětů atd.). Spolupracujeme-li s architekty na tvorbě výstav, nezapomeňme jim naše požadavky na bezbariérovost zdůraznit, či je odkázat na příslušné příručky. Byla by chyba se domnívat, že všichni tato doporučení znají.

Zvažme možnost využití moderních technologií pro zpřístupnění sbírek např. pro neslyšící návštěvníky. Jsou-li v instituci již využívány interaktivní multimediální prvky, je často možné jejich infrastrukturu využít k rozšíření informačního potenciálu expozic pro návštěvníky se speciálními potřebami. U vytypovaných úseků můžeme zvolit přizpůsobení vybraných expozičně-výstavních prostor a zvolených metod muzejní prezentace cílené individuální návštěvě nevidomých a slabozrakých – taktilní vystavování.

Krok č. 8. Informovaný návštěvník.

Mají návštěvníci k dispozici potřebné informace k naplánování návštěvy? Vědí, kudy přijít, kde zaparkovat, jak bude návštěva probíhat, zda jsou připraveny speciální programy, jak se objednat? Propagace aktivit běžnými kanály nemusí v tomto případě dostačovat, je nutné se zaměřit na specifické kanály zacílené na konkrétní skupiny návštěvníků. V tom nám mohou pomoci partneři z řad neziskových organizací, jejichž prostřednictvím můžeme nabídku komunikovat. Vhodné je připravit souhrnné informace k návštěvě skupin se speciálními potřebami a publikovat je na internetu.⁸ Samozřejmostí by měly být webové stránky dle pravidel blind friendly webu.

V průběhu návštěvy samotné je důležité umožnit rychlou a snadnou orientaci v budově (ale i před příchozem – označení případného bočního vchodu) a programové nabídce. Tomu napomůže užívání mezinárodně srozumitelných grafických symbolů, např. také instalace taktilních orientačních panelů, multimediálních informačních kiosků (s nabídkou v cizích jazycích včetně nabídky v českém znakovém jazyce) a akustických prvků.

Krok č. 9. Mezilidská komunikace. Naší tvář je personál.⁹

Předpokladem eliminace mezilidských bariér je informovaný a proškolený personál. Slušnost, ochota, ale také znalost základů komunikace s jednotlivými skupinami návštěvníků, by měly být samozřejmostí, a to zejména v případě pracovníků přicházejících do každodenního kontaktu s návštěvníky. Informovaný personál umí poradit, pomoci, je seznámen s kompenzačními pomůckami a obsluhou příslušných technických zařízení.

Je nutné pamatovat na to, že zejména ve větších muzeích mohou být pozice pokladních, dozoru expozic, pracovníků šatny atd. stíženy poměrně častou fluktuací. Každý nový pracovník by měl být co nejdříve po svém nástupu seznámen se základními pravidly komunikace s osobami s postižením a seznámen s nabídkou instituce pro tyto skupiny návštěvníků.

Krok č. 10. Procesy v instituci.

Aby naše snaha nevyzněla do prázdna, nebyla ukončena například z důvodu fluktuace zaměstnanců, je dobré nastavit v instituci příslušné procesy: deklarovat naše cíle ve strategických dokumentech instituce, určit osobu nebo oddělení, které bude mít v náplni práce koordinaci aktivit v oblasti bezbariérového zpřístupnění, vyhodnocovat zpětnou vazbu, pravidelně analyzovat stav a nabídku. Vhodné je zajistit školení v podobě seznámení s problematikou všem pracovníkům, kteří se na zpřístupnění muzea podílejí, od pokladních přes autory výstav až po management, který určuje vize a strategie.

8 Velmi inspirativní je v tomto směru materiál Musée facile, vydaný Musée Quai Branly, Dostupné z: http://www.quaibrantly.fr/fileadmin/user_upload/4-Ancien-site-web/accessibilite/Brochure_Musee_Facile_2012.pdf.

9 K roli pracovníků „v první linii“ na formování muzejního prožitku viz KOCICHOVÁ, Ivana a BELAŇOVÁ, Petra. Muzejní prožitek, vstřícné prostředí a pracovníci v první linii. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*, 52, 2, 2014, s. 3–10.

Závěr

Má-li být naše instituce skutečně bez bariér, je nutno se snažit eliminovat nejen bariéry vyplývající ze stavební podstaty objektu, v němž naše instituce sídlí, ale i ty vyskytující se v různých oblastech naší práce – muzejní prezentace, informování veřejnosti, mezilidská komunikace atd. Tato práce tedy nekončí v žádném případě eliminací bariér stávajících, nýbrž pokračuje soustavně, a to úsilím o udržování funkčního bezbariérového řešení a důrazem na prevenci, tedy nevytváření bariér nových.

Uvedená doporučení jsou nastíněním komplexního přístupu k řešení problematiky bezbariérovosti z pohledu instituce a jejího řízení. Předpokladem úspěchu je také uvědomění si, že zpřístupnění muzea návštěvníkům včetně návštěvníků s postižením není záležitostí pouze provozu, oddělení práce s veřejností či muzejních pedagogů. V menší nebo větší míře se totiž tato problematika dotýká činnosti naprosto většiny pracovníků muzea.

Literatura

- *Atlas přístupnosti objektů na území městské části Praha 1*. Pokračování. Praha, 2013.
- BRYCH, Vladimír. *Muzea pro všechny. Příručka k fyzické a smyslové dostupnosti muzeí*. Praha, 2003.
- DINGOVÁ, Naďa. Návštěvníci muzeí se speciálními potřebami – neslyšící. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*, 49, 2, 2011, s. 36–48.
- HAVLÍKOVÁ, Ivana. Neslyšící návštěvníci v (Národním) muzeu. *Věstník AMG*, 2, 2012, s. 15–16.
- KOCICHOVÁ, Ivana. Bezbariérovost: Povinnost nebo volba? *Věstník AMG*, 4, 2015, s. 19–20.
- KOCICHOVÁ, Ivana a BELAŇOVÁ, Petra. Muzejní prožitek, vstřícné prostředí a pracovníci v první linii. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*, 52, 2, 2014, s. 3–10.
- MUSÍLEK, Radek a HAVLÍKOVÁ, Ivana. Muzeum a návštěvníci s tělesným postižením. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce* 50, 2, 2012, s. 17–25.
- PERGLOVÁ, Kateřina. Přístupnost webových stránek. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*, 50, 1, 2012, s. 47–50.
- SALMEN, John P. S. *Everyone's Welcome: The Americans with Disabilities Act and Museums*. Washington: American Association of Museums, 1998.

Elektronické zdroje

- ALTMAN, Diana Cohen (ed.). *Smithsonian Guidelines for Accessible Exhibition Design* [online]. Dostupné z: <http://accessible.si.edu/pdf/Smithsonian%20Guidelines%20for%20accessible%20design.pdf>.

Uživatelský pohled na technické řešení přístupnosti kulturněhistorických objektů

A User's View of the Technical Accessibility of Cultural Sites

Kateřina Novotná, Jan Toman, Pražská organizace vozíčkářů, FA ČVUT

Abstrakt

Příspěvek pojednává o vhodných technických řešeních v budovách určených pro kulturní vyžití veřejnosti z pohledu návštěvníků s omezenou schopností pohybu. Zaměřuje se na správnou instalaci nemobilních i mobilních kompenzačních zařízení (např. bezbariérových ramp, schodišťových plošin, zvonkových signalizací) v kontextu celkové přístupnosti objektu.

Abstract

This article describes suitable technical solutions in public cultural buildings from the viewpoint of visitors with limited mobility. It focuses on how to correctly install immobile and mobile assistive equipment (e.g. barrier-free ramps, stair platforms, bell signalling systems) in the context of the building's overall accessibility.

V České republice žije nezanedbatelný podíl obyvatel s omezenou schopností pohybu, přičemž základní demografické ukazatele upozorňují na fakt, že v příštích dvaceti letech toto procento výrazně stoupne, zejména díky očekávanému nárůstu skupiny seniorů ve věku nad 85 let. Přístupnost veřejného prostoru je tedy aktuálním tématem, které je v kontextu architektury potřeba řešit v dostatečném předstihu.

České legislativní prostředí pracuje s pojmem bezbariérového užívání staveb již od roku 1985. V současnosti tuto problematiku řeší vyhláška Ministerstva pro místní rozvoj č. 398/2009 Sb., o obecných technických požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb. Jejím cílem je zajistit, aby stávající i nově budované prostředí bylo přístupné pro co nejširší skupinu obyvatel, včetně osob s pohybovým omezením, tedy i seniorů a rodičů doprovázejících děti v kočárku.

Přestože existence prováděcího předpisu stavebního zákona je v současnosti již obecně známou skutečností, při realizaci rekonstrukcí i novostaveb vzniká stále velké množství chyb způsobených mylnou interpretací vyhlášky nejen architekty a projektanty, ale i dohlížecí složkou – stavebními úřady a konečně firmami provádějícími stavbu. Nedostatky v realizacích mnohdy prokáže až praktické užívání stavby, kdy už bývá na významnější korekce pozdě. Nesprávně provedené bezbariérové úpravy přitom často zaviní celkovou nefunkčnost původně dobrého záměru a je pak otázkou, jaký efekt má vynaložené úsilí a finanční prostředky.

Stavební a technické zvládnutí tzv. tvrdých bariér musí být zároveň důsledně provedeno v širokých souvislostech. Tedy, bezbariérové prvky, které v architektuře vznikají, na sebe musí logicky bezbariérově navazovat, přičemž je v takovém pojetí potřeba zohlednit nejen spojitosti jednotlivých segmentů v interiéru, ale i přístupové komunikace a návaznost na dopravní uzly.

U budov s kulturněhistorickou hodnotou, kde jsou výraznější stavební zásahy ze zřejmých důvodů mnohdy velmi limitované, je potřeba poctivě uvážit, jaký (a zda vůbec) má daný objekt potenciál z hlediska přístupnosti pro návštěvníky s omezenou hybností. Rozhodnutí zpřístupnit takovou stavbu by mělo vycházet z důkladného profesionálního zmapování aktuálního stavu a pečlivého rozvržení celého konceptu tak, aby nevznikalo, „pouze pro formu“, technicky nedotažené řešení, navíc za cenu těžkých estetických ztrát.

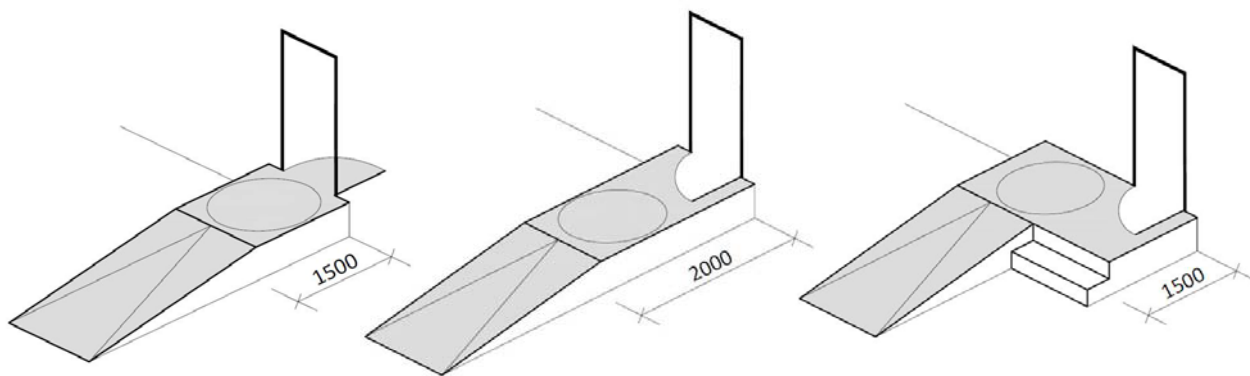
V praxi to znamená, že už přístupové cesty od bezbariérově upravených zastávek hromadné dopravy a exteriérové komunikace by měly být přiměřeně rovné, bez výrazných převýšení a spár. Pokud tomu tak není, může se jednat o prvotní bariéru, kterou návštěvník s omezenou hybností nezdolá, což významně ovlivní vyznění jinak bezbariérově řešeného cílového objektu.

Přítom vhodným povrchem exteriérových cest nemusí být jen asfalt nebo beton. Zejména u objektu s kulturněhistorickou hodnotou lze použít estetičtější materiály, například dřevěný rošt s pravidelnou spárou do 20 mm nebo mozaikovou dlažbu, udržovaný mlat, či řadu dalších. Naproti tomu nevhodná a pro většinu populace nepohodlná je např. kamenná dlažba s výraznými spárami. Před jejím využitím je dobré zvážit opodstatnění a autenticitu tohoto materiálu v dané lokalitě. Starobyle vyhlížející kamenná dlažba v místech, kde kdysi pravděpodobně bývala pouze udusaná hlína, může být nepravdivá i nepraktická.

Dalším bodem bezbariérového konceptu budovy je řešení výškových rozdílů, kde se nabízí hned několik možností.

Pro vyrovnání malého převýšení je nejlepší přímá nebo zalomená rampa. Oba typy by měly dodržovat vyhláškou daný sklon, musí být opatřeny madly a přerušeny v předepsané délce podestou. To platí i pro rampu kruhovou nebo zakřivenou. Ta je však problematická pro zborcenou plochu, tedy kombinaci příčného a podélného sklonu, kterou vytváří ve svém ohybu.

U každého typu rampy je ale vždy nutné zohlednit širší souvislosti, především návaznost na vstupní dveře. Jejich technické provedení by mělo zohlednit směr otvírání dveří, před nimiž musí vzniknout dostatečná manipulační plocha bez sklonu.

Obr. 1: Při použití rampy je třeba zajistit dostatečnou manipulační plochu před dveřmi.

Samostatnou a zajímavou kapitolou v kontextu objektů s kulturněhistorickou hodnotou jsou rampy mobilní. Nabízí dočasné řešení, které nijak nezasahuje do celkového estetického vyznění okolí. Při volbě mobilní rampy je však nutné mít na paměti, že posloužit by měla i návštěvníkům na elektrickém vozíku,

jehož šířka může být větší než 800 mm. Rampa s dostatečnou šířkou i délkou zároveň musí umožňovat snadnou manipulaci a instalaci. Nezbytnou součástí mobilní rampy je informační tabulka na viditelném místě a zvonková signalizace s vhodným přístupem.

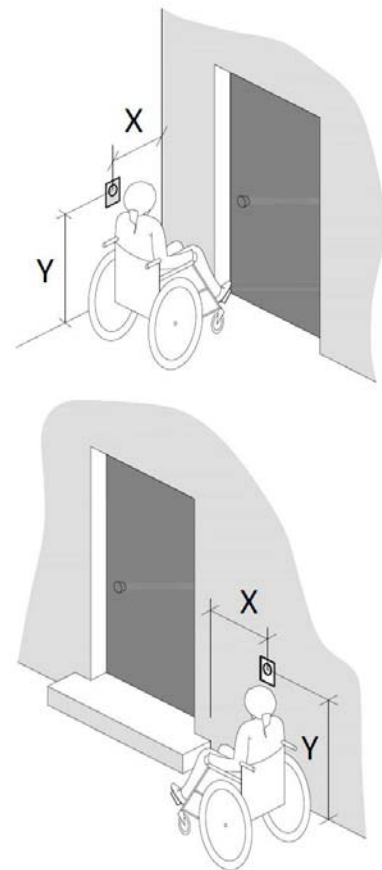
U vícepodlažních budov by se převýšení mělo přednostně řešit osobním výtahem s dostatečně velkou kabinou, vhodně umístěnými ovládacími prvky, automatickými dveřmi, které se otvírají do stran a šetří prostor. Opět je důležité výtah řešit komplexně. Spodní stanice by měla logicky navazovat na vstup do budovy. Nezřídká však navazuje až na přístupové schodiště. Takový stav se obvykle dořeší zdvihací plošinou, což není optimální východisko.

Schodišťové plošiny, které aktuálně platná legislativa v odůvodněných případech připouští, jsou v praktickém využití problematické a z uživatelského hlediska nepopulární. Použití šikmé zdvihací plošiny je totiž časově poměrně náročné. Dalším závažným problémem zařízení je také nízká nosnost, což vede k časté poruchovosti. Vhodnější variantou ze dvou existujících typů je tzv. svislá zdvihací plošina, která má vyšší nosnost, přijatelnou přepravní plochu a nabízí větší bezpečnost.

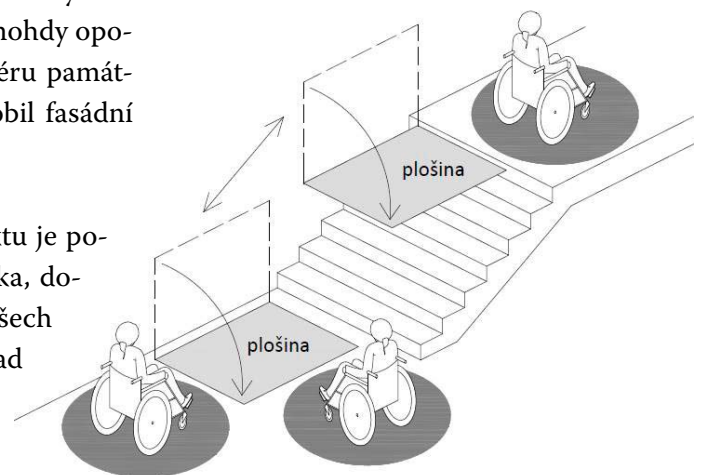
Nosnost šikmé zdvihací plošiny naopak bývá často omezena 200 kg, přičemž tuto hranici člověk na elektrickém vozíku snadno překročí. Šikmá plošina musí mít navíc dostatečný manipulační prostor spodní nástupní plochy, což se mnohdy opomíjí. Diskutabilní je i její estetické vyznění v interiéru památkově chráněných objektů, kde by patrně lépe působil fasádní výtah, umístěný na méně cenné části fasády.

V samotném interiéru bezbariérově řešeného objektu je potřeba zajistit co největší samoobslužnost návštěvníka, dostatečný manipulační prostor i dostatečnou šířku všech průjezdů, tedy nejen funkční šířky dveří, ale například i průchodů mezi vitrínami.

Důkladné dodržení stavebního předpisu pak vyžaduje provedení bezbariérového hygienického zázemí, u nějž je nezbytné dodržet nejen předepsanou velikost kabiny, ale i rozmístění zařizovacích prvků, směr otevírání dveří z kabiny a přesnou montáž opěrných madel.

Obr. 2: Zvonková signalizace musí být umístěna ve výšce 600–1200 mm od podlahy a zároveň musí být odsazena min. 500 mm od pevné překážky (rohu, schodu).

Obr. 3: Při použití šikmé schodišťové plošiny je nezbytné zajistit volnou plochu před nástupními místy o velikosti min. 1500×1500 mm.

Muzeum a návštěvníci s mentálním postižením¹

Mentally Disabled Visitors to the Museum

Soňa Mertová, Moravské zemské muzeum

Abstrakt

Muzea by ve snaze plnit své poslání měla být otevřená všem cílovým skupinám návštěvníků. Jednou z těchto skupin jsou také lidé s mentálním postižením. Základním předpokladem kvalitní edukační práce s těmito návštěvníky v muzeu jsou znalosti specifik této vývojové poruchy. Z těchto znalostí pak musí vycházet muzejní pedagog při plánování, přípravě i vlastní realizaci edukačních programů k výstavám či expozicím.

Abstract

In fulfilling their role museums should be open to all groups of visitors. One of these groups comprises people with mental disabilities. The basic prerequisite for quality educational museum work with these visitors is a good knowledge of the specifics of this developmental disorder. Museum educators must draw on this knowledge when planning, creating and implementing educational programs to accompany exhibitions.

V souladu s etickým kodexem ICOM a ve shodě s požadavkem doby by muzea měla být institucemi otevřenými a přístupnými všem členům společnosti. Tento požadavek jednoznačně klade na muzea a jejich práci nemalé nároky jak s ohledem na kvalitu zpřístupnění jeho informačního či edukačního obsahu, tak s ohledem na specifické potřeby nejrůznějších cílových skupin návštěvníků. Muzea se proto musejí učit znát své návštěvníky, aby mohla vycházet vstříc jejich oprávněným potřebám a předpokládaným očekáváním, se kterými přicházejí. Měla by však ve svém úsilí zacházet ještě dál a měla by přímo vyhledávat takové cílové skupiny návštěvníků, které si ještě cestu do muzejních dveří nenašly. Z toho důvodu by muzea měla ověřovat své vlastní možnosti v rámci komunity, jejíž součástí jsou, z níž vycházejí a ke které se svými výstupy obracejí. Každý prostor, v němž muzeum existuje a aktivně se projevuje, má nepochybně svá určitá specifika, která je třeba poznávat, zkoumat a pracovat s nimi na všech úrovních a ve všech oblastech muzejní práce. Základním předpokladem takového fungování, k němuž se opět obloukem dostáváme, je tedy otevřenost muzeí a soustavná snaha odbourávat nebo alespoň na minimum redukovat existující bariéry jak fyzické, tak smyslové, psychické i sociální a žádné nové nevytvářet.

Lidé s mentálním postižením jsou tou skupinou návštěvníků, s níž většina muzeí zatím není zvyklá koncepčně pracovat. Je to proto, že práce s těmito návštěvníky není v žádném případě jednoduchá, má svá specifika, která plynou z nejrůznějších omezení spojených s touto vývojovou poruchou. Důvodem nezájmu o edukační práci s nimi mohou být také předsudky, které ještě stále v naší společnosti přetrvávají a přesvědčení, že lidé s mentálním postižením jsou nevzdělavatelní, nebo že jejich vzdělávání nemá žádný význam. Obranou proti těmto předsudkům jsou pravdivé informace o mentálním postižení, o tom, že právě celoživotní učení a vzdělávání je důležitým předpokladem rozvoje individuálních vývojových možností lidí s tímto postižením a má pro podstatnou většinu z nich velký význam. Muzea mohou z celospolečenského hlediska hrát důležitou roli v boji proti předsudkům směřujícím k těmto

1 Podkladem k vytvoření tohoto textu je metodický materiál: MERTO VÁ, Soňa. *Návštěvníci s mentálním postižením v muzeu*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2015.

lidem a svým vstřícným postojem, snahou aktivně a profesionálně s nimi pracovat s cílem aktivizovat je a umožnit jejich zapojení do této oblasti života společnosti, se stávají významnými činiteli v procesu jejich sociální inkluze.

Jak tedy mohou muzea svého potenciálu směrem k návštěvníkům s mentálním postižením využít? Důležitým předpokladem je zájem o tyto návštěvníky a ochota muzejního pedagoga s nimi pracovat tak, aby návštěva muzea pro ně byla příležitostí k osobnímu rozvoji a k překonání bariér, které mohou ve vztahu k okolnímu světu vnímat. K tomu, aby práce s těmito návštěvníky byla profesionální a koncepční, potřebuje muzejní pedagog především:

- znát specifika této vývojové poruchy v oblasti psychické, sociální i fyzické,
- znát zásady komunikace s lidmi s mentálním postižením a prakticky je umět používat,
- znát specifika edukační práce s touto návštěvníckou skupinou, vhodně a kreativně využívat její různé formy a metody.

Kdo jsou návštěvníci s mentálním postižením?

Mentální postižení je vrozené nebo do dvou let věku získané postižení psychických funkcí člověka, při kterém není možné ani přiměřenou výchovnou stimulací u daného jedince dosáhnout odpovídajícího stupně vývoje (alespoň 70 % normy). Hloubka a míra postižení je individuálně odlišná a v různé míře znesnadňuje takovému člověku mnoho i běžných životních aktivit. Postižení zasahuje všechny složky osobnosti člověka – tělesnou, smyslovou, psychickou i sociální. Poznávací procesy lidí s mentálním postižením (vnímání, pozornost, představivost, paměť, myšlení, řeč, fantazie apod.) jsou vždy oslabeny. Oslabení smyslů se projevuje v oblasti zrakového vnímání omezenou schopností rozlišovat detaily a vnímat komplexně. Sluchová percepce je zatížena nedokonalou sluchovou diferenciací a s tím také souvisí opožděný vývoj řeči (narušená komunikační schopnost, chudší slovní zásoba, problémy s výslovností atd.). Myšlení je vázáno na přítomnou realitu (konkrétnost) a je zatíženo chybami v analýze i syntéze, což vede k těžkopádnosti v tvoření pojmů a nepřesnostem v úsudku. Abstraktního myšlení nejsou takřka schopni. Typické je zhoršené porozumění sledu věcí a jejich logickým souvislostem. Paměťový proces oslabený mentálním postižením je problematický ve všech fázích a znamená pomalé tempo osvojování nových poznatků, nestálost v jejich uchování a nepřesnost ve vybavování. Učení je mechanické a pomalé, naučené neumějí tito lidé aplikovat v praxi. Příznačná je pro ně poznávací pohodlnost, proto je velmi důležitá správná motivace k poznávání i učení, neboť celoživotní učení je podmínkou bytí jen prostého uchování získaných vědomostí či dovedností. Všechny výše uvedené průvodní jevy mentálního postižení výrazně ovlivňuje nízký rozsah pozornosti a snadná unavitelnost. Přestože jsou emočně nevypělí a kvalita emocionality bývá snížena, emoce hrají v jejich životě důležitou roli – ty pozitivní zvyšují kvalitu života a jsou nejvýznamnějším motivačním činitelem. Citová jistota je zdrojem rovnováhy a napomáhá zvládnutí kognitivních úloh. Nezralost ve volných procesech přináší malou ochotu překonávat překážky a setrvat u činností, které těmto osobám nepřinášejí okamžité uspokojení. Častým doprovodným příznakem mentálního hendikepu je postižení motorických schopností.²

2 STUHLÍKOVÁ, Iva. *Základy psychologie emocí*. Praha: Portál, 2002. ŠVARCOVÁ, Iva. *Mentální retardace: výchova, vzdělání a sociální práce*. Praha: Portál, 2011. VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004. VALENTA, Milan, MICHALÍK, Jan a LEČBYCH, Martin. *Mentální postižení v pedagogickém, psychologickém a sociálně-právním kontextu*. Praha: Grada, 2012.

Výše uvedené ve velké stručnosti představuje problémové charakteristiky mentálního postižení, které by měl každý muzejní pedagog mající zájem s touto cílovou skupinou pracovat, znát a zohledňovat při přípravě a realizaci doprovodného programu.

Doprovodný program k muzejním výstavám a expozicím pro návštěvníky s mentálním postižením

Lidé s mentálním postižením obvykle nejsou ve většině českých muzeí častými návštěvníky. Tuto situaci je však možné změnit, zvláště v místech, kde kromě muzea pracuje nějaká instituce pro osoby s tímto postižením (základní školy speciální a praktické, stacionáře, ústavy sociální péče apod.). Jakákoliv smysluplná aktivita je pro jedince s intelektovým hendikepem příležitostí k osobnímu rozvoji, k překonání určitých bariér a k aktivizaci všech složek jeho osobnosti. Návštěva muzea splňuje všechny tyto předpoklady a může být pro tyto osoby možností k prožitku úspěchu, který jim často v běžném životě schází. Počet návštěvníků v jedné takové skupině obvykle bývá výrazně nižší, než je tomu např. u školních skupin a naopak doprovod je většinou početnější.

Aby potenciál muzea, který v souvislosti s návštěvníky s mentálním postižením tato instituce nepochybně má, byl plně využit, je při plánování, přípravě a vlastní realizaci edukačního programu třeba:

- zohledňovat všechna možná specifika této vývojové poruchy (omezení kognitivních schopností, smyslová omezení, snížený rozsah a kapacita pozornosti, snadná unavitelnost, emoční nezralost, nízká motivace k činnostem apod.);
- stanovit reálné didaktické cíle tak, že na jedné straně zohledňují specifika této poruchy, na straně druhé však mohou mít potenciál využít stávajících schopností návštěvníků s mentálním postižením a případně posunout dál jejich individuálně podmíněné vývojové možnosti;
- vybrat takové didaktické metody a formy edukační práce, které budou pro danou skupinu návštěvníků nejvhodnější, umožní jim dobře zvládnout připravené aktivity a povedou jak k dosažení vymezených cílů, tak k individuálně podmíněnému vývojovému posunu;
- užívat vhodné komunikační postupy: srozumitelnost, jednoduchost a konkrétnost vyjadřování, neužívat cizí slova, postupovat po malých a logických krocích, ověřovat porozumění, přiměřené tempo i hlasitost, trpělivost, ochota naslouchat a často chválit, vždy předem publikum seznámit s tím, co je čeká atd.³;
- stále počítat s pravidlem, že kvalita prožitku je nadřazena množství získaných informací a méně často znamená více;
- v edukaci a všech dalších aktivitách s ní spojených vždy vycházet z prezentovaného informačního obsahu muzea – tedy z muzejních sbírek.

Všechny kroky vedoucí k vytvoření a realizaci edukačního programu pro osoby s mentálním postižením by měly být v dostatečném časovém předstihu zpřesněny v komunikaci s pedagogem, který tyto návštěvníky do muzea přivede (k tomu více viz Otázky vhodné pro poradenský rozhovor). Díky tomu může být program připraven přímo na míru dané skupině a může tak daleko snáze přinést naplnění cílů, které muzejní pedagog vymezil, a pro návštěvníky samotné mohou být připravené aktivity příležitostí k prožitku úspěchu z dobře zvládnuté práce.

3 K tomu více: *Zásady úspěšné komunikace s lidmi s mentálním postižením. Doporučené přístupy k lidem s mentálním postižením v rámci jejich celoživotního vzdělávání i mimo něj* [online]. [cit. 13. 11. 2015]. Inclusion Europe a další instituce. Dostupné z: http://www.inclusion-europe.com/pathways2/images/CZ_Recommendations.pdf.

Otázky vhodné pro poradenský rozhovor

Jak početná skupina bude? Jakého věkového složení? Jak početný bude její doprovod? Kolik času mohou návštěvě věnovat? Jaké mají zkušenosti s návštěvou muzea? Budou klienti na návštěvu nějak připravováni? Na jaké vědomosti, zkušenosti či dovednosti je možné navazovat? Které konkrétní praktické dovednosti je možné při programu využít a kterým je dobré se vyhnout (např. při výtvarných, praktických či pohybových aktivitách)? S jakými omezeními je třeba počítat (omezení smyslová, omezení hybnosti, motoriky apod.)? Jak jsou na tom se čtením? Jsou některé věci, činnosti, které by mohly u některého z návštěvníků vyvolat nežádoucí emoční reakci? Je možné před návštěvou muzea posvačit? (pocit hladu, žízně by mohl narušit jejich prožitek z návštěvy)? A podobně.

Pokud muzeum realizuje spolupráci s dobrovolníky, je taková návštěva příležitostí využít dobrovolnické pomoci, protože je rozhodně ku prospěchu, pokud se můžeme při určitých aktivitách věnovat některým návštěvníkům individuálně. Muzejní pedagog má však v tomto případě povinnost poučit dobrovolníka o specifikách s mentálním postižením spojených. Nebude jistě od věci, pokud se takového poučení dostane také všem muzejním pracovníkům, kteří mohou z titulu své profese do kontaktu s těmito návštěvníky přijít (např. personál pokladny, šatny, muzejního obchůdku, kustodi).

Didaktické metody pro edukační práci s návštěvníky s mentálním postižením se neliší od těch, které se užívají v edukaci intaktní populace. Při jejich plánování je však třeba mít na paměti všechna možná omezení, která s sebou mentální postižení nese a také stálou potřebu iniciace, aktivizace a pozitivní zpětné vazby směrem k návštěvníkovi s tímto postižením. Je snadnější vyjmenovat ty z metod, které jsou pro toto publikum zcela nevhodné – je to přednáška a experiment, které jsou náročné na soustředěnou pozornost a kognitivní aktivitu. Muzejní prezentace (ostenze) patří mezi názorně-demonstrační metody a z hlediska aktivity návštěvníka vyžaduje soustředěné pozorování. Této metodě musíme návštěvníka s mentálním postižením naučit, nejlépe postupem, kdy 1. pozornost soustředíme na celek, 2. pozornost soustředíme na jednotlivé části, 3. porovnáme jednotlivé části, 4. vrátíme pozornost k celku. Vhodné jsou různé slovní metody – rozhovor, vysvětlování a vyprávění, do nichž bez problémů můžeme zapojit i návštěvníky. Méně vhodná je diskuse (náročná na kognitivní procesy, vyžaduje dodržování pravidel), proto je možné ji užít jen v omezené míře. Problematická může být práce s textem, protože ne všichni lidé s mentálním postižením, kteří jsou schopni číst, také čtenému porozumí; na úkoly spojené s jednoduchým čtením či psaním však nemusíme rezignovat (viz poradenský rozhovor). Dovednostně-praktické metody (manipulace, napodobování, laborování) mohou být při jejich vhodném výběru a přiměřené realizaci velmi přínosné a pro návštěvníky atraktivní. S ohledem na význam emočního prožívání osob s mentálním postižením se jako vhodné jeví také různé metody dramatické výchovy. Jejich užití však předpokládá vedení zkušeným pedagogem.⁴

Závěr

Při muzejně-edukační práci s návštěvníky s mentálním postižením, stejně tak jako při práci s návštěvníky s jinými specifickými potřebami, může muzejní pedagog posunout nejen hranice svých profesních, ale také lidských kompetencí. Práce s lidmi s mentálním postižením je jistě náročnější než s publikem intaktním. Nicméně je jisté, že vybereme-li příhodné téma, zvolíme-li reálné cíle a na základě nich vybereme odpovídající metody a formy edukační práce, získá muzejní pedagog v návštěvnících s tímto postižením vnímavé a vděčné publikum, které spontánně reaguje a dává najevo své emoce.

4 MAŇÁK, Josef a ŠVEC, Vlastimil. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003. VALENTA, Milan a PETRÁŠ, Petr. *Metodika práce se žákem s mentálním postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012.

Muzeum, které přistupuje ke svému publiku s maximální vstřícností a otevřeností a má zájem opravdově se zapojit do místní komunity, má potenciál plnit svou společenskou roli i z hlediska prevence sociálně-patologických jevů tím, že přispívá k odbourávání předsudků, které vůči nejruznějším marginalizovaným skupinám stále ještě v naší společnosti přetrvávají a může tak přispět k pozitivnímu pohledu na význam muzeí jako institucí odpovědných za uchovávání stávajících a vytváření nových kulturních hodnot.

Literatura

- MAŇÁK, Josef a ŠVEC, Vlastimil. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003.
- MERTOVIÁ, Soňa. *Návštěvníci s mentálním postižením v muzeu*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2015.
- STUHLÍKOVÁ, Iva. *Základy psychologie emocí*. Praha: Portál, 2002.
- ŠVARCOVÁ, Iva. *Mentální retardace: výchova, vzdělání a sociální práce*. 4. přepracované vydání. Praha: Portál, 2011.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Rozšířené a přepracované vydání. Praha: Portál, 2004.
- VALENTA, Milan, MICHALÍK, Jan a LEČBYCH, Martin. *Mentální postižení v pedagogickém, psychologickém a sociálně-právním kontextu*. Praha: Grada, 2012.
- VALENTA, Milan a PETRÁŠ, Petr. *Metodika práce se žákem s mentálním postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012.

Elektronické zdroje

- *Zásady úspěšné komunikace s lidmi s mentálním postižením. Doporučené přístupy k lidem s mentálním postižením v rámci jejich celoživotního vzdělávání i mimo něj* [online]. [cit. 13. 11. 2015]. Inclusion Europe a další instituce. Dostupné z: http://www.inclusion-europe.com/pathways2/images/CZ_Recommendations.pdf.

Návštěvníci s poruchami zraku v muzeu

Museum Presentation for Visually-Impaired Visitors

Petra Belaňová, Národní muzeum

Abstrakt

Instalace pro návštěvníky se zrakovým znevýhodněním patří k příznivě se rozvíjejícím oblastem muzejní práce s návštěvníky se speciálními potřebami. Úvodní část textu je věnována stručnému shrnutí aktivit na poli zpřístupnění muzejních sbírek pro návštěvníky s poruchami zraku v posledních desetiletích, následována shrnutím základních poznatků k realizaci projektu hmatové výstavy nebo expozice z pohledu muzejního pracovníka. Shrnutí vychází z dostupné odborné literatury a vlastních zkušeností autorského týmu Národního muzea.

Abstract

The installation for visually-impaired visitors is part of the museum's growing work with visitors with special needs. The introduction to the text gives a brief round-up of activities aimed at making museum collections accessible to visually-impaired people during the last few decades, followed by a summary of the basic findings resulting from the tactile exhibition project or displays from the viewpoint of museum staff. This summary is based on the available literature and the own experience of the team of authors from the National Museum.

Návštěvníci se zrakovým znevýhodněním jsou při návštěvě muzeí a galerií, zpravidla zaměřených nejčastěji na vizuální prezentaci, značně znevýhodněni. Příprava výstav pro tento okruh zájemců vyžaduje speciální přístup a zprostředkování podávaných informací jinými smysly – zejména hmatem a zvukem. Problematika muzejní prezentace pro návštěvníky s poruchami zraku ale patří k pozitivně se rozvíjejícím oblastem muzejní práce pro speciální cílové skupiny. Důkazem jsou mnohé realizované projekty ve větších i menších muzejních institucích za několik posledních desetiletí a určitý obraz nám poskytují také vyšší počet příspěvků k taktilním výstavám nebo projektům na konferenci *Muzea bez bariér*.

Text nabízí stručné shrnutí poznatků pro zaměstnance muzeí a galerií, které vychází z dostupných písemných a elektronických zdrojů a také z praktických zkušeností Národního muzea při tvorbě taktilních výstav. Nastíní, co všechno zaměstnance muzea čeká a na co všechno je potřeba myslet, pokud je zodpovědný za realizaci projektu věnovaného návštěvníkům s různým stupněm poruchy zraku.

Skupina návštěvníků s poruchou zrakového vnímání, která potřebuje speciální přístup autorů a realizátorů výstavních projektů, je velice různorodá. Tyto poruchy vidění mohou být vrozené, nebo získané v některé etapě života, mnohé z nich jsou spojené s věkem.¹ Klasifikace zrakových vad je možná podle toho, která oblast zrakových funkcí je porušena. Rozlišujeme tedy ztrátu zrakové ostrosti, postižení zorného pole, okulomotorické poruchy, problémy se zpracováním zrakových podnětů nebo poruchy barvocitu (poruchy vnímání barev). Mezi oční vady kromě refrakčních vad (krátkozrakost, dalekozrakost

1 Podle: Kolektiv autorů. *Úvod do speciální pedagogiky osob se zrakovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2009, s. 1. Zde také více informací k poruchám zraku.

nebo astigmatismus) patří například retinopatie nedonošených, katarakta (šedý zákal), glaukom (zelený zákal), nemoci a poškození sítnice či očního nervu.² Z celkového počtu osob se zrakovým postižením zcela nevidomí představují menší část, většina má zachovány zbytky zraku v různé míře³. Tento fakt je potřeba zohlednit při tvorbě instalace určené pro skupinu nevidomých a slabozrakých návštěvníků, kterou tak můžeme rozšířit o další informační médium, například popisky ve zvětšeném černotisku.

Taktilní výstavnictví v České republice

Počátky zpřístupňování kulturního dědictví nevidomým a slabozrakým návštěvníkům v českých muzeích a galeriích klademe do 80. let minulého století. Jsou spojené s činností Národní galerie, která v rozmezí několika let zrealizovala didaktické programy pro žáky s poruchou zraku (např. 1983 – *Sochařský portrét a Tvorba Vincenta Vinglera* ve Šternberském paláci), aktivity pak vyústily například v otevření hmatové expozice *České moderní sochařství* na Zámku Zbraslav (1990–1993).⁴ V současné době má instituce zpřístupněné pro nevidomé a slabozraké návštěvníky instalace ve třech objektech: Schwarzenberský palác (výstava *Doteky baroka*), Klášter sv. Anežky České (s odlitky sochařských děl z období středověku) a Palác Kinských (zde se mohou návštěvníci seznámit dotekem s příklady japonských sochařských děl a korejské keramiky). Za své hmatové expozice byla Národní galerie v roce 2013 odměněna cenou MOSTY, kterou uděluje Národní rada osob se zdravotním postižením ČR.⁵

Národní muzeum se do vystavování pro zrakově znevýhodněné zapojilo již v roce 1992 výstavou *Doteky pravěku a antiky I* ve své Historické budově.⁶ Vůbec poprvé tak byl v rámci dotykových výstav představen výběr z archeologických předmětů od pravěku až po středověk. Výstava byla umístěna v jedné místnosti. Instalaci tvořily stoly se zvýšenou lištou, uspořádané do obdélníku, přerušeno blízkou vchodu. Na stolech se zvýšeným okrajem s lištou, která sloužila jako vodící prvek i pro připevnění popisek, byly umístěny jednotlivé kopie či originální předměty v celkovém počtu 40 kusů. K výstavě byla vydána i publikace, hmatový katalog v Braillově písmu s plastickými obrázky.⁷

I v dalších letech se archeologická tematika stala pro taktilní projekty Národního muzea příznačnou. Na první úspěšnou výstavu navázalo muzeum v roce 1994 volným ideovým pokračováním pod názvem *Doteky pravěku a antiky II*, tentokrát ve Výstavní síni městské pobočky České spořitelny. Rovněž v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur, které je součástí Národního muzea, se konalo několik taktilních výstav. Ty byly věnované širokou veřejností velmi oblíbenému tématu, archeologii a umění starověkého Egypta (*Egypt dotekem* v roce 1995, pak v letech 1997–1998 tato výstava hostovala

2 Základní informace k poruchám zraku například STERINGOVÁ, Jana. *Služby poskytované zrakově postiženým dětem a mládeži v Českých Budějovicích*. Diplomová práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, 2008, s. 17–24.

3 Podle HRADILKOVÁ, Terezie a SÝKOROVÁ, Vladimíra. *Dotýkejte se, prosím! Průvodce hmatovými projekty*. Praha: Sdružení Hapestetika, 1998, s. 15.

4 Ibidem, s. 47–55.

5 Více informací k hmatovým výstavám Národní galerie i k ocenění na webových stránkách instituce: <http://www.ngprague.cz/cz/detail-novinky/narodni-galerie-v-praze-ziskala-za-hmatove-expozice-pro-nevidome-a-slabozrake-cenu-mosty-za-rok-2013>.

6 Informace ke hmatovým výstavám Národního muzea podle: DUFKOVÁ, Marie a MATOUŠEK, Václav. *Doteky pravěku a antiky I a II*. Archeologické hmatové výstavy. *Muzejní a vlastivědná práce*, 1994, 32, 3, s. 129–139 a HRADILKOVÁ, Terezie a SÝKOROVÁ, Vladimíra. *Dotýkejte se, prosím! Průvodce hmatovými projekty*. Praha: Sdružení Hapestetika, 1998, s. 22–35.

7 Katalog k výstavě DUFKOVÁ, Marie a MATOUŠEK, Václav. *Doteky pravěku a antiky. Katalog k výstavě*. Praha: Národní muzeum, 2012.

i v egyptské Káhiře a Alexandrii. Další krátkodobý projekt *Abusír: Tajemství pouště a pyramid* věnovaný výzkumům Českého egyptologického ústavu byl pro nevidomé a slabozraké návštěvníky připraven v roce 2004).

Dalším počinem Národního muzea v oblasti zpřístupnění kulturního dědictví nevidomým a slabozrakým návštěvníkům byla archeologická výstava s rozsáhlou haptickou stezkou *Ve stínu Olympu: Řecko a svět Keltů*.⁸ Výstava se konala v mezipatře Nové budovy Národního muzea na přelomu let 2012 a 2013. Návštěvníkům byly prezentovány předměty provázející každodenní život Keltů na našem území a obyvatel antického Řecka v období 6. a 4. století před Kristem a na základě vybraných artefaktů i kontakty, které mezi oběma světy probíhaly. Autoři se rozhodli do konceptu výstavy organicky začlenit dotykovou stezku, určenou nejen pro nevidomé a slabozraké návštěvníky. Stezka byla instalována v obou místnostech výstavy, obě její části byly vzájemně propojeny výraznou vodící lištou, nalepenou na podlahu již od prostoru vstupu do výstavy. Součástí stezky byly černé dřevěné stoly se zvýšeným okrajem, korespondující s grafickým řešením celé výstavy, které sloužily k umístění dotýkaných předmětů a reliéfních panelů, interaktivní panel s ukázkami antické hudby a reliéfní panely byly umístěné na stěnách rekonstrukce antického domu. Okraj stolů sloužil jako vodící lišta i místo pro označení přítomnosti předmětů vystupující kostkou. Směrem k návštěvníkům byly na ploše stolů připevněny popisky v bodovém Braillově písmu i ve zvětšeném černotisku. Návštěvníci si mohli prohlédnout výstavu samostatně nebo po objednání i s lektorem. K výstavě byly vydány dvě publikace. Katalog v Braillově písmu s plastickými obrázky⁹ i texty ve zvětšeném černotisku a odborná publikace stejnojmenného názvu¹⁰ přibližující různé aspekty každodenního života starověkých Řeků a Keltů. Pracovníci dozoru expozic a pokladny měli v průběhu výstavy k dispozici příručku se základy Braillova písma a doporučením v přístupu k návštěvníkům s poruchami zraku.¹¹ Stěžejními kapitolami příručky byl prvotní kontakt se slabozrakými a nevidomými návštěvníky a rady v komunikaci s návštěvníky se speciálními potřebami.

V současné době připravujeme v Národním muzeu nový projekt pro návštěvníky s poruchami zraku, který bude instalován v Národopisném muzeu – Musaionu. Experimentální výstavní prostor bude věnován tradiční lidové kultuře České republiky – tématům spojeným s lidovými tradicemi, svátky, zvyky i materiální kulturou na vesnici na přelomu 19. a 20. století. Poptávka po této oblasti kulturního dědictví je dle zkušeností Národního muzea zejména mezi mateřskými školami a 1. stupněm základních škol velmi častá. Součástí projektu je i doprovodný katalog *Tradice dotykem* v Braillově písmu a černotisku.¹² Lektorovaný program se bude měnit v souvislosti s cyklem tradičních svátků a období hospodářského roku. Součástí instalace budou speciální haptické stoly, zvukový panel s ukázkami lidových písní a předměty spojené s každodenním i svátečním životem v duchu lidových tradic.

8 Informace k výstavě také v odkazu <http://www.archeologienadosah.cz/naki/vystava>. Příprava výstavy probíhala v konzultaci se sdružením Hapestetika, Knihovnou a tiskárnou pro nevidomé K. E. Macana a pedagožkou M. Černou z Konzervatoře Jana Deyla a střední školy pro zrakově postižené.

9 BELAŇOVÁ, Petra a kol. *Archeologie na dosah. Doprovodný materiál k výstavě Ve stínu Olympu*. Praha: Národní muzeum, 2012.

10 VALENTOVÁ, Jarmila, TISUCKÁ, Marika a BELAŇOVÁ, Petra (eds.). *Ve stínu Olympu*. Praha: Národní muzeum, 2012.

11 Manuál byl vypracován ve spolupráci s pedagožkou Mgr. Michaelou Černou z Konzervatoře Jana Deyla a střední školy pro zrakově postižené.

12 BELAŇOVÁ, Petra, KOCICHOVÁ, Ivana a kol. *Tradice dotykem. Doprovodná publikace k výstavě*. Praha: Národní muzeum, 2015.

Z pražských institucí se zpřístupňování kulturního dědictví pro návštěvníky s poruchami zraku věnovalo dále například Muzeum hlavního města Prahy svým projektem *Díváme se rukama*¹³ v letech 2004–2008 nebo aktuálně expozici *Slabikář návštěvníků památek*. Další výstavy nebo expozice s dotykovými exponáty dodnes již uspořádala či instalovala řada větších či menších muzeí po celé ČR, vybrané příklady byly prezentovány i v rámci konference *Muzea bez bariér*.

Desatero k výstavě pro návštěvníky s poruchami zraku – na co se připravit

Při tvorbě výstavy s haptickými exponáty *Ve stínu Olympu* nebo právě dokončovaného projektu *Tradice dotykem* od idey až po realizaci a finální úpravy jsme s autorským týmem postupně řešili různé úkoly a situace. Následující přehled tak shrnuje naše zkušenosti a informace čerpané z literatury věnované tématu z pohledu zaměstnance muzea (kurátora či autora výstavy), který koordinuje celou aktivitu. Podává v několika bodech základní přehled o tom, na co vše je dobré myslet a co ho čeká při řešení podobného úkolu.¹⁴

1. Rozhodnutí nebo zadání realizace hmatové instalace na nosné téma

První fáze tvorby výstavy či expozice pro návštěvníky s poruchou zraku představuje vlastní rozhodnutí o realizaci, nebo zadání úkolu k této činnosti. Základní koncept, z něhož bude vycházet celá instalace, by měl být vhodně zvolen s ohledem na určené místo, délku trvání a možnosti prezentace pro tuto skupinu návštěvníků, a to pomocí předmětů k dotýkání, zvukových záznamů nebo čichových vjemů. Nosné téma může být vybráno s ohledem na sbírkové či vědecké zaměření instituce, aktuální výstavu nebo expozici tak, aby bylo možné pomocí několika málo prvků dostatečně postihnout zvolenou tematiku; mělo by se dát logicky rozčlenit na několik částí. Důležitým faktorem pro další práci jsou samozřejmě i finanční možnosti naší instituce – mnoho se dá vytvořit i svépomocí, často je možné získat finanční prostředky prostřednictvím grantů, někdy i ve spolupráci s místní organizací, věnující se naší cílové skupině návštěvníků. Na našem pracovišti pak také závisí, jestli je realizační pracovní tým tvořen jedním člověkem, který musí vymyslet celý koncept, vybrat a zajistit předměty a zařídit celou instalaci, nebo je možné do aktivit zapojit i další kolegy nebo externisty, například muzejní pedagogy, pracovníky výstavního oddělení, architekta nebo pracovníka věnujícího se PR.

2. Získávání a oživení základních informací

Předtím, než se pustíme do řešení dalších praktických otázek celého projektu, je vhodné oživit si základní informace k naší cílové skupině, například zásady komunikace s osobami se zrakovými problémy, odbornou muzeologickou literaturu k tématu nebo zkušenosti kolegů z naší či jiné instituce. K oblasti komunikace s návštěvníky s poruchami zraku můžeme najít informace na internetových stránkách organizací, věnujících se této problematice (např. SONS, Tyflosentrum, Okamžik aj.), v jimi vydávaných brožurách nebo informačních publikacích, případně si domluvíme osobní konzultaci, kde můžeme probrat i možné širší zapojení vybrané organizace.¹⁵ Teoretickým podkladem přímo ke hmatovým výstavám

13 O aktivitách Muzea hlavního města Prahy více například v: PILAŘOVÁ, Linda. *Hmatové výstavy vstřícné lidem se zrakovým postižením*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Ústav archeologie a muzeologie 2008.

14 Uvedené kroky jsou shrnuty podle informací v publikacích HRADILKOVÁ, Terezie a SÝKOROVÁ, Vladimíra. *Dotýkejte se, prosím! Průvodce hmatovými projekty*. Praha: Sdružení Hapestetika, 1998 nebo PILAŘOVÁ, Linda. *Hmatové výstavy vstřícné lidem se zrakovým postižením*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Ústav archeologie a muzeologie 2008, a na základě vlastních zkušeností.

15 Příkladem může být příručka Okamžik – Sdružení pro podporu nejen nevidomých. *Nahlédnutí do života beze zraku*. Praha, 2007.

je např. publikace *Dotýkejte se prosím* T. Hradilkové a V. Sýkorové z roku 1998, případně další české nebo zahraniční publikace.¹⁶ Tyto publikace naleznou zájemci v knihovně Centra pro prezentaci kulturního dědictví. Katalog knihovny s možností online vyhledávání je dostupný na odkazu <http://emuzeum.cz/o-knihovne/>. Další metodické materiály a aktuality z oblasti práce s návštěvníky se speciálními potřebami je možné nalézt také v sekci *Muzeum bez bariér* (<http://www.emuzeum.cz/bezbarier/>) oborového informačního portálu eMuzeum.

3. Domluva spolupráce s organizacemi věnujícími se nevidomým a slabozrakým

Kromě poskytnutí základních informací, kontaktů na své členy a dalších možností propagace našeho projektu jsou organizace spolupracující s nevidomými a slabozrakými i vhodným partnerem ke konzultaci vlastní instalace výstavy nebo expozice. Upozorní nás často na zdánlivě nepodstatné aspekty, které mohou výraznou měrou přispět k lepšímu výsledku naší práce. Z pozice svých zkušeností poukážou na problematiku části nebo nás zbaví přehnaných obav z (ne)realizace nepodstatného detailu v našich představách. Další oblastí spolupráce je také například školení zaměstnanců dozoru expozic v komunikaci s nevidomými a slabozrakými.

4. Prostor – jeho možnosti a limity

Již od začátku budování hmatové výstavy nebo stezky u většího projektu je důležité podívat se lépe na místo, kde má být instalace umístěna: jak velký prostor máme k dispozici, jaké jsou zde možnosti osvětlení, jaký je typ podlahy, vzdálenost od vchodu do muzea nebo toalet. Rovněž je důležité, zda je hmatová výstava umístěna samostatně, nebo tvoří součást větší výstavy, kde jsou hmatové exponáty postupně do konceptu začleněny jako jednotlivé exponáty či ostrůvky s několika artefakty. Každé z řešení má svá pro a proti, ideálním stavem je vytvoření výstavy pro všechny, možnost dotknout se vybraných předmětů dnes není ojedinělá a vítají ji i běžní návštěvníci. Pokud je instalace doplněna také informacemi v černotisku a grafickými prvky, může být obohacující pro všechny návštěvníky bez rozdílu. Pokud nám to dovolí finanční možnosti, je dobré spolupracovat na přípravě, nebo aspoň konzultovat celý projekt s interiérovým architektem, který dohlédne na celou instalaci i z pohledu ergonomických (vhodná výška stolů, osvětlení apod.) a mnohdy i legislativních norem.

Kromě vlastního prostoru výstavy je dobré myslet také na orientaci v okolí budovy muzea, přímo v budově muzea nebo na přístup do taktilní výstavy. I zde nám pomůže specializovaná organizace, která může v naší muzejní budově nebo v jejím okolí provést audit přístupnosti, zhodnotit situaci a doporučit vhodné úpravy nebo podněty ke zlepšení. Možnosti větších zásahů například v okolí budovy muzea jsou z finančních důvodů pro nás často nereálné, ale pokud o problému víme, můžeme na něj dopředu návštěvníky s poruchou zraku upozornit, možnost nápravy se třeba nabídne v budoucnu.

5. Mobiliář

Základem prostorového řešení výstavy je zvolený mobiliář. U dotykových výstav patří k osvědčeným řešením stoly se zahlobeným povrchem (vhodná výška kolem 80–90 cm), se zvýšenou lištou na okraji směrem k návštěvníkům. Tato lišta může sloužit jako vodící prvek, mohou na ní být umístěny popisky

16 Například FÖHL, Patrick S., et al. *Das barrierefreie Museum, Theorie und Praxis einer besseren Zugänglichkeit, Ein Handbuch*. Bielefeld: Landschaftsverband Rheinland, Rheinisches Archiv und Museumsamt, 2007; FONDATION DE FRANCE and ICOM. *Museums Without Barriers: A New Deal for Disabled People*. New York, 2002 nebo STRINGER, Katie. *Programming for People with Special Needs: a Guide for Museums and Historic Sites*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield, 2014. Základní poznatky také v článku: JANČO, Milan. Návštěvníci muzeí se speciálními potřebami: nevidomí. *Muzejní a vlastivědná práce*, 2013, 51, 2, s. 38–51.

s informacemi k vystavovaným předmětům, případně prvky, které upozorňují na umístění předmětu na stole. Kromě předmětů na stolech nebo vhodných soklech (pokud se z nějakého důvodu nejeví jejich umístění na stůl jako vhodné) mohou být do výstavy zahrnuté i jiné prvky, jako například zvukové panely se sluchátky nebo části věnované zkoumání čichových vzorků. Povrch stolů může být vystlán nebo opatřen podložkami v kontrastní barvě pro předměty. Umístění jednotlivých předmětů by mělo být ve stejné vzdálenosti od okraje ze strany návštěvníků. Prostorové řešení instalace stolů závisí na celkovém konceptu výstavy, jako vodící prvek může být instalován vodící prvek (lišta, pruh koberce apod.) na podlaze. Připevnění předmětů na stoly se může lišit případ od případu. Některé předměty jsou vhodné k volné instalaci, aby si je návštěvník mohl zvednout a prozkoumat, pro další je vhodnější pevná forma instalace, například u vyšších nádob, které by se mohly nedopatřením rozbít. Vhodnou formou instalace předejdeme problémům i z pohledu návštěvníků, kteří pak nebudou odcházet se špatným pocitem, že předmět poškodili nebo nedopatřením při manipulaci rozbili. Celá výstava by měla být koncipována přehledně, prostorně (návštěvníci s poruchou zraku mnohdy chodí do muzea s doprovodem nebo s vodícím psem), s možností lehké orientace a bez zbytečných překážek.

6. Předměty

Klíčovým prvkem celé instalace hmatové stezky jsou předměty. Poznávání dotykem je náročnější na čas a únavnější než poznávání zrakem, proto se v literatuře udává jako maximální počet předmětů v rámci jedné instalace počet 30 kusů¹⁷, ideální je spíše počet menší. Vhodnější je vybrat pokud možno tvarově, materiálově či typově různorodé předměty, u výstavy *Ve stínu Olympu* bylo spektrum keramických nádob doplněno o tkané látky nebo mozaiky. Může se jednat o sbírkové předměty, což je ale mnohdy problematické, mnohé z nich není reálné vzhledem k možnému poškození poskytnout do dotykové instalace, nebo předměty z doprovodné dokumentace či věrné kopie, nejlépe z autentického materiálu. Součástí instalace mohou být i zvukové záznamy nebo vůně. Rovněž si můžeme zjistit, jaké předměty byly použity při časově blízkých taktálních výstavách v naší nebo cizí instituci, a pokusit se zvolit aspoň část jiných artefaktů. Je pravděpodobné, že mnozí členové cílové skupiny navštívili i výstavu kolegů z jiné instituce, nebo tu naši před krátkým časem, uvítají tedy zkoumání předmětů, které jsou pro ně nové.

7. Texty a popisky ve výstavě¹⁸

Textové panely a popisky jednotlivých předmětů je dobré zvolit v Braillově písmu, ale doplnit také o texty ve zvětšeném černotisku. Ne všichni nevidomí nebo slabozrací umí číst Braillovo písmo, použitím textů v černotisku výstavu zpřístupníme také pro širokou veřejnost. Zde je vhodnější použití bezpatkového písma (např. Arial, Calibri) v minimální velikosti 16 nebo také 18. Pokud na černotisk přímo tiskneme ještě Braillovo písmo, můžeme úměrně zvětšit. Vzhledem k prostorové náročnosti Braillova písma (zabere třikrát větší prostor než běžný černotisk) je lepší zvolit kratší a výstižné popisky, to platí i u textů do dalších materiálů. Materiálem, který použijeme k tisku popisek, může být speciální papír, kov nebo plastový durafol pro delší trvání výstavy. Popisky mohou být umístěny vodorovně na výše zmiňované liště stolů, nebo případně i svisle – zde se rozlišuje, jestli je text umístěn od pasu dolů nebo nahoru. Pokud dolů, text je zde obrácen hlavou dolů, lícovou stranou od čtenáře. Texty mohou být doplněné také plastickými obrázky či vzorníky.

17 HRADILKOVÁ, Terezie a SÝKOROVÁ, Vladimíra. *Dotýkejte se, prosím! Průvodce hmatovými projekty*. Praha: Sdružení Hapestetika, 1998, s. 16.

18 Ibidem, s. 20–21.

8. Doprovodné materiály a aktivity

K tiskovinám, které můžeme vydat jako doprovodné publikace k výstavě, patří například pozvánka, katalog nebo pracovní listy. Pozvánka či leták nejlépe ve výrazné kontrastní grafice se stručnými informacemi o konání výstavy či akce mohou být provedeny v černotisku a přetisknuty sdělením v Braillově písmu. Finančně náročnější je tisk hmatového katalogu s rozšířenými informacemi o problematice, které je výstava věnována. I v tomto případě je vhodné zvolit formu listů se zvětšeným černotiskem současně s textem v Braillově písmu, publikace může být doplněna vybranými plastickými obrázky. S tvorbou publikací je vhodné se poradit s tiskárnou – v rámci projektů Národního muzea komunikujeme s Knihovnou a tiskárnou pro nevidomé K. E. Macana. Ani obsáhlejší katalog není vhodný ke složitým a dlouhým textům. Ze zkušenosti i po konzultaci s tiskárnou se délka textu na jedné straně pohybuje kolem 800 znaků. Pokud je text doplněn plastickým obrázkem, ještě se zkrátí. Vzhledem k potřebě umístění popisky k obrázku. Doprovodným materiálem k výstavě může být i pracovní list v Braillově písmu nebo zvětšeném černotisku.

Kromě tiskovin jsou součástí výstavy i její doprovodné programy. Pro návštěvníky, kteří dorazí do muzea ve skupině (to platí i pro školní skupiny), je vhodné vytvořit speciální lektorovaný program se školeným pracovníkem. Program může být také příležitostně obohacen dalšími předměty, které si lektor přinese s sebou. Hmatová výstava však musí být dostatečně nosná i bez těchto obohacení. V případě dlouhodoběji plánované instalace je možné uvažovat o sezónních obměnách nebo doplněních tak, aby se návštěvníci do muzea mohli vracet.

Další možností je pořádání přednášek, koncertů, speciálních dílen nebo pro vidící návštěvníky také půjčení klapků pro zakrytí očí, aby si vyzkoušeli projít výstavu pouze hmatem.

9. Komunikace a propagace

Z pohledu komunikace je potřeba rozlišovat několik aspektů. Prvním z nich je komunikace spojená s propagací výstavy široké veřejnosti i speciální skupině návštěvníků. Samozřejmostí je informování médií, z pohledu nevidomých a slabozrakých pak také organizací zaměřených na práci s touto skupinou (školy, sdružení, zájmové organizace, knihovny a další).

Důležitá je rovněž komunikace o výstavě v rámci instituce, která se pak promítá do přímé komunikace s veřejností. Zaměstnanci, kteří přicházejí do přímého kontaktu s návštěvníky výstavy (pokladní, dozor expozic, ale také lektori), by měli být proškoleni v zásadách komunikace s nevidomými a slabozrakými. Řešením je hromadné školení s praktickými ukázkami, ideálně doplněné tištěným materiálem shrnujícím problematiku, ke kterému se mohou opakovaně vracet. Centrum pro prezentaci kulturního dědictví školení v komunikaci pro pracovníky v první linii organizuje pro muzejní zaměstnance od roku 2013.

10. Zpětná vazba

Pro další práci nebo případné úpravy hmatové výstavy je důležitá také zpětná vazba, a to nejenom od návštěvníků, ale také od pracovníků ve výstavě, kteří denně celý den pozorují a nejlépe vědí, které prvky výstavy jsou funkční a pro návštěvníky zajímavé, ale také co ve výstavě nefunguje nebo zůstalo nepochopeno. Návštěvníci mohou své dojmy předat personálu, který si je může zapsat, další možností je pořízení Pichtova psacího stroje s bodovým písmem. Produkční tým výstavy by tak v průběhu jejího trvání měl prostor pravidelně navštěvovat a zjišťovat podněty od publika i pracovníků.

Výše uvedené podněty jsou zařazeny chronologicky dle možného postupu při realizaci hmatové výstavy, pořadí se samozřejmě může měnit v závislosti na aktuální situaci nebo zvyklostech v instituci. Doufáme, že inspirují kolegy z muzeí k dalším aktivitám v této důležité oblasti zpřístupňování kulturního dědictví.

Literatura

- BELAŇOVÁ, Petra a kol. *Archeologie na dosah. Doprovodný materiál k výstavě Ve stínu Olympu*. Praha: Národní muzeum, 2012.
- BELAŇOVÁ, Petra, KOCICHOVÁ, Ivana a kol. *Tradice dotykem. Doprovodná publikace k výstavě*. Praha: Národní muzeum, 2015.
- DUFKOVÁ, Marie a MATOUŠEK, Václav. *Doteky pravěku a antiky. Katalog k výstavě*. Praha: Národní muzeum, 2012.
- DUFKOVÁ, Marie a MATOUŠEK, Václav. *Doteky pravěku a antiky I a II. Archeologické hmatové výstavy*. Muzejní a vlastivědná práce, 1994, 32, 3, s. 129–139.
- HRADILKOVÁ, Terezie a SÝKOROVÁ, Vladimíra. *Dotýkejte se, prosím! Průvodce hmatovými projekty*. Praha: Sdružení Hapestetika, 1998.
- FÖHL, Patrick S., et al. *Das barrierefreie Museum, Theorie und Praxis einer besseren Zugänglichkeit, Ein Handbuch*. Bielefeld: Landschaftsverband Rheinland, Rheinisches Archiv und Museumsamt, 2007.
- FONDATION DE FRANCE and ICOM. *Museums Without Barriers: A New Deal for Disabled People*. New York, 2002.
- JANČO, Milan. *Návštěvníci muzeí se speciálními potřebami: nevidomí*. *Muzejní a vlastivědná práce*, 2013, 51, 2, s. 38–51.
- Kolektiv autorů. *Úvod do speciální pedagogiky osob se zrakovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2009.
- Okamžik – Sdružení pro podporu nejen nevidomých. *Nahlédnutí do života beze zraku*. Praha, 2007.
- PILAŘOVÁ, Linda. *Hmatové výstavy vstřícné lidem se zrakovým postižením*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Ústav archeologie a muzeologie, 2008.
- STRINGER, Katie. *Programming for People with Special Needs: a Guide for Museums and Historic Sites*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield, 2014.
- STERINGOVÁ, Jana. *Služby poskytované zrakově postiženým dětem a mládeži v Českých Budějovicích*. Diplomová práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, 2008.
- VALENTOVÁ, Jarmila a TISUCKÁ, Marika a BELAŇOVÁ, Petra (eds.). *Ve stínu Olympu*. Praha: Národní muzeum, 2012.

Elektronické zdroje

- *Národní galerie v Praze získala za hmatové expozice pro nevidomé a slabozraké cenu MOSTY za rok 2013* [online]. Praha: Národní galerie [cit. 25. 11. 2015]. Dostupné z: <http://www.ngprague.cz/cz/detail-novinky/narodni-galerie-v-praze-ziskala-za-hmatove-expozice-pro-nevidome-a-slabozrake-cenu-mosty-za-rok-2013>.
- *Výstava Ve stínu Olympu* [online]. Praha: Národní muzeum [cit. 4. 10. 2015]. Dostupné z: <http://www.archeologienadosah.cz/naki/vystava>.

Bezbariérové muzeum i pro neslyšící: uvedení do problematiky

Barrier-Free Museum for the Deaf

Nada Hynková Dingová, Centrum pro dětský sluch Tamtam

Abstrakt

Od roku 2010 se díky spolupráci s Centrem pro prezentaci kulturního dědictví při Národním muzeu pravidelně zpřístupňují komentované prohlídky, podařilo se vytvořit výstavu v českém znakovém jazyce a velkou pýchou a obdivuhodným výsledkem společné aktivity je již tradiční Pražská muzejní noc i pro neslyšící. Tato spolupráce byla zároveň vzorem pro mnoho dalších veřejných institucí i muzeí. Je velmi cenné, že se podařilo otevřít muzeum i lidem, kteří jsou ve své zemi stále ještě cizinci. Společně s vámi bychom rádi shrnuli důvody úspěchu společných snah a pokusili se vytvořit soubor doporučení a podmínek pro další iniciátory tlumočených pořadů pro neslyšící.

Abstract

Thanks to our collaboration with the Centre for Presentation of Cultural Heritage at the National Museum, since 2010 we have been holding regular tours with commentaries and have managed to set up an exhibition in Czech sign language, while one remarkable outcome of this collaboration that we are particularly proud of is the traditional Prague Museum Night for the deaf. This collaboration has also served as a good example for many other public institutions and museums. It is very important that we have managed to open the museum to people who are still strangers in their country. Together with you we would like to summarize the reasons why our efforts have proven such a success and to draw up a set of recommendations and conditions for other initiators of interpreter programs for the deaf.

Neslyšící v naší zemi neměli vždy na různých ustláno. Po dlouhá léta nebyl nejen uznáván jejich jazyk – český znakový jazyk, ale byla hanobena i jejich kultura, a tím pádem pochopitelně neexistovaly žádné snahy o přibližování kultury menšinového společenství českých neslyšících. V roce 1998 byl prezidentem České republiky podepsán zákon, který poprvé v české historii pojmenovává jazyk neslyšících a zároveň uznává právo neslyšících na používání svého jazyka v závažných situacích.¹ Ve stejném roce je poprvé tlumočené divadelní představení pro neslyšící.² Za pět let na to se teprve začalo tlumočit pravidelně nejen divadlo, ale i koncerty. Společenské a kulturní aktivity se však začaly tlumočit mnohem později a veřejné instituce typu muzeí se na neslyšící diváky začaly těšit až od roku 2010. První institucí, která ukázala a dodnes ukazuje směr a možnosti ostatním muzeím je Národní muzeum.

Od roku 2011 se díky spolupráci s Centrem pro prezentaci kulturního dědictví při Národním muzeu pravidelně zpřístupňují komentované prohlídky expozic a výstav. Hlavní stavební kameny dlouhodobé spolupráce byly nastaveny hned v prvním roce konání spolupráce. Byl jím cyklus komentovaných prohlídek tlumočených do českého znakového jazyka a Pražská muzejní noc pro neslyšící.³

1 Zákon č. 384/2008 Sb. o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob.

2 Představení Plukovník pták; Divadlo bez zábradlí (režie Petr Lébl).

3 K počátkům spolupráce viz HAVLÍKOVÁ, Ivana. Neslyšící návštěvníci v (Národním) muzeu. *Věstník AMG*, 2, 2012, s. 15–16.

První experimentální komentovaná prohlídka proběhla ve výstavě *Staré pověsti české* v Historické budově Národního muzea. Akce se tehdy zúčastnilo více než 40 návštěvníků z řad neslyšících, další prohlídky následovaly a probíhají dodnes.

Velkou pýchou a obdivuhodným výsledkem společné aktivity je již tradiční Pražská muzejní noc i pro neslyšící, která se poprvé konala v roce 2011.⁴ V rámci této akce, která letos pokračovala pátým ročníkem, je pro návštěvníky z řad neslyšících pravidelně připravována série prohlídek tlumočených do českého znakového jazyka, a to v různých institucích účastnících se Pražské muzejní noci. Na podzim roku 2011 jsme spolu s Národním muzeem osvědčený model Pražské muzejní noci využili i pro dětské návštěvníky v průběhu tzv. Muzejního dne, kterého se zúčastnilo více než 120 dětských návštěvníků. Zajímavým počinem byla také realizace videoprůvodce výstavou *Monarchie* v Nové budově Národního muzea.

Návštěvníci si mohli vypůjčit tablety nebo využít vlastní mobilní zařízení a prostřednictvím videoprůvodce zažít komentovanou prohlídku na míru.

Všechny aktivity jsou pravidelně konzultovány s odborníky z Národního muzea. Na základě vzájemných konzultací jsou upravovány muzejní programy tak, aby byly téměř na míru cílové skupině neslyšících dětí i dospělých. Možná právě proto jsou komentované prohlídky vyhledávanou akcí a všechny prohlídky jsou vždy plné. Tato spolupráce byla zároveň vzorem pro mnoho dalších veřejných institucí i muzeí. Právě Pražská muzejní noc se ukázala jako ideální prostředek rozšíření ideje spolupráce mezi desítky kulturních institucí, kterým byla touto cestou představena problematika i cílová skupina neslyšících. V roce 2011 byl na téma také publikován metodický text, přibližující problematiku organizace akcí muzeí pro cílovou skupinu neslyšících. Jeho závěrům se budu věnovat ve druhé části svého příspěvku.⁵

Možná by bylo cenné shrnout, co stojí za takovým úspěchem. V první řadě je to ochota muzejníků změnit zavedené postupy a ochota vytvořit nový program podle potřeb specifické skupiny návštěvníků. Velkým benefitem je, že v Národním muzeu se najdou pracovníci, kteří se nebojí udělat práci navíc a jít do nových výzev. V dlouhodobém projektu se navíc spojil zájem Centra pro prezentaci kulturního dědictví, které se od roku 2010 věnuje problematice zpřístupnění muzeí návštěvníkům se speciálními potřebami, a zájem cílové skupiny Neslyšících. V neposlední řadě je velkou podporou našich aktivit také fakt, že se podařilo tlumočené prohlídky v českém znakovém jazyce ze strany Národního muzea podpořit i finančně. Podílil se na financování nejen lektora – muzejního pracovníka, který provádí neslyšící výstavou, ale i tlumočení, které zajišťuje vzájemnou komunikaci. Vše je pojištěno dobře fungujícím týmem, který se vzájemně respektuje.

Akce by zároveň neměly dobrý ohlas ve chvíli, kdybychom průběžně nekomunikovali se samotnými členy komunity neslyšících, kteří naše aktivity kormidlují směrem, který je v komunitě žádoucí. Pravidelně se zajímáme o zpětnou vazbu ze strany neslyšících. Nyní opakovaně neslyšící zmiňují, že by bylo přínosné přeložit webové stránky muzeí do českého znakového jazyka a možná by také nebylo od věci mít v českém znakovém jazyce připravené obecné instrukce pro návštěvníky. I když máme za sebou

4 Reakce návštěvníků první Pražské muzejní noci pro Neslyšící viz DOLEŽAL, František. Horečka sobotní noci. *Gong: Časopis sluchově postižených* [online]. [cit. 4. 10. 2015]. Dostupné z: <http://www.gong.cz/horecka-prazske-muzejni-noci/2011/07/07>.

5 DINGOVÁ, Naďa. Návštěvníci muzeí se speciálními potřebami – neslyšící. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*, 49, 2, 2011, s. 36–48.

mnoho společných úspěchů, stále před námi vystupují další výzvy. Pevně věřím, že se i nadále shodneme na způsobu jejich řešení a budeme se nadále radovat z dobře odvedené a ceněné práce.

Literatura

- DINGOVÁ, Naďa, Návštěvníci muzeí se speciálními potřebami – neslyšící. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*, 49, 2, 2011, s. 36–48.
- HAVLÍKOVÁ, Ivana. Neslyšící návštěvníci v (Národním) muzeu. *Věstník AMG*, 2, 2012, s. 15–16.

Elektronické zdroje

- DOLEŽAL, František. Horečka sobotní noci. *Gong: Časopis sluchově postižených* [online]. [cit. 4. 10. 2015]. Dostupné z: <http://www.gong.cz/horecka-prazske-muzejni-noci/2011/07/07>.

Návštěvníci muzeí se speciálními potřebami – neslyšící¹

Museum Visitors with Special Needs – Deaf People

Nada Hynková Dingová, Centrum pro dětský sluch Tamtam

Abstrakt

Článek nastiňuje problematiku osob se sluchovým postižením jako návštěvníků muzea a specifické potřeby neslyšících v souvislosti s přípravou kulturních a vzdělávacích akcí, jako jsou prohlídky muzejních výstav. Zamýšleným čtenářem článku jsou muzejní pracovníci, kteří chtějí svou instituci zpřístupnit i neslyšícím návštěvníkům.

Abstract

The publication *Deaf visitors in the museum* gives the reader a brief insight into the issues of hearing impairment and specific communication needs of deaf persons in connection with organizing and interpreting of cultural and educational events similar to museum tours and gallery exhibitions. The intended addressee of the text is a worker of a museum or similar institution that wishes to invite deaf visitors to a barrier-free visit.

Pojem neslyšící lidé zahrnuje poměrně rozsáhlou skupinu osob s různým stupněm ztráty sluchu, proto je důležité je rozlišovat a vědět, jaký preferují typ komunikace, a jak se s nimi tedy nejlépe domluvit.

Kdo jsou neslyšící?

Slyšíme-li tedy o neslyšících, měli bychom mít na paměti, že může jít o osoby prelingválně neslyšící (kteří neslyší již od narození), postlingválně neslyšící (tedy později ohluchlé) nebo nedoslýchavé (jejich ztráta sluchu není úplná, s technickými pomůckami mohou částečně slyšet). Později si také vysvětlíme pojem „Neslyšící“, koho označuje a jak souvisí s kulturou a komunitou neslyšících lidí.

Prelingválně neslyšící lidé

Jako prelingválně neslyšící jsou označovány osoby, které se již narodily s absolutní ztrátou sluchu, nebo také osoby, které ztratily sluch velmi brzy, ještě před rozvojem mluvené řeči. Ztráta jejich sluchu je úplná nebo mají jen zbytky sluchových vjemů, které jsou pro používání mluvené řeči nevyužitelné. Ani s nejlepšími kompenzačními pomůckami takoví lidé nic neslyší. Pro prelingválně neslyšící Čechy je prvním jazykem český znakový jazyk. Češtinu se tito lidé pak učí jako druhý, cizí jazyk. To je potřeba mít při komunikaci s nimi na mysli, především chceme-li se domlouvat s neslyšící osobou písemně. Písemná komunikace ale není vhodným řešením pro náročnější nebo delší rozhovory. V takovém případě je vhodné přizvat si tlumočníka, tlumočícího do a ze znakového jazyka. Asi bychom si jen těžko představili, že bychom si se skupinou neslyšících návštěvníků dopisovali o jednotlivých exponátech výstavy. Jednak proto, že je to velmi časově náročné, jednak také proto, že by to pro zúčastněné osoby nebylo příliš komunikačně atraktivní ani naplňující, a už vůbec ne pohodlné.

1 Článek byl poprvé publikován v roce 2011 v rámci série metodických textů Centra pro prezentaci kulturního dědictví v časopise *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*. Pro potřeby publikování ve sborníku *Muzea bez bariér* byl text mírně upraven a aktualizován.

Postlingválně neslyšící neboli později ohluchlí lidé

Ohluchlí lidé jsou ti, kteří ztratili svůj sluch až po rozvinutí mluvené řeči (tj. zhruba ve věku 2–5 let a později). Jejich prvním, mateřským jazykem je tedy jazyk český – mluvený, z čehož vyplývá i způsob jejich komunikace. Ohluchlí lidé ke komunikaci nejčastěji upřednostňují odezírání ze rtů a také mluvenou či psanou řeč. Nutno podotknout, že úroveň srozumitelnosti hlasového projevu může být u ohluchlých osob různá, závisí to na mnoha faktorech, ale často především na tom, jak dlouho již dotyčný člověk neslyší. Naopak s psanou formou komunikace nemívají tito lidé většinou žádné problémy. Pro slyšícího průvodce nebude pravděpodobně problém domluvit se s ohluchlými návštěvníky muzea. Měli bychom však mít na paměti pravidla komunikace, která povedou k úspěšnému odezírání².

Schopností odezírání však nedisponuje každý neslyšící člověk automaticky, neboť pro tuto schopnost je důležitá kombinace vrozených vloh a dlouhodobého náročného nácviku. V praxi to znamená, že ne každý neslyšící člověk, se kterým se setkáme, bude umět komunikovat pomocí odezírání.

Pokud se však setkáme s neslyšícím člověkem, jenž je ochoten komunikovat odezíráním, měli bychom mít na paměti několik pravidel komunikace, která odezírání, a tím pádem i komunikaci samotnou, usnadňují.

Pravidla komunikace s neslyšícím člověkem při odezírání (Strnadová, 2008):

- Tvář, která má být odezírána, by měla být vždy dobře osvětlena.
- Tvář mluvčího by měla být natočena k odezírajícímu.
- Dodržujeme vhodnou vzdálenost, nepřibližujeme se příliš, ale ani nestojíme daleko. Necháme neslyšícího, který odezírá, ať si vzdálenost určí sám.
- Pokud chceme na neslyšícího člověka promluvit, nejdříve ho na to upozorníme a počkáme, až se na nás bude dívat.
- Je potřeba nejprve sdělit téma hovoru. Neměli bychom skákat z jednoho tématu na druhé, na každou změnu tématu tedy předem upozorníme.
- Artikulujeme zřetelně, v normálním tempu. Artikulaci ovšem nepřeháníme, stejně tak nemluvíme ani příliš pomalu, ani příliš rychle. Nekřičíme – je to zbytečné a znesnadňuje to komunikaci.
- Při mluvení nedáváme ruce do blízkosti úst, nežvýkáme, nekouříme, nečteme z papíru.
- Mluvíme výstižně, konkrétně, požíváme jednoduché věty, vyhýbáme se tzv. slovní vatě.
- Sledujeme výraz odezírajícího, můžeme podle toho poznat, zda mluvíme správně nebo ne.
- Nemluvíme příliš dlouho, odezírání je pro neslyšícího člověka velmi náročné. Lepší je se s odezírajícím v řeči střídat, přičemž zároveň z jeho reakcí a odpovědí poznáme, zda nám skutečně rozumí nebo ne.
- Nikdy se neptáme neslyšícího člověka „Rozumíš?“, raději se zeptejme na to, co přesně nám rozuměl.
- Pokud odezírající nerozumí tomu, co jsme mu řekli, neopakujeme stále dokola stejná slova a věty, ale pokusíme se informaci sdělit jinými slovy, případně svou výpověď doplníme o další podrobnosti.

2 Odezírání je metoda vnímání a porozumění obsahu mluvené řeči zrakem. Odezírající člověk sleduje pohyby úst, mimiku, gesta a další projevy hovořící osoby a snaží se uhodnout obsah sdělení. K úspěšnému odezírání je potřeba znát nejen použitý jazyk včetně jeho frazeologie, ale i téma a situační kontext rozhovoru. Důležitý je také způsob, jakým hovořící osoba mluví, vhodné osvětlení, vzájemná vzdálenost a pozice komunikujících osob (Strnadová, 2008).

Nedoslýchaví lidé

Nedoslýchaví lidé mají využitelné zbytky sluchu a často ke zkvalitnění příjmu zvukových vjemů používají různé kompenzační pomůcky, např. sluchadla. Tato skupina „sluchově postižených“ je však značně nejednotná, neboť velikost ztráty sluchu se může značně lišit od člověka k člověku. Jeden nedoslýchavý člověk může rozumět mluvenému slovu i v rušnějším prostředí, jinému postačí drobný šum k tomu, aby nerozuměl vůbec ničemu. Jak tedy bylo již naznačeno, nedoslýchaví často komunikují mluveným slovem a informace přijímají kombinací odposlechu a odezírání. S nedoslýchavými lidmi lze většinou bez větších problémů také komunikovat písemně. Pro komunikaci s nedoslýchavým návštěvníkem muzea, nebo hned s celou skupinou podobných návštěvníků, jsou velmi užitečné některé technické pomůcky jako např. indukční smyčka nebo zesilovač zvuku. Můžete se setkat s tím, že vás nedoslýchavý návštěvník požádá o součinnost při jejich používání.

Kompenzační pomůcka pro nedoslýchavé: Indukční smyčka.

Jak indukční smyčka, tak zesilovač zvuku slouží k zesílení zvuku, čili ke zkvalitnění poslechu. Výhodou těchto pomůcek je, že je zvuk koncentrován do sluchátek či sluchadel, a nedoslýchavý člověk není tudíž rušen okolními zvukovými vjemy, což bývá při používání klasických sluchadel v místech s vyšší hladinou zvuku či šumu problém. Nebylo by tedy od věci, kdyby muzea a ostatní veřejná místa vlastnila několik exemplářů těchto běžných a jednoduše zapojitelných kompenzačních pomůcek. Praktické informace o těchto a dalších kompenzačních pomůckách je možné nalézt na CD Zdeňka Kašpara – Technické kompenzační pomůcky pro sluchově postižené.³

Neslyšící s velkým „N“ a kultura Neslyšících

Z medicínského hlediska je na osoby se ztrátou sluchu pohlíženo jako na osoby postižené, nějakým způsobem nedokonalé, poškozené, snad můžeme říct i nemocné. Neslyšící, kteří se označují jako Neslyšící, na začátku velkým „N“, se však jako postižení necítí, ale naopak se považují za příslušníky jazykové a kulturní menšiny. V kulturní skupině Neslyšících najdeme mnohé prvky, které se přisuzují jazykovým a kulturním menšinám, jako jsou například vlastní jazyk, odlišný od většinového jazyka – český znakový jazyk, vlastní specifická kultura: vlastní historie, zvyklosti, akce a aktivity, umění, sportovní soutěže aj. Mezi Neslyšící mohou patřit rovněž lidé ohluchlí, nedoslýchaví, ale i slyšící (např. některé slyšící děti Neslyšících rodičů), pokud ovšem svými postoji souzní s pravidly kultury a jako primární komunikační prostředek mají právě znakový jazyk. Naopak zase ne všichni neslyšící se sami dobrovolně řadí mezi Neslyšící. Obecně je nutné podotknout, že nezáleží jen na jednotlivcích, zda se stanou členy komunity Neslyšících. Je to záležitostí komunity jako celku, jestli se rozhodne danou osobu přijmout do svých řad.

Pro nás slyšící je zajímavá zkušenost se skupinou lidí, kteří komunikují jazykem, jemuž většinou nerozumíme. Mnohdy to pro nás může být cenná zkušenost, ocitnout se v situaci, v níž jsme v menšině my a nerozumíme hovoru, který lidé kolem nás vedou. Někdy se můžeme setkat s názorem, že se neslyšící uzavírají do své komunity, a tím se separují. K tomu je třeba říct, že to neslyšící samozřejmě nedělají cíleně. Automaticky je od ostatních oddělí jejich jazyk, který je celou svou povahou absolutně odlišný od

³ [CD] KAŠPAR, Zdeněk. *Technické kompenzační pomůcky pro sluchově postižené*. Praha, 2008.

mluveného jazyka. Pro nás je však vždy velmi přínosné získat příležitost nahlédnout do tohoto zvláštního tichého světa.

Tak jako slyšící lidé mají ve své kultuře zakotvená jistá pravidla slušného chování a zvyky, i Neslyšící mají svá typická pravidla a zvyky, které vycházejí zase z jejich kulturního pohledu. Jedná se především o otázku dotyku, jenž je v kultuře Neslyšících jinak vnímán, než mezi slyšícími lidmi.

Pravidla chování českých Neslyšících:

a) Dotyk

- Neslyšící se dotýkají častěji než slyšící.
- Dotyk je důležitý při příchodu do společnosti (vhodné je všem podat ruku), dotyk také slouží k přerušování rozhovoru. Při přerušování rozhovoru je vhodné dotýkat se ramene (naopak jako nevhodné se hodnotí dotýkání se zad či dokonce hlavy).
- Dotyk by měl být normální, ani ne prudký, ani ne příliš jemný.
- Je velmi neslušné držet ruce znakujičího.
- Je velmi nevhodné odvracet zrak od znakujičího partnera bez upozornění.
- Pozornost se získává pomocí světelných signálů (například dvakrát nebo třikrát zablikat světlem v místnosti), popř. zadupat na podlahu (vibrace zadupání se podlahou dostanou až k Neslyšícím a upozorní je).

b) Lokální zvyky

- Dobrou chuť si přejí teprve tehdy, když už všichni mají jídlo na stole. A to tak, že společně poklepají pěstí do stolu, což znamená: „Dobrou chuť!“
- Při přípitku se dotknou rukama držícíma skleničky. „Cinknutím“ je pro ně samotný dotyk rukou, nikoli zvuk, který vydávají sklenice.
- Mezi sebou se zdraví univerzálním pozdravem, který podle situace znamená „ahoj“ „dobrý den“ nebo také „nashledanou“.
- Pozdrav si Neslyšící vyměňují „na dálku“ – ve vzdálenosti, kdy se poprvé spatří, ne tehdy, když jsou si „na doslech“.
- Pokud se spolu setkají dva dobří známí, pozdraví se dvěma polibky na tvář.
- Na společenské události Neslyšící netleskají, ale třepou rukama nad hlavou.
- Baví-li se spolu dva Neslyšící na veřejnosti, ostatní „mezi nimi“ volně procházejí (často se stává, že se slyšící lidé ostýchají mezi znakujičími Neslyšícími projít nebo se při procházení krčí).

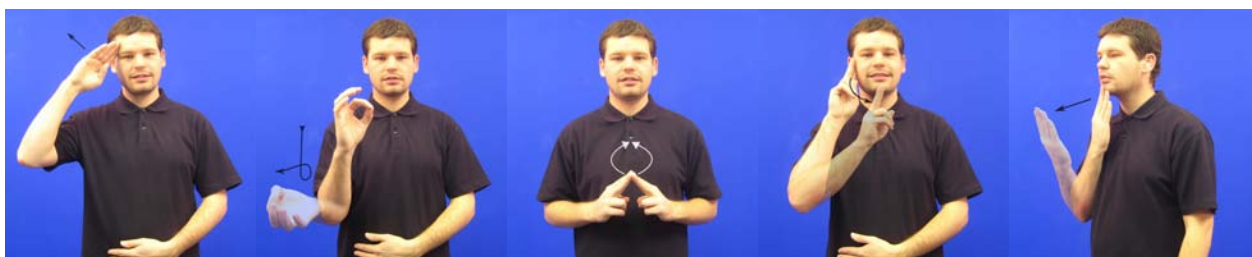
Český znakový jazyk

Český znakový jazyk je svébytný, přirozený jazyk N/neslyšících lidí. To, že je tento jazyk svébytný, je již vidět pouhým okem, neboť oproti českému – mluvenému a slyšenému – jazyku má znakový jazyk jinou formu existence, má jinou povahu. V praxi to znamená, že je vytvářen rukama (také trupem a hlavou) a přijímán očima. Na češtině není znakový jazyk nijak závislý, má svou vlastní gramatiku a ani jednotlivé znaky nejsou primárně odvozeny od českých slov. Zajímavé je také, že i český znakový jazyk má své dialekty, tj. že se liší kraj od kraje. Na tomto místě si dovolíme zmínit jeden už téměř klasický mýtus, a sice že znakový jazyk je mezinárodní. Ne, opravdu není – stejně jako mluvené jazyky, tak ani žádný znakový jazyk není možné udržet jednotný ani v rámci jednoho státu, natož světa.

Neslyšící v muzeu

Jak neslyšící informovat o nadcházející akci

Pokud jsme se rozhodli zpřístupnit některou z akcí našeho muzea neslyšícím návštěvníkům, kteří komunikují ve znakovém jazyce (a právě o nich bude pojednávat následující text), je třeba, aby se o naší aktivitě dozvěděli. Asi úplně nejvhodnější formou v takovém případě bude informovat je prostřednictvím videopozvánky přímo v českém znakovém jazyce.⁴ Dnes už je technicky možné a poměrně jednoduché přinejmenším přidat na webové stránky muzea videozáznamy s informacemi v českém znakovém jazyce, nebo rozeslat podobné videopozvánky na různé internetové servery neslyšících,⁵ organizacím neslyšících, případně tlumočnickým organizacím, popř. konkrétním neslyšícím osobám prostřednictvím e-mailové korespondence.

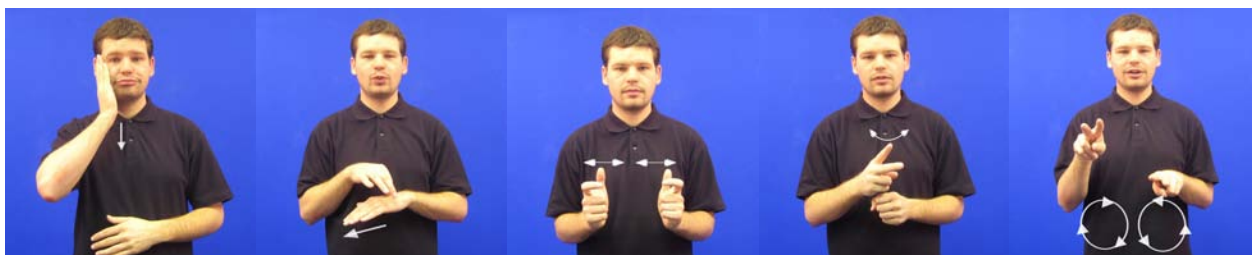
Pozdravy
„Ahoj“ / „Dobrý den“ / Na shledanou
vyjádřené českým znakovým jazykem

Pozdrav „Dobrý den“ v českém znakovém jazyce

„Na shledanou“
v českém znakovém jazyce

Znak pro „Neslyšící“
v českém znakovém jazyce

„Děkuji“ vyjádřené českým znakovým jazykem

Prosba vyjádřená českým znakovým jazykem

„Průvodce“ v českém znakovém jazyce

„Lístek, vstupenka“
v českém znakovém jazyce

Znak pro „pokladnu“
v českém znakovém jazyce

„Prohlídka“
vyjádřená českým znakovým jazykem

Pokud tuto možnost nemáme, měla by být pozvánka v písemné podobě co nejjasnější, nejstručnější a co nejlépe vizuálně (graficky) zpracovaná. I při psaní pozvánky bychom měli dodržovat pravidla pro písemnou komunikaci s neslyšícími:

- V psané češtině komunikujeme s neslyšícím stručně, jasně, výstižně a čitelně.
- Vhodné je psát kratší věty.
- Vybíráme často frekventovaná slova, vyhýbáme se příliš odborným výrazům.

4 Viz např. videopozvánka na výstavu *Monarchie* (Národní muzeum), <http://www.tichezpravy.cz/test/akce-praha-tlumocena-vystava-monarchie/> či videopozvánka na komentovanou prohlídku Národního památníku na Vítkově, <https://www.youtube.com/watch?v=nVT4JEZGX5E>.

5 Např. www.tichezpravy.cz, www.ruce.cz, www.gong.cz a další.

- d. Pokud si s neslyšícím člověkem píšeme přímo (např. při osobním setkání či emailové komunikaci) a on naši písemné formulaci nerozumí, pokusíme se stejný význam vyjádřit jinak, s využitím jiných slov.
- e. Počítáme s tím, že v textech, které psal neslyšící člověk, můžete najít celou řadu chyb, budme proto shovívaví a pamatujme si, že máme před sebou vstřícného cizince, který se s námi snaží komunikovat naším jazykem.

Jako organizátoři bychom neměli opomenout ani otázku přístupnosti rezervace. Není snad potřeba zdůrazňovat, že telefonická rezervace jako jediná dostupná možnost nebude jistě nejvhodnější. Vhodnou možností ale může být například elektronická rezervace s dobře srozumitelnými informacemi, kdy a kde si může dotyčný vstupenku vyzvednout. Obsluha vstupenek by pak měla být samozřejmě dobře informována, že si u ní budou vyzvedávat vstupenky také neslyšící návštěvníci, a měla by vědět, jak s nimi případně komunikovat (viz bod Zásady přímé komunikace s neslyšící osobou).

Samotná akce by měla být v ideálním případě tlumočená tlumočnickem pro neslyšící.

Na jaké akce neslyšící (ne)pozvat

Pokud se v muzeu připravuje například komentovaná výstava o životě významného hudebního skladatele (navíc s hudebním doprovodem), není zajisté třeba vysvětlovat, proč neslyšící osoby na tuto akci aktivně nezvat. Neslyšící lidé vnímají svět především očima – proto jsou pro ně atraktivní především zrakově podnětné expozice, ať už se týkají vizuálního umění, nebo např. některých zajímavých historických období. Všeobecně platí, že by výstava, ať už pro neslyšící děti, nebo pro neslyšící dospělé, měla být přitažlivá z hlediska vizuálního.

Neslyšící lidé také jistě ocení, jsou-li pro ně připraveny „studijní“ podklady k prohlídce. Důvod je nasnadě. Na rozdíl od slyšících návštěvníků muzea si neslyšící nemohou dělat při prohlídce poznámky, neboť jejich zrak plně zaměstnává sledování tlumočené prohlídky, a sluchové kontroly při zapisování, jakou běžně provádějí slyšící lidé, využít nemohou.

Ideální skupina

Zcela ideální stav při prohlídce muzea je pro neslyšící návštěvníky tehdy, tvoří-li neslyšící lidé samostatnou skupinu zahrnující zhruba 20 osob. Avšak pokud je nutné, aby skupina byla složená ze slyšících i neslyšících osob (například při malém počtu návštěvníků), je potřeba vytvořit neslyšícím lidem dobré podmínky pro sledování průvodce a tlumočnicka, který prohlídku simultánně tlumočí do českého znakového jazyka. To v praxi znamená, že by slyšící lidé měli být na začátku informováni, že jsou mezi nimi neslyšící lidé, a že je tudíž potřeba, aby jim umožnili dobrý výhled (např. možnost postavit neslyšící do první řady).

Je-li skupina tvořena pouze neslyšícími, je důležité dbát na počet osob ve skupině. Velikost skupiny by měla záviset na velikosti prohlížených prostor, skupina by ale neměla být nikdy příliš početná.

Na co nezapomenout při přípravě akce/prohlídky

Pořadatel akce a průvodce by měli mít vždy na paměti, že je v první řadě pro neslyšící návštěvníky důležitá přehlednost prohlídky (měli by všichni dobře vidět na průvodce, na tlumočnicka, na samotnou výstavu, ale i na sebe ve skupině, třeba v případě dotazů). V případě, že se část prohlídky koná ve tmě, je toto nutné technicky vyřešit. Při koncipování komentářů je důležité, aby neslyšící návštěvník dostal možnost si po sledování výkladu ještě chvíli prohlédnout exponáty. Nemůže totiž využít strategie běžně

užívané návštěvníky podobných aktivit: poslouchají výklad a zároveň sledují a prohlížejí si exponáty, o kterých se hovoří. Ve výkladu by tedy měly být dostatečné pauzy pro prohlížení exponátů. V případě přesunu mezi celky exponátů nebo sály je nutné s dalším výkladem počkat, než bude tlumočnick na svém místě a všichni účastníci prohlídky přítomni. Ve výstavních prostorách by měla být dobrá akustika bez ozvěn či hudby nebo hluků v pozadí (pomůže to jak lepšímu porozumění nedoslýchavých návštěvníků, tak i tlumočnicka).

Před začátkem prohlídky je tedy dobré si s tlumočnickem domluvit, kde bude stát (aby všichni dobře viděli) a jaký dá průvodci signál v případě, že bude potřebovat více času (pro překlad nebo proto, aby si návštěvníci exponát dostatečně prohlédli).

Je také vhodné, aby programy pro děti byly odděleny od programů pro dospělé: kromě různého obsahu je totiž nutné přizpůsobit dětem i způsob výkladu. Výrazně odlišné proto bude i samotné tlumočení.

Komunikace přes tlumočnicka

Zprostředkovat neslyšícím k prohlídce muzea tlumočnicka, to je velmi vstřícný krok, který tito lidé jistě velmi ocení. Tlumočnick zajistí v muzeu bezproblémovou komunikaci oběma stranám – návštěvníkům i průvodcům. Aby ale mohl odvést kvalitní práci, potřebuje tlumočnick navázat dobrou spolupráci s průvodcem a pořadatelem. Jak tedy mohou oni ke zkvalitnění tlumočení přispět?

A) Tlumočení a příprava na ně:

- a. Dejte tlumočnickovi předem kvalitní materiály vztahující se k tomu, čemu se budete ve svém výkladu věnovat. Patří sem nejen výklad samotný, ale třeba i prezentace k němu, videoklip, který se bude v jeho průběhu pouštět, apod. Čím přesnější a detailnější materiály bude mít tlumočnick k dispozici, tím lépe se bude moci připravit a tím lepší výkon podá. Věřte, že všichni přítomní poznají rozdíl.
- b. Máte-li většinu výkladu připravenou formou prezentace, mějte na paměti, že pro neslyšící je téměř nemožné v jeden moment sledovat projev tlumočnicka ve znakovém jazyce, sledovat průběh prezentace a zároveň si psát poznámky. Velmi vstřícným gestem pro Neslyšící je příprava handoutů (poznámek v psané podobě), které jim před přednáškou rozdáte.
- c. Pokud máte přípravu ve formě uceleného textu, vyhněte se jejímu čtení. Forma psaného projevu obvykle není vhodným podkladem pro mluvený výklad. Důvodů je mnoho. Za všechny snad alespoň tyto: každá věta obsahuje příliš mnoho informací – text je kondenzovaný. Řečnick hovoří velmi rychle, tempo je nepřirozené a i věty mají odlišnou stavbu než v projevu mluveném.
- d. Tlumočnick není přímým účastníkem komunikace, proto se ho během tlumočení na nic neptejte. Tlumočnická pravidla mu velí v takovém případě neodpovědět. Pokud se tlumočnicka chcete zeptat na něco, co souvisí s tématem, vydržte do oficiálního skončení vašeho příspěvku. Poté vám tlumočnick jistě rád na cokoli odpoví.
- e. Tlumočnick tlumočí veškerou komunikaci, která se v dané situaci odehrává. Je třeba si uvědomit, že všechno, co účastníci komunikace pronesou, bude přetlumočeno. Vyhněte se poznámkám typu: „Tohle nemusíte tlumočit...“, „Tohle je jen pro vás, jim to řekněte potom stručně, aby tomu rozuměli...“ apod.
- f. Aby váš projev mohl tlumočnick co nejlépe a co nejvěrněji tlumočit, je důležité, abyste mluvili jasně a zřetelně, v přiměřeném tempu (tj. ani příliš rychle, ani příliš pomalu). Pro plynulé tlumočení nejsou vhodné ani výrazné pauzy řečnicka mezi jednotlivými větami. Věty a sdělení by na sebe měly logicky navazovat, neměli byste příliš odbíhat od tématu.

- g. Mluvte přímo k neslyšícímu publiku. Neotáčejte se na tlumočníka se slovy: „Řekněte jim, že...“. Tlumočník je jen zprostředkovatelem informací, není tím, komu je vaše sdělení především určeno.
- h. Tlumočník musí být vždy vedle slyšící osoby, jejíž řeč tlumočí. Neslyšící návštěvníci potřebují vidět jak na tlumočníka, tak i na hovořící osobu současně.
- i. Během hovoru neodbíhejte. Vzdálíte-li se od tlumočníka, neslyšící člověk sleduje váš pohyb a uniká mu tak část tlumočených informací.
- j. Mějte na paměti, že při tlumočení vždy dochází k určitému časovému skluzu. Tlumočník musí mít čas přijmout informaci, zpracovat ji a znovu formulovat v jiném jazyce.
- k. Pokračujte v komentování prohlídky, teprve když si všichni neslyšící návštěvníci už prohlédnou danou expozici. Nezapomínejte, že pro neslyšící osoby je nezbytně důležitý oční kontakt, zkontrolujte tedy, zda na vás všichni dobře vidí.

B) Co mohou od tlumočníka očekávat pořadatelé

Tlumočník je povinen se při vykonávání své profese řídit tlumočnickým kodexem:

Zde předkládáme Etický kodex (EK) České komory tlumočnicků znakového jazyka (dále jen Komory), který určuje základní povinnosti a práva jejích tlumočnicků při výkonu tlumočnické profese a v souvislosti s ním.

1. Tlumočník je osoba, která v rámci své profese převádí za úplatu smysl sdělení z výchozího jazyka do jazyka cílového. Je prostředníkem mezi dvěma osobami, které by se bez něj nedorozuměly. Tlumočník se nesnaží být aktivním účastníkem komunikace.
2. Tlumočník přijímá zásadně jen takové závazky, které odpovídají jeho schopnostem a kvalifikaci. Tlumočník je povinen se na tlumočení rádně a včas připravit. Nese plnou zodpovědnost za kvalitu své práce.
3. Tlumočník přizpůsobuje své chování a oděv situaci, v jejímž rámci tlumočí.
4. Tlumočník je vázán mlčenlivostí, která se týká všeho, co se dozví během tlumočení a přípravy na ně, včetně identity svých klientů.

Komentovaná prohlídka pro neslyšící tlumočená do znakového jazyka. Národní muzeum – Národní památník na Vítězkově.

5. Tlumočník nezaujímá k tlumočené situaci ani ke klientům osobní postoje a nehodnotí je.
6. Tlumočník neodmítne klienta pro jeho národnost, rasu, pohlaví, věk, náboženské vyznání, politickou příslušnost, sociální postavení, sexuální orientaci, rozumovou úroveň, pověst a smýšlení.
7. Tlumočník má právo odmítnout výkon své profese z důvodu pro něj nevhodných pracovních podmínek nebo v případě, že by nedokázal být neutrální vůči tlumočenému sdělení, a mohl tak poškodit některou ze zúčastněných osob včetně sebe.
8. Tlumočník má právo odmítnout výkon své profese v případech, že má podezření na aktivity, které jsou v konfliktu se zákonem nebo porušují lidská práva.
9. Tlumočník sleduje vývoj své profese u nás i ve světě, vzdělává se a soustavně zvyšuje svou profesionální úroveň.
10. Tlumočník spolupracuje s ostatními kolegy při prosazování a obhajobě společných profesních zájmů.
11. Tlumočník dbá na to, aby nepoškodil svým jednáním dobré jméno svého kolegy, Komory nebo tlumočnické profese.
12. Tlumočník zná Etický kodex Komory a dodržuje ho. Porušení pravidel Etického kodexu může vést až k vyloučení tlumočníka z Komory, a to na základě rozhodnutí Komise pro Etický kodex.

Zásady přímé komunikace s neslyšící osobou (tedy bez tlumočníka)

Potřebujeme-li se domluvit s neslyšící osobou a nemáme k dispozici tlumočníka, můžeme využít jiné komunikační prostředky, např. psaní, malování, odezírání, popř. pantomimu (ukázat gesty to, co chceme vyjádřit). Přímá komunikace s neslyšícím člověkem má ovšem své zásady, kterých bychom se měli držet po celou dobu našeho vzájemného dorozumívání:

- a. Upozorníme neslyšícího člověka, že s ním chceme komunikovat – poklepáním na jeho paži nebo zamáváním rukou v jeho zrakovém poli, v místnosti dále zablikáním světlem, případně zadupáním na podlahu.
- b. Navážeme s neslyšícím člověkem oční kontakt.
- c. Necháme neslyšícího člověka, aby si sám zvolil, zda spolu budeme komunikovat pomocí psané formy českého jazyka, nebo pomocí odezírání.
- d. Máme na paměti, že český jazyk je pro neslyšící osoby jazykem cizím – komunikujeme jasně, stručně, výstižně, zdůrazníme předem téma hovoru, používáme kratší věty a často frekventovaná slova, v případě nedorozumění opakujeme sdělení jinými slovy.
- e. Pokud se v psaném sdělení neslyšícího člověka objeví chyby, je to proto, že neslyšící člověk s námi komunikuje jazykem pro něj cizím.
- f. V případě, že neslyšící člověk odezírá, musí dobře vidět na naše ústa (nedržíme si ruku před ústy, nežvýkáme, nekouříme). Mluvíme pomalejším, ale plynulým tempem řeči, pečlivě artikulujeme, nekřičíme.

Problematika doprovodných textů a popisků v muzeu

Určitě bychom se neměli spoléhat na to, že si všichni neslyšící návštěvníci bez problémů a s porozuměním přečtou česky psané doprovodné texty a popisky k jednotlivým exponátům. Nesmíme zapomínat na fakt, že čeština je pro neslyšící cizím jazykem a především: dlouhý odborný text neslyšící od čtení odradí už na začátku. Jako průvodci bychom tedy neměli neslyšící návštěvníky odkazovat na přečtení popisků, ale raději bychom jim měli text převyprávět vlastními slovy – tlumočník pak naše slova přetlu- močí dál. Jako ideální řešení ze země snů se samozřejmě jeví vybavení muzeí informačními tabulemi,

na nichž si neslyšící návštěvníci prohlédnou videa s texty přímo v českém znakovém jazyce.

V této souvislosti je třeba zmínit i problematiku audioguidů, jejichž myšlenka je sice všeobecně velmi přínosná, ale pro neslyšící těžko využitelná. Čistě zvukový audioguide je pro neslyšící osoby skutečně bez užitku, tudíž není třeba jim jej ani nabízet. Máme-li ovšem k dispozici audioguide dobře graficky zpracovaný (více obrázků než textu), může být neslyšícím lidem jistě také nápomocný. Vizí budoucnosti je, že by jednou mohly být tyto pomůcky doplněny komentáři v českém znakovém jazyce. V takovém případě pak hovoříme o videoguidech. Technicky jsou vybavené velmi podobně jako audioguidy, avšak informace návštěvník dostává skrze připravené videovýstupy. Pokud byste takové videoguidy měli možnost vytvářet, pak je naprosto zásadní spolupracovat s dalšími odborníky na komunikaci neslyšících, které najdete v rámci profesních organizací tlumočnicků znakového jazyka a v rámci organizací neslyšících. Na videovýstupu by měl být ideálně neslyšící figurant, rodilý mluvčí znakového jazyka, který je schopen nejlépe zprostředkovat potřebné informace. Vždyť i pro slyšící návštěvníky je poslech rodilého mluvčího přirozenější a srozumitelnější. Navíc se určitým způsobem jedná rovněž o projev respektu k jazyku neslyšících a způsobu jejich komunikace.

Tlumočení během speciálního programu pro neslyšící v rámci Pražské muzejní noci 2011.

Závěr

Doba se mění a životní podmínky neslyšících se postupně mění k lepšímu. Přestože však přístup k informacím zaručují neslyšícím národní, a dokonce i evropské legislativní dokumenty (Bruselská deklarace z roku 2010), narážejí tito lidé stále ještě často na místa a situace, kde jsou jim veřejné informace nepřístupné, kde se setkávají s bariérami a především pak s neochotou tyto bariéry odstraňovat. Proto je pro nás velikým potěšením, že důležité veřejné instituce, jako např. muzea, jsou otevřená ke spolupráci při odbourávání bariér, nejen architektonických, jazykových a komunikačních, ale také, a možná v první řadě, především lidských. Stačí si přece uvědomit, že neslyšící lidé jsou stejní jako lidé slyšící – studují střední a vysoké školy, mají své záliby, přátele, dobré i špatné vlastnosti, touhu po informacích a přijetí – jsou odlišní pouze v tom, že neslyší, používají naprosto odlišný jazyk a že jsou oproti nám v menšině. Nedívejme se tedy prosím na ně jako na ty „sluchově postižené“, ale naopak je přijměme jako ty, kteří mají svůj krásný jedinečný jazyk a svou specifickou kulturu, jimiž se můžeme nechat obohatit.

Literatura

- KOSINOVÁ, Barbora. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura neslyšících*. Praha: CKZTJ, 2008.
- STRNADOVÁ, Věra. *Odezírání jako schopnost*. Praha: CKZTJ, 2008.
- [CD] KAŠPAR, Zdeněk. *Technické kompenzační pomůcky pro sluchově postižené*. Praha: CKZTJ, 2008.

Muzeum a návštěvníci s tělesným postižením: eliminace bariér v muzejním prostředí¹

Museum and Visitors with Disabilities: the Elimination of Barriers in the Museum Environment

Radek Musílek, Jedličkův ústav a školy

Ivana Kocichová, Národní muzeum

Abstrakt

Překážky v podobě nejrůznějších bariér stále stojí v cestě přístupu ke kulturnímu dědictví, zejména pro lidi se speciálními potřebami. Zatímco některé z těchto bariér vyplývají ze stavební podstaty objektů, v nichž muzea sídlí, jiné jsou důsledkem nepochopení potřeb návštěvníků s postižením. Článek prezentuje problematiku eliminace bariér v muzejním prostředí s přihlédnutím k návštěvníkům s omezenou schopností pohybu.

Abstract

Different impediments in the form of various barriers still stand in the way of access to cultural heritage, especially for people with special needs. Some of these impediments are caused by age and the out-dated facilities of the buildings in which museums are situated; others arise from the lack of understanding of specific needs by the general public. The article presents an insight into the needs of visitors with limited mobility and what museums can do for them.

Muzea a galerie na celém světě stále častěji vytvářejí prostředí přístupné pro všechny členy společnosti, včetně návštěvníků, kteří mají při návštěvě muzea specifické potřeby s ohledem na přístupnost, způsob prezentace a komunikace. Problematika zpřístupnění muzeí návštěvníkům se speciálními potřebami je v současné době intenzivně řešena také muzei v České republice.² Řada muzeí deklaruje svoji bezbariérovost. Co však je bezbariérovost podle zákona? Vyhláška č. 398/2009 Sb., o obecných požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb, rozumí bezbariérovým řešením soubor územně technických a stavebně technických opatření, která zajišťují samostatný pohyb a užívání staveb osobami s omezenou schopností pohybu a orientace. Zákonem č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy, je českým muzeím stanovena povinnost zajištění standardu fyzické dostupnosti, kterým zákon rozumí „odstranění, pokud to stavební podstata příslušné nemovitosti dovolí nebo to není z jiných závažných důvodů

- 1 První verze textu byla pod názvem *Muzeum a návštěvníci s tělesným postižením* publikována v roce 2012 v rámci série metodických textů Centra pro prezentaci kulturního dědictví v časopise *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*. Text od roku 2013 slouží jako jeden z podkladů pro realizaci školení pracovníků dozoru expozic Národního muzea. Pro potřeby publikování ve sborníku konference *Muzea bez bariér* doznal původní text úprav a aktualizace mimo jiné s ohledem na vývoj v oblasti zpřístupnění muzeí návštěvníkům se speciálními potřebami.
- 2 Problematice je věnována řada odborných publikací, z nichž je možno zmínit např.: SALMEN, John P. S. *Everyone's Welcome: The Americans with Disabilities Act and Museums*. ADAMS, Roxana. *Museum Visitor Services Manual*. Washington, 2001. CAVE, Adrian. *Museums and art galleries. Making existing Buildings Accessible*. London, 2007. K obecným požadavkům na bezbariérové úpravy FILIPIOVÁ, Daniela. *Projektujeme bez bariér*. Praha, 2002.

*vyloučeno, architektonických a jiných bariér znemožňujících osobám s omezenou schopností pohybu a orientace užívání standardizovaných veřejných služeb.*³

Zatímco oba předpisy zmiňují bariéry fyzické a architektonické, významnými bariérami jsou také nepochopení, nezájem či dokonce předsudky ze strany většinové společnosti. Eliminaci bariér v muzeích je tak třeba vnímat v mnohem širším kontextu (než jako pouze bezbariérový přístup do objektu a upravené WC) a jako komplexní problematiku.⁴

Kdo jsou návštěvníci s tělesným postižením?

Návštěvníci s tělesným postižením představují početně nejvýznamnější skupinu mezi návštěvníky se speciálními potřebami. Lidé s tělesným postižením však netvoří jedolitou skupinu. Existuje celá řada handicapů s velmi rozdílnou měrou omezení pohybu a soběstačnosti. Jedná se o návštěvníky na vozíku, špatně chodící, výrazně malého vzrůstu, s chybějícími končetinami nebo závažnými problémy se svaly, páteří a klouby.

Jednotlivá postižení mohou být důsledkem vývojové vady, nemoci nebo úrazu. Škála tělesných handicapů se pohybuje od laicky sotva postřehnutelných drobností až po celkové pohybové paralýzy postihující celé tělo včetně obličeje a mluvidel. Někdy mohou být postižení kombinována, například tělesné s mentálním.

Bohužel stále existuje řada paušalizujících předsudků vůči lidem s postižením, což se projevuje například podceňováním jejich schopností a intelektu. Přitom i lidé s velmi vážnými formami postižení, jejichž vnější projevy vyvolávají klamný dojem, mohou mít vysokoškolské vzdělání a velké odborné znalosti.

Přes výše zmíněné rozdíly můžeme definovat alespoň základní společná pravidla usnadňující návštěvníkům s tělesným postižením prohlídku muzea. Ta lze do značné míry vztáhnout i na další návštěvníky. Senioři, těhotné ženy, rodiče doprovázející děti do tří let (s kočárky nebo bez) – to všechno jsou skupiny návštěvníků, kterým bezbariérové úpravy návštěvy muzea bezpochyby také usnadní.⁵ S demografickým vývojem české společnosti bude tato problematika aktuální stále více.

Není vozičkář jako vozičkář. Kompenzační pomůcky

Vozičkáři představují v povědomí většinové společnosti i díky všeobecně užívanému grafickému symbolu nejtypičtější reprezentanty osob s fyzickým handicapem. Míra jejich individuálních schopností je však velmi rozdílná. Někdo „pouze“ nechodí a má zdravé horní končetiny, jinému více či méně nefungují ani ruce. Zejména po poškození mozku může postižení zasáhnout jednu stranu těla, tedy nohu a zároveň ruku. Technika dnes dokáže mnohé kompenzovat. Vytvoříme-li tedy vyhovující bezbariérové prostředí, většina návštěvníků na vozíku se může pohybovat sama dle své svobodné vůle.

3 Metodický pokyn k provádění zákona č. 122/2000 Sb., ve znění zákona č. 483/2004 Sb., a k dopadu zákona č. 1/2005 Sb., kterým se mění zákon č. 243/2000 Sb., o rozpočtovém určení daní na změny v centrální evidenci sbírek uvádí, že smyslem naplňování standardu fyzické dostupnosti „je zajistit odstraňování bariér jakýmkoliv způsobem, který povede k tomu, aby osoba s omezenou schopností pohybu či orientace mohla navštívit výstavu, zúčastnit se programu. Patří sem tudíž také např. poskytnutí doprovodu jiné osoby, poskytnutí pojízdného křesla atp.“

4 Viz též KOCICHOVÁ, Ivana. Bezbariérovost: Povinnost nebo volba? *Věstník AMG*, 4, 2015, s. 19–20.

5 Bariéry se dotýkají zejména osob s omezenou schopností pohybu a orientace. Tento termín zahrnuje vedle zdravotně postižených také např. osoby s dočasným pohybovým omezením, mezi něž je možno zahrnout například také rodiče s dětmi do tří let, těhotné ženy či seniory, nebo osoby s dočasnými zdravotními problémy.

Za pozornost stojí základní dělení vozíků na mechanické a elektrické. Tzv. „mechaničák“ je lehčí (hmotnost se pohybuje do 15 kg) a lze jej v krajním případě i s uživatelem vynést po schodech. Například když se porouchá výtah. To však „električáky“ kvůli své vysoké hmotnosti přes 100 kg neumožňují. Na druhou stranu nejmodernější z nich nejen samy jezdí, ale umějí také měnit nastavení polohy těla nebo zvednout sedačku do výše stojící osoby. Takové pomůcky jsou však nejen velmi těžké, ale také výrazně rozložitější. Případně bezbariérové úpravy je tedy potřeba koncipovat právě s ohledem na návštěvníky s elektrickým vozíkem. Vyžadují větší manévrovací prostor a vyšší nosnost. To, co bude vyhovovat lidem na elektrickém vozíku, bude nejspíš vyhovovat i všem ostatním lidem s tělesným postižením. Ačkoliv to nemusí platit absolutně. Špatně chodící lidé nebo lidé malého vzrůstu si častěji potřebují sednout a odpočinout. S ohledem na ně je tedy třeba myslet i na instalaci odpočinkových míst. Tento problém naopak vozíčkáři neřeší.

Kromě vozíků se jako kompenzační pomůcky používají také malé elektrické skútry, různé berle, chodítka, korzety a protézy. Lidé malého vzrůstu občas ke své přepravě používají dětská šlapací kola. Ta je vždy třeba vnímat jako obdobu vozíku a nebránit jejich vjezdu do objektu. Někdo naopak žádné pomůcky nepoužívá. A to i přesto, že třeba chodí vrávoravou chůzí připomínající pohyb opilého člověka.

Osobní asistence

Někdo je i se svým postižením prakticky nezávislý na pomoci druhých a návštěvu muzea včetně příjezdu zvládne sám. Pokud však pomoc potřebuje a nepřichází v doprovodu svých přátel či příbuzných, může využívat služeb profesionálního osobního asistenta. Tento proškolený pracovník zajišťuje svému klientovi servis v oblasti dopravy, hygieny, stravování, nakupování atd.

Je třeba pamatovat na to, že asistent či jiná doprovázející osoba je doprovodem vozíčkáře, ne apriori plnohodnotnějším partnerem ke komunikaci. Za svého klienta komunikaci obstarává pouze na jeho výslovné přání. Situace, kdy se vozíčkář zeptá u pokladny a odpovědi se dostane asistentovi, by měla být u proškoleného personálu nemyslitelná. Stejně tak mluvit o postiženém ve třetí osobě, jako by vůbec nebyl přítomen.

S otázkou asistence, resp. doprovázející osoby, souvisí i téma slev na vstupném. Muzea a galerie naplňují standard ekonomické dostupnosti stanovený § 10 odst. 3 zákona č. 122/2000 Sb. mimo jiné poskytováním zlevněného nebo volného vstupného osobám a skupinám osob se zdravotním postižením. Konkrétněji však není tato problematika zákonem upravena, proto se muzea ve svém přístupu mohou lišit. Většina jich poskytuje držitelům průkazů ZTP a ZTP/P slevu na vstupném, resp. vstup zdarma. Ten by se v případě držitelů průkazu ZTP/P měl vztahovat i na doprovázející osobu, tedy „P“ – průvodce. Vezmeme-li v úvahu, že bez fyzické dopomoci druhé osoby by se takový návštěvník nemohl do instituce vůbec dostat, volné vstupné pro jeho doprovod je jednoznačně opodstatněné. Sleva pro samotného člověka s postižením je pak spíše otázkou vstřícnosti k této skupině lidí jako takové. Je pravdou, že důsledky postižení přinášejí zvýšené životní náklady. Například právě s financováním osobní asistence. Slevy na vstupném tak představují alespoň částečnou kompenzaci.

Fyzické bariéry a jejich překonávání

Odstranění fyzických bariér je základním předpokladem umožnění návštěvy osobám s tělesným postižením. Existuje řada technických norem a doporučení, která upravují bezbariérové užívání budov. Řada z nich má oporu i v legislativních předpisech. Není zde nutné vyjmenovávat do detailu všechny existující

technické normy a legislativní předpisy.⁶ Ty lze nastudovat. Předpokladem úspěšného odstraňování bariér je spíše pochopení, jakým způsobem bariéry komplikují život.

Fyzické bariéry se nacházejí na řadě míst, a ovlivňují tak celý proces návštěvy muzea, počínaje vstupními prostory instituce, prostorem pokladny a muzejního obchodu, toaletami, prostorem kavárny, restaurace a expozicemi konče. Je nutno také brát ohled na bezbariérové nejbližší okolí muzea a samozřejmě také na možnosti návazné městské hromadné dopravy.

Nejčastějšími fyzickými bariérami jsou pro lidi s tělesným handicapem schody, úzké dveře a průchody, nedostatečně prostorné toalety, prudké nájezdy, věci umístěné příliš vysoko a nevyhovující povrch pochozích ploch. Lidé bez handicapu si existenci těchto překážek někdy ani neuvědomují.

Stačí několikacentimetrový schůdek, trošku vyšší práh a vstup se pro vozíčkáře stává problematickým. Dva schody představují pro elektrický vozík už neřešitelný problém. Občas můžeme vidět z dobré vůle položená prkna coby nájezd, nebo betonové „nájezdové kolejnice“ známé z panelových domů. Nesmíme však zapomínat, že nájezd nesmí být příliš prudký. Do takto příkrého sklonu vozík nevytlačí ani fyzicky zdatný asistent, natož člověk s postižením sám. Optimální nájezd dodržuje sklon v poměru minimálně 8 cm délky na 1 cm převýšení, nejlépe však 12:1.

Kde nestačí nájezd, přichází na řadu technika, a to v podobě výtahů, různých mechanických plošin a tzv. schodolezů. Liší se cenou, technickou náročností a uživatelským komfortem. Jednoznačně nejlepší je klasický výtah nebo vertikální plošina. Často používané plošiny šikmo kopírující schodiště už představují jisté úskalí. Staly se velmi populárními pro svou nižší cenu oproti výtahu. Jejich instalace navíc představuje mnohem menší zásah do objektu. Bývají však pomalé, poruchové a k jejich obsluze vozíčkář obvykle potřebuje asistenci. Navíc se většinou zamykají, takže i když by mohl se zprovozněním pomoci kdokoliv, musí nejprve sehnat příslušného zaměstnance. A nejméně komfortním řešením je pásové vozítko, kterému se říká schodolez. Vozík se k němu připevní a chodící osoba s ním pomalu jede schod za schodem. Některé organizace považují koupi takového zařízení za bezbariérové zpřístupnění objektu. S tím však nelze souhlasit. Jedná se o nouzové a časově náročné řešení, které omezuje nechodícího návštěvníka v jeho autonomii. Navíc ho nelze použít pro všechny typy vozíků. V neposlední řadě také musíme zmínit, že řada vozíčkářů nemá z jízdy na schodolezu dobrý pocit.

Často se vyskytující bariérou bývá nedostatečná šířka dveří a průjezdů. Aby byly dveře s jistotou průjezdné pro každého vozíčkáře, musí být dodržena šířka 90 cm. V úzkých prostorách, jako jsou chodby či malé členité místnosti, může být problém s vozíkem zatočit. Nestačí tedy jen zajistit průjezd, ale v místech, kde je to možné, také bezproblémový pohyb a dostatečný manipulační prostor.

Bezbariérové toalety by měly patřit k základnímu vybavení instituce, která se deklaruje jako bezbariérová. Při několikahodinové prohlídce muzea je návštěva toalety nutnost. Bohužel se často stává, že oficiálně deklarované toalety pro vozíčkáře nesplňují normy nebo neslouží svému účelu.⁷

6 Stavebním zákonem jsou bezbariérové úpravy stanoveny jako veřejný zájem. Vyhláška č. 398/2009 Sb., o obecných technických požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb, definuje základní požadavky. Bezbariérovým řešením se rozumí soubor územně technických a stavebně technických opatření, která zajišťují samostatný pohyb a užívání staveb osobami s omezenou schopností pohybu a orientace, tzn. bez pomoci další osoby.

7 Častým nešvarem v nejrůznějších institucích je využívání bezbariérových toalet jako skladišť různého materiálu nebo coby úklidového kumbálu. Uskladnění materiál poté omezuje manipulační prostor a toalety není možné považovat za bezbariérové.

Uvažujeme-li běžný interiér, povrch podlahy nebývá problémem. Snad jen s výjimkou extrémně hustých koberců. Situace je komplikovanější u exteriéru. Pohyb po trávě, jemném šterku či hrubé dlažbě představuje nepříjemnost pro vozíky i berle. Hlubší písek, bláto, sníh, kořeny a kameny jsou zcela nesjízdné. Pro lidi s berlemi nebo špatnou rovnováhou navíc představuje riziko kluzký povrch. Neoptimálnějším povrchem je památkáři nemilovaný asfalt, dobrou alternativu představuje hladká dlažba či malé kostky.

Příjezd do objektu

Fyzické bariéry se často vyskytují ještě před vstupem do objektu. Cestu do muzea mohou znemožnit chodníky s obrubníky, výše zmíněný nevhodný povrch, nemožnost parkování či pro vozíčkáře nepřístupná veřejná doprava. Zpřístupňujeme-li objekt pro lidi s tělesným postižením, musíme se pokusit řešit i tyto aspekty. Nedostane-li se k nám návštěvník s fyzickým handicapem, pak byla naše práce na bezbariérovosti zbytečná. Nevhodně umístěnou zastávku autobusu či špatné chodníky se můžeme pokusit řešit ve spolupráci s obecními úřady.

Návštěvníci se o nabídce instituce nejčastěji dozvídají z jejích internetových stránek. Ty by měly obsahovat informace o možnostech bezbariérového přístupu do objektu, a to včetně dopravy a parkování v blízkosti objektu. Používáme-li pro bezbariérový vstup vedlejší vchod, musí být na webových stránkách zřetelně popsán. Na místě samotném musíme viditelně vyznačit trasu k bezbariérovému vchodu a vstup opatřit mezinárodně užívaným symbolem vozíčkáře. Nezbytné je rovněž vhodné (výškově dosažitelné) umístění případných ovládacích prvků – například tlačítka otevírání dveří nebo zvonku přivolávajícího personál.

Muzejní prezentace z hlediska bezbariérovosti

Další bariéry mohou na návštěvníky s tělesným postižením čekat přímo ve výstavních prostorách. Architekt expozice či výstavy musí ve spolupráci s muzejními pracovníky pamatovat na základní pravidla pro pohyb návštěvníků s postižením, tj. především sedících na vozíku a malého vzrůstu. Mezi tato pravidla patří např. vhodné výškové umístění exponátů, panelů i popisek, tlačítek, sluchátek a dalších ovládacích prvků. Vitríny i ostatní prvky, jako například multimediální zařízení, by měly být co nejvíce přístupné. Neměli bychom v této souvislosti zapomínat na to, že skleněné a jinak reflexní plochy se při pohledu zdola lesknou (např. dotykové displeje). Stojící člověk může provést jednoduchou kontrolu, zda způsob instalace sedícímu návštěvníkovi vyhovuje – podřepnout a změnit tak perspektivu svého pohledu. Zkušený architekt by měl být s problematikou bezbariérovosti obecně obeznámen a musí dodržovat předepsané normy. Je však lepší si o našich představách s architektem otevřeně pohovořit, případně jej upozornit na některá specifika z oblasti bezbariérového výstavnictví, neboť ta žádná legislativa neupravuje. Při navrhování výstavního designu je třeba brát ohled i na další typy postižení, zejména smyslové. Architekta proto můžeme odkázat na některou z příruček, které se zabývají ergonomií výstavních instalací také z hlediska potřeb návštěvníků s pohybovým či jiným omezením.⁸ Některá řešení výstavních prostor si mohou vyžádat speciální vedení trasy pro návštěvníky s postižením či odlišné přístupové cesty. Někdy však není možné zpřístupnit vše. Cílem by mělo být zpřístupnit co největší množství exponátů a poskytnout ucelený pohled na prezentovanou tematiku.

8 Např.: SALMEN, John P. S. *Everyone's Welcome: The Americans with Disabilities Act and Museums*. Washington: American Association of Museums, 1998. ALTMAN, Diana Cohen (ed.). *Smithsonian guidelines for accessible design*. [online]. Dostupné z: <http://accessible.si.edu/pdf/Smithsonian%20Guidelines%20for%20accessible%20design.pdf>. Z tuzemské literatury viz: BRYCH, Vladimír. *Muzea pro všechny. Příručka k fyzické a smyslové dostupnosti muzeí*. Praha, 2003.

Jedná-li se pro nás nebo pro naše spolupracovníky o zcela novou problematiku, je na místě požádat o radu zkušené odborníky nebo zástupce cílové skupiny. Konzultace by měla proběhnout vždy již ve fázi přípravy. Takto předejdeme řadě problémů a často také nutnosti vynaložit dodatečné finanční prostředky na jejich řešení. Aplikace sebelepších teoretických norem se totiž často neobejde bez připomínek z praxe.

Uživatelská vstřícnost

Nejlepší řešení přístupnosti jsou taková, která umožňují co největší nezávislost a komfort užívání. Neustálé dotazování u personálu není návštěvníkům příjemné. Je-li to jen trochu možné, hledáme řešení vedoucí k co největší nezávislosti na pomoci druhých. V opačném případě musí personál umět podat potřebné informace a ovládat instalovaná zařízení. Každý pojede raději plnohodnotným výtahem bez obsluhy než nákladním na klíč a s doprovodem nebo na schodišťové plošině. Výtah umožňuje rychlejší pohyb, samostatnou obsluhu a je využíván například i seniory a rodiči s dětmi.

Uživatelská vstřícnost platí i pro speciální vstupy do objektu, bezbariérové toalety atd. Nikomu se nechce trávit čas hledáním správných dveří a následným sháněním klíčů. Informační systém v objektu by tedy měl obsahovat také směrovky pro pohyb návštěvníků na vozíčku, např. k bezbariérovým WC. O jejich umístění by měli být informováni všichni pracovníci, stejně tak o případných speciálních vstupech do objektu, do expozic, o umístění výtahů atd.

Existují i další možnosti, jak vyjít vstříc návštěvníkům s omezenou schopností pohybu. Osobám, které unavuje dlouhé stání nebo chůze, můžeme nabídnout k zapůjčení např. mechanický invalidní vozík či chodítko. Řada muzeí nabízí k zapůjčení i vozítko pro děti.

Člověk s postižením se může na personál obracet s dotazy či prosbou o pomoc u některých úkonů. Ochota a vstřícnost by měla být samozřejmostí. Nikdo však není povinen překročit rámec své práce a do něčeho se nutit. S obléknutím kabátu jistě rád pomůže každý, s asistencí na toaletě už asi ne. Není to moc pravděpodobné, ale kdyby se taková prosba objevila, oslovený má jistě právo odmítnout.

Mezilidské bariéry

Lidé s postižením jsou plnohodnotní členové společnosti a chtějí tak být i přijímáni. Každý člověk je rád, jsou-li na něj ostatní příjemní a má možnost osobního rozvoje, k čemuž slouží i návštěva muzea. Horší než fyzické bariéry jsou ty mezilidské. Pokud se bude návštěvník s postižením cítit nevítaný, obtěžující a podceňovaný, jeho prožitek z návštěvy muzea nezachrání ani sebelepší technické vybavení či bezbariérové řešení. Nezbytnou součástí snah o zpřístupnění objektu návštěvníkům se speciálními potřebami je tedy i příprava zaměstnanců pracujících přímo či zprostředkovaně s veřejností. Je třeba zamezit situacím, kdy personál neumí obsluhovat schodišťovou plošinu nebo odepírá přístup do určitých částí expozice s nejrůznějšími odůvodněními. Vyskytnout se mohou také neopodstatněné obavy – např. obavy z kolapsu osoby s tělesným postižením. Pravděpodobnost takové situace je přitom stejná jako u ostatních návštěvníků. Zcela bezdůvodné jsou také obavy, že by kontakt s člověkem s fyzickým handicapem představoval nějaké zdravotní riziko. Jakkoliv to může znít absurdně, existují i takové předsudky.

Řešením je zvýšení informovanosti zaměstnanců jak o bezbariérovém vybavení objektu, tak obecně o cílech instituce v oblasti zpřístupňování instituce návštěvníkům se speciálními potřebami. Pomoci mohou také školení pro zaměstnance, kde se mohou setkat s osobami s tělesným postižením a absolvovat prohlídku muzea v jejich přítomnosti.

Komunikace a pomoc

Nejen v komunikaci s postiženými platí základní pravidlo – chovejme se k druhým tak, jak by to bylo na jejich místě příjemné nám samotným. Vzhledem k postižení některých lidí mohou nastat specifické situace. Ovšem empatie a vstřícnost dokáží překonat i určité přirozené rozpaky.

Pokud tělesné postižení nezasáhlo schopnost mluvit, nebo není v kombinaci se smyslovým či mentálním handicapem, komunikace by neměla představovat žádný problém. Rozhodně se musíme vyvarovat podceňování dotyčného člověka. Není výjimečné, když lidé přistupují k člověku na vozíku jako k neplnohodnotnému komunikačnímu partnerovi. Často nasadí konverzační tón používaný pro děti. Běžné je bohužel i tykání evidentně dospělým osobám. Pochopitelně nelze vyloučit fakt, že návštěvník s tělesným postižením může být i podprůměrně inteligentní nebo pomalejší v chápání. Po takovém zjištění můžeme úroveň svých sdělení adekvátně přizpůsobit. Ovšem předjímat něco takového při prvním oslovení může vést k trapné situaci. Za všech okolností se musíme chovat slušně a bez despektu!

Jestliže má návštěvník v důsledku svého postižení problémy mluvit, používá různé komunikační pomůcky. Moderní technologie, například v podobě tabletů, otevírají stále nové a nové možnosti. Na dotykové obrazovce lze psát ve specializovaném programu jednotlivá písmena, čísla nebo vybírat různé symboly a slova. Zařízení vše převede do hlasového výstupu. Zároveň se však můžete zatím stále setkat i s využitím jednoduché papírové či plastové tabulky potisknuté nezbytnými symboly. Na ně dotyčný ukazuje prstem nebo nějakým předmětem v ruce případně v ústech. Je dobré nahlas opakovat, co čteme, aby měl dotyčný zpětnou vazbu, že mu rozumíme. Nebojme se v případě nejasností zeptat, zda jsme sdělení pochopili správně. Špatně mluvící lidé o svém handicapu vědí a jsou zvyklí opakovat svá sdělení. Je to pro ně určitě příjemnější, než když se od nich okolí odvrátí, protože si nechce zatěžující konverzací komplikovat život. Vyvarujme se tendence hovořit pouze s případným doprovodem.

Bohužel zde funguje psychologický faktor, že lidé s narušenou možností mluvit mají ostatní tendenci vnímat jako méně inteligentní. Komunikaci s nimi se vyhýbají nebo se omezují na nezbytně nutná sdělení. Snažme se těmto předsudkům čelit. I lidé s omezenými komunikačními schopnostmi touží po informacích a sdělování svých zážitků. Často dokonce mnohem víc než ostatní, protože v tomto ohledu zažívají frustraci. Obvykle i proto, že tělesná postižení, která ovlivní schopnost mluvit, se běžně pojí s křečovitými pohyby obličeje i celého těla. Nestandardní vzezření a projevy včetně slinění leckoho bohužel od navázání kontaktu odradí.

Opačným extrémem je přílišná úslužnost a až neodbytně vnucovaná nevyžádaná pomoc. Nabídka pomocné ruky jistě potěší, ale musíme bez uraženosti chápat, že ji někdo odmítne. Lidé s postižením rádi dělají sami to, co zvládnou. Přehnané pozornosti se špatně čelí a nemusí být vůbec vítaná. Je to velmi individuální. Těžko dát univerzální radu, kde je zlatá střední cesta mezi nezájmem a přehnanou péčí. Každý může situaci vnímat jinak. Jsou lidé s postižením, kteří se dožadují nadstandardního přístupu, jiní ho striktně odmítají. Nejčastěji asi potěší decentně nabídnutá pomoc, která se nevnučuje. Pokud někdo něco potřebuje, umí si o to obvykle říci (nebo napsat).

Komunikační desatero

1. Komunikujme rovnocenně s návštěvníkem s postižením a nikoliv pouze nebo převážně s jeho případným průvodcem. Zásadně se vyvarujme tykání nebo komunikace „jako s malým dítětem“.

2. Buďme ochotní. Lidé s postižením jsou obvykle závislí na pomoci druhých lidí. Daleko citlivěji proto vnímají, jestli svou prosbou a požadavkem obtěžují, nebo ne. Viditelná neochota personálu může odradit od prosby o banální úsluhu, která by pobyt výrazně zpříjemnila.
3. Nedávejme najevo svůj údiv nebo překvapení. S některými druhy postižení se pojí např. anatomické zvláštnosti, které neznalého člověka překvapí a přirozeně poutají pozornost. Buďme profesionály a nedejme to na sobě znát.
4. Případnou pomoc ochotně nabízejme, ale nevnučujme. Někteří lidé mohou mít specifické pohyby např. při svlékání a vnučování standardního postupu jim může vše spíše komplikovat. Někteří vozičkáři jsou citliví na to, aby s nimi někdo manipuloval bez jejich souhlasu, byť s dobrým úmyslem.
5. Při obtížné domluvě se snažme využít všech dostupných prostředků. Někteří lidé s těžkým postižením špatně mluví. Ke komunikaci používají abecední tabulku. Pokud nebude k dispozici, otázky pokládáme tak, aby se dalo odpovědět ano/ne (kývnutím / zakroucením hlavy).
6. Zdržme se vtipkování na téma vozík, berle atd. I velmi decentní, nevinný a dobře míněný žert se může někoho dotknout. Jsou vtipálci, kteří jsou návštěvníkovi na vozíku schopní radit, aby „už konečně přešel z těch letních pneumatik na zimní“. Samotní lidé s postižením však mezi sebou používají velmi černý humor.
7. Komunikace s člověkem, který nad vámi delší dobu stojí, není moc příjemná. Pokud nastane situace, při které něco se sedícím člověkem řešíme delší dobu, je velmi vstřícné, když se posadíme nebo podřepneme na jeho úroveň. To se pochopitelně netýká obvyklé krátké komunikace mezi návštěvníkem muzea a například kontrolou u vstupu.
8. Asistenční pes může i do muzea. Někteří lidé s postižením využívají pomoc asistenčních psů. Jedná se o skvěle vycvičená a poslušná zvířata, která nezpůsobí žádné problémy. Jejich majitelé mají právo, aby je pes doprovázel všude. Tato otázka bývá častým zdrojem konfliktů s personálem, který to odmítá akceptovat.
9. Nebojte se upozornit hosta na nevhodné chování. Je pochopitelné, že některé projevy člověka mohou vyplývat z jeho postižení. V takovém případě buďme tolerantní. Nemusíme si však nechat líbit všechno. Člověk s postižením není nedotknutelný a při nevhodném chování vůči svému okolí si zaslouží upozornit, stejně jako každý jiný návštěvník.
10. Nikdy nezapomínejme, že ať je člověk před námi jakýkoliv, je to návštěvník jako každý jiný!

Závěr

Zpřístupňování muzeí a galerií návštěvníkům se speciálními potřebami je jednou z aktuálních otázek českého muzejnictví. Dosažení ideálního stavu je závislé na finančních prostředcích, ale stejnou měrou také na nadšení pracovníků muzeí pro věc. Některé bariéry, které komplikují osobám s postižením návštěvu muzea, je možné eliminovat vhodnými stavebními úpravami či technickým řešením. V některých případech, zejména v památkově chráněných budovách, však mohou být jakékoli stavební úpravy obtížné. A v napjatých rozpočtech muzeí a galerií jde o nemalé částky. Některé bariéry však mohou být eliminovány s vynaložením minimálních nákladů – např. za cenu zajištění školení zaměstnanců či zakoupením mobilních kompenzačních pomůcek. A vůbec nejlevnější je bariérám předcházet.

Audit bezbariérovosti nám pomůže odhalit slabé stránky nejen v našem objektu, ale také v bezprostředním okolí. Při jakémkoli plánování dalšího rozvoje muzea bychom měli mít speciální potřeby návštěvníků vždy na paměti, a to ať jde o úpravu bezprostředního okolí muzea, úpravu parkoviště, příjezdových cest, ale také např. o veškeré úpravy v interiéru. Architekti a designéři jsou se stavebně-technickými normami obeznámeni, neškodí však jim náš požadavek bezbariérovosti připomenout a upozornit na

některá specifika muzejní prezentace a naše požadavky na bezbariérovou muzejní instalaci. Tím, kdo významně formuje muzejní prožitek návštěvníka, jsou však zaměstnanci. Zaměstnanci přicházející do častého kontaktu s návštěvníky by měli být proškoleni v zásadách komunikace s návštěvníky se speciálními potřebami, o bezbariérovém vybavení v objektu i způsobu obsluhy příslušných zařízení. Při zpřístupňování muzea se vyplatí spolupracovat s institucemi, které s postiženými lidmi pracují. Zkušenosti těchto institucí jsou obrovské, stejně tak jejich potenciál, pokud jde o informování cílové skupiny.

Dodatek: Názvosloví

Otázka korektní terminologie je někdy citlivá, nicméně často jde spíše o akademické polemiky. Samotní lidé s postižením tuto otázku obvykle nijak zásadně neprožívají. Pochopitelně jim vadí slova všeobecně považovaná za hanlivá (mrzák, krippl atd.). Někdy je sice v legraci používají, ale výhradně mezi sebou, coby šibeniční humor uvnitř skupiny.

Význam termínů se často mění v čase. Zatímco mrzák je dnes velmi pejorativní slovo, ještě v roce 1913 bylo v názvu spolku zakládajícího Jedličkův ústav (Spolek pro léčbu a výchovu rachitiků a mrzáků v Praze). Obdobná situace je u slova cripple, a to jak v češtině, tak v angličtině.

Postižený, nebo člověk s postižením? – Pozorný čtenář mohl postřehnout, že tento článek většinou dodržuje vazbu „člověk s postižením“. Jazykově jde o složitější útvar než „postižený člověk“, ovšem současná terminologie si to žádá, protože se klade důraz na slovo „člověk“. Nemluvíme přece s „nějakým postiženým“, ale v první řadě s člověkem. Přesto drtivá většina lidí i médií stále používá jednodušší obrat „postižený“. Samotní lidé, kterých se to týká, tuto otázku moc neřeší.

Handicapovaný – v českém prostředí je tento termín považován za moderní a začal vytlačovat slovo invalidní. Ovšem v anglicky mluvících zemích už se od něj upouští.

Invalidní – slovo zastaralé, přesto dodnes často používané v ustálených spojeních: „invalidní důchod, invalidní vozík nebo parkování pro invalidy“. Lidem s postižením tato označení obvykle nevadí. Oficiálně je ale tento termín považován za nekorektní, protože v překladu znamená neplatný, což odporuje rovnocennému vnímání lidí s postižením.

Disabled People nebo People with disabilities – v anglicky mluvících zemích pravděpodobně nejčastěji používané sousloví vyjadřující souvislost s lidmi s postižením.

People with special needs – lidé se speciálními potřebami – nejspíš nejkorektnější a nejmodernější označení lidí s nějakým druhem postižení. V muzejnictví je tento termín běžně používán, ovšem v běžné praxi mimo odborné kruhy se označení zatím moc nevžilo.

Literatura

- ADAMS, Roxana. *Museum Visitor Services Manual*. Washington, 2001.
- BRYCH, Vladimír. *Muzea pro všechny. Příručka k fyzické a smyslové dostupnosti muzeí*. Praha, 2003.
- CAVE, Adrian. *Museums and art galleries. Making existing Buildings Accessible*. London, 2007.
- FILIPIOVÁ, Daniela. *Projektujeme bez bariér*. Praha, 2002.
- KOCICHOVÁ, Ivana. Bezbariérovost: Povinnost nebo volba? *Věstník AMG*, 4, 2015, s. 19–20.
- MUSÍLEK, Radek a HAVLÍKOVÁ, Ivana. Muzeum a návštěvníci s tělesným postižením. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*, 50, 2, 2012, s. 17–25.

- SALMEN, John P. S. *Everyone's Welcome: The Americans with Disabilities Act and Museums*. Washington: American Association of Museums, 1998.
- Metodický pokyn k provádění zákona č. 122/2000 Sb., ve znění zákona č. 483/2004 Sb., a k dopadu zákona č. 1/2005 Sb., kterým se mění zákon č. 243/2000 Sb., o rozpočtovém určení daní na změny v centrální evidenci sbírek.
- Vyhláška č. 398/2009 Sb., o obecných technických požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb.

Elektronické zdroje

- ALTMAN, Diana Cohen (ed.). *Smithsonian guidelines for accessible design* [online]. Dostupné z: <http://accessible.si.edu/pdf/Smithsonian%20Guidelines%20for%20accessible%20design.pdf>.

PŘÍKLADY DOBRÉ PRAXE

Jsme v muzeu připraveni na návštěvníky se specifickými potřebami?

Are We in the Museum Prepared for Visitors with Special Needs?

Kamila Poláková, Slezské zemské muzeum

Abstrakt

Slezské zemské muzeum (SZM) pravidelně navštěvují také návštěvníci se specifickými potřebami. Jedná se o mentálně postižené, slabozraké či tělesně postižené. Také pro ně jsou v SZM připravovány edukační programy, které jsou obvykle obměněnou variantou programu pro běžné školní kolektivy. Tyto skupiny kladou na muzejního pedagoga specifické nároky a dokonale prověří jeho kvality.

Abstract

Silesian Museum (SM) is regularly visited by people with specific needs, mainly the mentally, visually and physically handicapped. For these visitors SM prepares educational programs which are usually a variation on program for normal school groups. These handicapped groups place specific demands on the museum educator, and are a perfect test of his abilities.

Potřeba „vzdělávat se“ a „vyhledávat nové podněty“ je přirozená lidem každého věku. Přístup k těmto potřebám je však omezen fyzickým a duševním stavem člověka. Jednou z možností vzdělávání může být také návštěva muzea, jehož expozice mohou být koncipovány jako účinná edukační média. Samotné muzeálie jsou sice nositeli svědectví o prezentované skutečnosti, ale speciálně připravené pomocné prezentační prvky objasňují prezentované exponáty i skutečnosti s nimi související. Tím přibližují expozici či výstavu návštěvníkům, mezi nimiž mohou být také handicapovaní.

Pojem „handicapovaný“ nemůžeme zaměňovat s pojmem „nemocný“ nebo „invalidní“ a v podstatě se jím může stát kdokoliv z nás. Jedná se o skupinu osob různého věku, kterým jejich současný nebo trvalý zdravotní stav (fyzický či duševní) způsobuje v muzeu problémy při prohlídce či vnímání běžných muzejní instalací a akcí.

Mohou to být:

- lidé starší 60 let;
- lidé se zdravotním postižením, po úrazu;
- děti předškolního věku;
- těhotné ženy, rodiny s malými dětmi i kočárky;
- menšinové skupiny: jazykové, etnické, rasové;
- sociálně znevýhodnění: nezaměstnaní, lidé bez domova.

Podle Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením (2009, článek 20) se Česká republika zavazuje, aby „zařízení určená široké veřejnosti byla přístupná, na rovném základě s ostatními, i osobám se zdravotním postižením a brala v úvahu jejich potřeby“. Jedná se o rovné příležitosti jak z hlediska vnější fyzické

dostupnosti, tak také z vnitřní. K vnější dostupnosti řadíme prvotní faktory ovlivňující návštěvu muzea, jako například orientaci v terénu či samotný vstup do muzejní budovy. Samozřejmostí dnešních institucí by měl být bezbariérový vstup a vhodné uspořádání vstupního prostoru v muzeu (včetně nábytku). K vnitřním faktorům řadíme bezbariérové uspořádání samotné budovy muzea, využití barev a materiálů interiéru, možnost využití výtahu, odpočinkové zóny, celkovou bezpečnost expozičních i neexpozičních prostor. Při dodržení těchto zásah a přítomnost vyškoleného personálu zaručuje handicapovaným bezpečný pobyt v muzeu.

Práce s handicapovanými

Práci s handicapovanými můžeme rozdělit do dvou skupin: aktivity pro individuální skupiny a aktivity pro kolektivy. V obou případech bychom na ně měli myslet již při stavebních úpravách budov (bezbariérovost) a také při tvorbě expozic (výška popisků, infokiosků, snadný orientační systém, možnost odpočinku, barevnost expozice, zapojení co nejvíce smyslů – interaktivita, popř. popis v Braillově písmu, umístění piktogramů, indukční smyčky pro návštěvníky se sluchadly, dotykové části výstav aj.).

Většina muzeí již rozšířila nabídku svých aktivit a edukačních programů pro různé cílové skupiny, obliba těchto aktivit navíc mezi veřejností stoupá. Ovšem ne všude jsou mezi zaměstnanci takoví, kteří se specifickými skupinami umí pracovat. Rozhodující osobou v procesu přípravy i následné realizace by měl být muzejní pedagog.

Měl by to být odborně vzdělaný člověk (nejlépe pedagogického směru), který zná vývojové poruchy v oblasti psychické, fyzické i sociální, umí motivovat a zaujmout. Člověk, který zná specifika práce s handicapovanými, umí používat různé formy a metody práce s nimi, umí se vyjadřovat přesným a jasným jazykem. Jeho práce ho naplňuje, nebojí se handicapovaných, nerezignuje na určitou úroveň a kvalitu edukace, umí se operativně přizpůsobit širokému spektru návštěvníků. Vždyť kvalifikovaná a dobře provedená edukace má následný vliv na další návštěvnost speciálních skupin v muzeu.

Slezské zemské muzeum a jeho handicapovaní návštěvníci

Expozice SZM pravidelně navštěvují handicapovaní, a proto je většina ze šesti expozičních areálů bezbariérová. Před přípravou speciálních akcí a programů pro tyto skupiny si zaměstnanci nejprve udělali návštěvnícký průzkum, aby zjistili, které areály handicapovaní navštěvují a o jaké handicapy se jedná. Z průzkumu zjistili, že Historickou výstavní budovu (HVB) v Opavě navštěvují převážně pacienti Psychiatrické léčebny (mentálně i duševně postižení, pacienti léčící se ze závislosti), slabozrací (tzv. oční škola a školka) a žáci speciálních škol. Národní památník II. světové války (NPDSV) v Hrabyni pacienti Rehabilitačního ústavu, slabozrací klienti Charity Opava a mentálně postižení žáci speciálních škol a Arboretum Nový Dvůr (AOD) tělesně postižení lidé. Všechny jmenované areály jsou také oblíbeným cílem seniorů a rodin s dětmi.

Do roku 2012 nabízelo SZM handicapovaným pouze individuální či speciálně upravené prohlídky jednotlivých expozic. Od roku 2012 začal v muzeu pracovat muzejní pedagog, který připravoval edukační programy pro kolektivy zájemců různého věku (obvykle školní děti a mládež, ale též senioři). Zájem o programy však projevily také skupiny s různými specifiky, proto muzejní pedagog přistoupil k přizpůsobení dosavadní či ke vzniku obměněné verze programu. V roce 2014 se počet muzejních pedagogů rozšířil a také nabídka programů vzrostla. Při jejich přípravě byl důraz kladen na zvláštnosti každého objektu (HVB – historie a specifika Slezska, NPDSV – dějiny II. světové války s ohledem na české a československé dějiny, AND – příroda Slezska, popř. Památník Petra Bezruče – osobnost Slezska Petr Bezruč).

Cílem muzejních pedagogů SZM bylo a je především pobavit, poučit, zaujmout, přimět návštěvníky k přemýšlení, posunout je dále, ale také kvalitně provedenou edukací přilákat návštěvníky k opakované návštěvě muzea. Důležitou součástí každé práce je rovněž evaluace odvedené práce. Muzejní pedagogové hodnotí úspěšnost práce se všemi skupinami návštěvníků, a to pomocí dotazníků.

Konkrétní příklady práce s návštěvníky se speciálními potřebami

V Historické výstavní budově vznikl program Řemesla a cechy ve Slezsku, který byl určen pro žáky 4. až 9. ročníku základních škol i pro studenty středních škol či skupiny zájemců z řad široké veřejnosti. V roce 2015 byl program na přání pedagogů přizpůsoben pro zrakově postižené děti. Obvyklé povídání o řemeslech a ceších bylo doplněno o haptické a zvukové vjemy.

Když přišla do muzea skupinka zrakově znevýhodněných dětí, zavázala muzejní pedagožka všem oči tak, aby byly všechny děti ve stejné pozici. Poté začala vyprávění o tom, že v Opavě byly v minulosti trhy – Rybí, Koňský, Drůbeží a děti měly přijít na jejich názvy poslechem typických zvuků: čvachtající ryby v sádce, řehtající koně a kdákající drůbež. V průběhu vyprávění se dostaly až k charakteristikám některých řemesel – například u pekařského řemesla čichaly děti koření a měly hádat, které koření to je a poznat řemeslo. U sklářství ohmatávaly tři druhy surovin: vodu, písek a dřevo a jejich úkolem bylo uhodnout, který řemeslník by tyto tři suroviny mohl potřebovat. Asi nejatraktivnější pak bylo včelařství, kde si mohly děti ohmatat a ovonět voskovou mezistěnu, včelí plástev, ochutnat a zkusit poznat dva druhy medu. Poté děti pokračovaly prohlídkou expozice HVB, při které přibližovaly lépe vidící děti těm méně vidícím jednotlivé předměty vztahující se k absolvovanému programu.

Program se povedl, což dokumentují slova paní učitelky Kateřiny Skalíkové: „Viděla jsem, že jste vymyslela program dětem na míru, zážitkově a velice srozumitelně. Kladně jsme jej hodnotily nejen my, ale také ony.“

Rovněž další z programů v HVB s názvem Archeologie pro nejmenší aneb Štětečkem a motýčkou prokopem se uličkou byl upraven pro tzv. oční školku, tj. pro děti slabozraké či s vadami zraku. Rovněž zde bylo využito hmatu a sluchu. Děti rozpoznávaly materiály archeologických nálezů, kopaly v písku s následným vyjmutím a očištěním předmětů či skládaly keramické střepy.

V Národním památníku II. světové války jsou časté návštěvy vozíčkářů, velmi časté návštěvy senio-

rů, občasné slabozrakých občanů a žáků speciálních škol. Nejběžnější aktivitou je speciální komentovaná prohlídka expozice památníku, která umožňuje návštěvníkům vnímat zvukové i haptické vjemy. Při prohlídce převažuje objektové učení, kdy hmat musí nahradit zrak. Důležitý je precizní výklad lektora, který musí být výstižný a zároveň stručný, aby nerozptyloval pozornost při haptických vjemech.

Dále byl speciálně upraven program Protektorát Čechy a Morava, který byl představen mentálně postiženým dětem. Poprvé v roce 2015 se uskutečnil v NPDSV Den seniorů, který se setkal s velkým zájmem seniorů. Po celý den měli senioři do všech objektů NPDSV vstup zdarma a připraveno bylo i malé pohoštění. Mohli se zúčastnit speciální komentované prohlídky expozice památníku, přednášky na téma kultu svatého Václava, edukačního programu Zvířata ve válkách a mohli si vyzkoušet jízdy s rádiově řízenými modely bojové techniky. Každý senior si mohl odnést malý originální dárek.

Závěr

Většina lidí vnímá informace v muzeu jako důvěryhodné, autentické a srozumitelné. Právě tohoto fenoménu je potřeba využít v muzejní pedagogice a propojit tak vědecké a kulturní poslání této instituce. Při edukaci a práci s handicapovanými je třeba zohlednit jedinečnost muzejní instituce.

Interpretace sbírkových předmětů předávaná směrem k veřejnosti by měla být snadno uchopitelná, výběr exponátů pro edukaci pečlivě promyšlený, výukové metody by měly být v průběhu edukace střídány k udržení pozornosti návštěvníků (střídat metody slovní s praktickými) a muzejní pedagog by měl mít vždy připravené jiné varianty programu, aby mohl jeho průběh neustále korigovat a přizpůsobovat aktuální situaci a reakcím návštěvníků.

Literatura

- JAGOŠOVÁ, Lucie, JŮVA, Vladimír a MRÁZOVÁ, Lenka. *Muzejní pedagogika (Metodologické a didaktické aspekty muzejní edukace)*. Brno, 2010.
- KOLEKTIV AUTORŮ. *Muzejní výstavnictví*. Praha, 2014.
- POLÁKOVÁ, Zdeňka. *Inspiration muzejní pedagogiky 1*. Brno, 2010.
- SKALÍKOVÁ, Kateřina. *Památkovaná*. Opava, 2015.
- ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium 1*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014.

Muzejně-pedagogická práce MCMP se znevýhodněnými skupinami návštěvníků

The Museum and Teaching Work of the Methodical Centre of Museum Pedagogy with Disadvantaged Groups of Visitors

Pavla Vykoupilová, Moravské zemské muzeum

Abstrakt

Příspěvek seznamuje s muzejně-pedagogickou prací MCMP se znevýhodněnými návštěvníckými skupinami, s metodami podporujícími poznávání v muzeu a s metodickými výstupy této práce.

Abstract

This paper describes the museum and educational work carried out with disadvantaged visitors' groups by the Methodical Centre of Museum Pedagogy, means of promoting learning in the museum and the methodological outcomes of this work.

„Muzea mají svým přístupem předcházet a odbourávat možné bariéry fyzické a smyslové, psychické a sociální.“¹

Metodické centrum muzejní pedagogiky vzniklo na základě Koncepce účinnější péče o movité kulturní dědictví, uložené zejména v muzeích a galeriích v České republice, na léta 2003–2008 při Moravském zemském muzeu v Brně. Od začátku roku 2005 byla funkce tohoto pracoviště delegována na Dětské muzeum Moravského zemského muzea (dále MZM), které se v rámci svých aktivit od první poloviny 90. let minulého století specializovalo na výstavní projekty zaměřené na dětského muzejního návštěvníka, rodiny s dětmi, resp. děti s dospělým doprovodem. Ve svých aktivitách bylo jedno z nejprogresivnějších muzejních pracovišť, vytvářelo atraktivní výstavy (které dodnes v zápůjčkách putují po českých muzeích) a organizovalo doprovodné edukační programy.²

Od 1. září 2010 došlo k oddělení Metodického centra muzejní pedagogiky (dále jen MCMP) od Dětského muzea a vzniklo samostatné pracoviště, které i nadále zůstává pod křídly MZM. Pracoviště se postupně více a systematicky zaměřilo na vnější prostor a své aktivity daleko výrazněji obrátilo k široké muzejně pedagogické veřejnosti a jejím potřebám.

Hlavní náplní Metodického centra muzejní pedagogiky je zkoumání všech aspektů využívání muzeí a v nich uchovávaných sbírek pro vzdělávání a výchovu veřejnosti, metodická podpora, odborné konzultace a oborové vzdělávání pracovníků muzeí a muzejní veřejnosti. Cílem působení centra je také šíření

1 JAGOŠOVÁ, Lucie, JŮVA, Vladimír a MRÁZOVÁ, Lenka. *Muzejní pedagogika. Metodologické a didaktické aspekty muzejní edukace*. Brno, 2010, s. 196.

2 Dětské muzeum MZM představilo 17 let své činnosti a shrnulo poznatky vycházející z jeho muzejně-pedagogických aktivit a zkušeností v publikaci: POLÁKOVÁ, Zdena a kol. *Inspiration muzejní pedagogiky 1*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2010.

poznání o muzejní pedagogice a jeho činnost se odvíjí v několika rovinách. Konkrétně jsou to jednak pilotní projekty a jednak metodické a studijní texty, workshopy a kurz Základy muzejní pedagogiky.³

Pilotní tematické projekty MCMP MZM zahrnují přípravu a realizaci edukačních programů především pro návštěvníky se speciálními vzdělávacími potřebami, tedy návštěvníky s mentálním a tělesným postižením, návštěvníky se zdravotním a sociálním znevýhodněním a dále pro seniory.

Žádné metodické pracoviště nemůže existovat bez spojení s praxí, rovněž tak MCMP. Z toho důvodu realizujeme pilotní projekty, na kterých ověřujeme nové metody, přístupy i poznatky. Ne všechny projekty se odehrávají na půdě MZM. Snažíme se vycházet z muzea a přicházet k potenciálním návštěvníkům nebo k těm, kteří už z různých důvodů nemohou do muzea přijít. K tomu využíváme příležitostí poskytovaných našim muzeem.

Metodickou praktickou i teoretickou podporu muzejních pedagogů, lektorů a dalších muzejních profesí poskytujeme také formou metodických workshopů, zaměřených na rozličné metody práce s návštěvníky se specifickými potřebami.

Téma návštěvníci se specifickými vzdělávacími potřebami je samozřejmě i součástí některých lekcí kurzu Základy muzejní pedagogiky.

Pilotní projekty s návštěvníky se specifickými potřebami

Návštěvníci s kombinovaným a mentálním postižením:

První pilotní projekty⁴ pro návštěvníky s kombinovaným a mentálním postižením byly koncipovány jako čtyřfázové. Projekty *Na bále*⁵ a *Bavte se s loutkami*⁶ (2011) tvořily jednotlivé doprovodné programy k aktuálním výstavám MZM⁷ a vznikaly ve spolupráci s oslovenými pedagogy a odbornými pracovníky. Jejich cílem bylo výtvarnými a dramatickými aktivitami představit muzeum jako místo setkávání, prožitků a inspirace. Návštěvníci se specifickými potřebami společně s pedagogickým doprovodem navštívili Dietrichsteinský palác a Palác šlechtičen, tedy dvě budovy Moravského zemského muzea, které se nacházejí v centru Brna, seznámili se tak s cestou a přístupem do muzea, ale především s možnostmi, které jim muzeum nabízí.

V navázané spolupráci se zaměstnanci Centra Kociánka jsme realizovali pilotní projekt *Zážitková keramická dílna (2011)* s cílem umožnit účastníkům poznat pravěkou a středověkou keramiku z archeologických sbírek MZM, ukázat jim na příkladu keramických nádob rozdíly mezi současným životem a minulostí a využít potenciál jejich tvořivých dovedností a schopnosti učení. Program se uskutečnil nejprve návštěvou Dietrichsteinského paláce Moravského zemského muzea, proběhla komentovaná prohlídka v archeologické expozici a poté keramická dílna, při které návštěvníci modelovali nádoby a předměty podle vzorů ze sbírek muzea. Následoval výpal této keramiky v areálu Centra Kociánka, kde byl také projekt završen vytvořením výstavy z těchto výrobků, která z Kociánky doputovala ještě do výstavních prostor MZM a také do Knihovny Jiřího Mahena.

3 Více na: <http://www.mcmp.cz/vzdelavani/kurz-zaklady-muzejni-pedagogiky/>.

4 Názvy pilotních projektů jsou v textu graficky zvýrazněny kurzívou bez uvozovek.

5 Více na: <http://www.mcmp.cz/o-nas/projekty/navstevnici-s-hendikepem/na-bale/>.

6 Více na: <http://www.mcmp.cz/o-nas/projekty/navstevnici-s-hendikepem/bavte-se-s-loutkami/>.

7 „Plesy, bály, masopusty“; „Rodinná loutková divadélka, skromné stánky múz“.

Jako čtyřfázový vznikl také pilotní projekt *Expedice za australskými domorodci*⁸ (2012), který se snažil přiměřeným a přístupným způsobem zprostředkovat návštěvníkům s mentálním a tělesným postižením téma rituálů a námětů umění australských domorodců ve výstavě⁹ v Pavilonu Anthropos, který je ideálním bezbariérovým místem. Využili jsme rovněž volného prostranství v okolí Pavilonu Anthropos pro výtvarné a dramatické hry, které byly ještě doplněny aktivitami tanečními a hudebními.

Pilotní projekt *Baobab pro Afriku*¹⁰ (2013) vznikl v rámci doprovodného programu k výstavě Dětského muzea Moravského zemského muzea¹¹. Ústředním motivem edukačního programu se stal africký strom Baobab, společně vytvořený objekt z drátěného pletiva, který byl dokončen v průběhu programu v Centru Kociánka. Doprovodný program zahrnoval taneční, divadelní a výtvarné aktivity. Na závěr byli všichni účastníci, včetně žáků základní školy, kteří se aktivně zapojili do programu v rámci projektu „Brno a jižní Morava bez hranic“¹², pozváni na výstavu. Žáci brněnských základních škol se našich pilotních projektů pravidelně účastní jako „dočasní“ asistenti klientů Centra Kociánka, tato pomoc je pro ně důležitou osobní zkušeností v přístupu k lidem se specifickými potřebami. Vytvořený a ozdobený baobab, jeden z výstupů projektu, byl převezen a vystaven u vstupu do výstavy v Pavilonu Anthropos.

Výprava za lesní zvěří (2014), pilotní projekt, který byl připraven v oddělení savců expozice Fauna Moravy nejprve pro zájmové skupiny dětí a mládeže, především pro skautské družiny, byl také modifikován pro žáky 1. stupně ZŠ a znevýhodněné skupiny návštěvníků z Centra Kociánka. Poté byl program převeden do znakového jazyka jako komentovaná prohlídka s vloženými aktivitami pro neslyšící. Cílem edukačního programu v rámci pilotního projektu bylo přivést návštěvníky v zoologické expozici MZM k vnímavému pozorování a kritickému myšlení prostřednictvím jednotlivých exponátů i jejich souborů v rámci dioramat. Motivační doprovodný program proběhl v Centru Kociánka.

Pilotní projekt *Kociánka pro Ameriku* vznikl ve spolupráci se zaměstnanci několika oddělení Centra Kociánka. Prostřednictvím širšího spektra aktivit (dramatické etudy, výtvarné techniky, zpěv, ochutnávání apod.) byli klienti s mentálním i kombinovaným postižením prostřednictvím motivačního programu uvedeni do tématu výstavy Dětského muzea MZM „Země na obzoru – objevujeme Ameriku“.¹³ Projekt vyvrcholil několika návštěvami klientů Centra Kociánka v samotné výstavě, kde absolvovali edukační program koncipovaný pro tuto cílovou skupinu.

Obr. 1: Kociánka pro Ameriku, Centrum Kociánka, 2015. Foto: Soňa Mertová.

Realizované pilotní projekty jsou důležité v pracovním životě zapojených zaměstnanců Centra Kociánka, neboť přípravy a průběh celého programu jsou výrazným vybočením z určitého pracovního stereo-

8 *Expedice za australskými domorodci* (2013): „Tajemství rituálů australských domorodců“, „Výprava za domorodými obyvateli Austrálie“, „Expedice za Burlungem“, „Den s Austrálci aneb Dětský den v Pavilonu Anthropos“.

9 „Umění australských domorodců / Za posledními lidmi doby kamenné“.

10 Více na: <http://www.mcmp.cz/vzdelavani/priklady-dobre-praxe/detail/baobab-pro-afriku/>.

11 „Dobrodružná Afrika očima cestovatelů“.

12 Více na: <http://brnobezhranic.cz/>.

13 „Země na obzoru – objevujeme Ameriku“.

typu pracovníků Centra Kociánka, podporují vzájemnou komunikaci jeho různých pracovišť, přátelskou atmosféru, motivují ke spontánní tvořivosti a jsou také prevencí syndromu profesního vyhoření. Pro zúčastněné žáky základních škol jsou tato setkání důležitou životní zkušeností, která má potenciál buď odstranit případné předsudky vůči lidem s postižením, nebo zabránit jejich vzniku.

Tematicky zaměřené edukační pilotní projekty s dětmi, mládeží i dospělými s mentálním a zdravotním postižením prezentujeme v jednotné strukturované podobě formou databáze Příkladů dobré praxe na webu Metodického centra muzejní pedagogiky muzejním pedagogům, studentům a učitelům.¹⁴

Muzejní projekty s osobami s mentálním postižením mají velký význam z hlediska celospolečenského. Otevírají této návštěvnické skupině možnosti v oblasti osobního rozvoje, učení v muzeu aktivizují a rozvíjí jejich kognitivní schopnosti a motorické dovednosti a dávají jim nové příležitosti i v oblasti sociální interakce. Návštěva muzea může přinést prožitek úspěchu, který těmto lidem často v běžném životě schází. Ostatním návštěvníkům i muzejním pracovníkům může setkání s nimi přinést poznání, že i tito lidé mají potenciál k mnohostrannému osobnímu rozvoji, který mohou díky přiměřené míře podpory v rámci návštěvy muzea využít. Muzea tak mohou mít velký potenciál v procesu sociální inkluze lidí s mentálním postižením a „svou otevřeností mohou velmi významně přispět ke zlepšení kvality jejich života i k překonání mnohých předsudků, které vůči tomuto postižení u nás ještě přetrvávají.“¹⁵

Naše poznatky z projektů s osobami s mentálním postižením jsme mohli využít v metodickém materiálu: MERTOŮVÁ, Soňa. *Návštěvníci s mentálním postižením v muzeu – metodický materiál*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2015.

Návštěvníci s poruchou sluchu:

V rámci Brněnské muzejní noci, od roku 2013, připravuje MCMP pro návštěvníky s poruchami sluchu komentované prohlídky ve znakovém jazyce v některé z aktuálních výstav Moravského zemského muzea.

Prohlídky vedou lektori výhradně ve znakovém jazyce. Informační obsah zprostředkovaných výstav zpracovávají do vhodné podoby pracovníci MCMP ve spolupráci s konkrétním lektorem či lektorkou. Protože návštěvníci s poruchami sluchu nejsou v muzeích a galeriích častou návštěvnickou skupinou¹⁶, pozvali jsme je na *Noc muzeí pro neslyšící* videopozvánkou ve znakovém jazyce, tu první jsme natáčeli s profesionální firmou, u dalších jsme využili zkušeností a točili svépomocí.

Obr. 2: Noc muzeí pro neslyšící, Moravské zemské muzeum, 2015. Foto: Jan Čága.

14 Více na: <http://www.mcmp.cz/vzdelavani/prikklady-dobre-praxe/>.

15 MERTOŮVÁ, Soňa. *Návštěvníci s mentálním postižením v muzeu – metodický materiál*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2015, s. 39.

16 KOUTSKÁ, Mariana. *Neslyšící návštěvník v muzeu a galerii – metodický materiál*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2014.

V roce 2015 jsme pro neslyšící rodiny s dětmi připravili komentovanou prohlídku ve znakovém jazyce v oddělení savců zoologické expozice „Fauna Moravy“. Neslyšící tak mohli poprvé v expozici savců získat zajímavé informace přímo ve znakovém jazyce, komentovaná prohlídka byla navíc doplněna aktivizujícími činnostmi. Slyšícím rodinným příslušníkům byl k dispozici lektor. Prohlídku ve znakovém jazyce společně s pracovníky MCMP připravila a vedla Věra Lištvanová (obr. 2). V příštím roce je naším cílem připravit samostatný edukační program vedený výhradně ve znakovém jazyce pro děti a mládež se sluchovým postižením ve výstavě Dětského muzea MZM „Země na obzoru – objevujeme Ameriku.“

Teoretické poznatky a praktické zkušenosti s neslyšícími návštěvníky v muzeu byly shrnuty do metodického materiálu: KOUTSKÁ, Mariana. *Neslyšící návštěvník v muzeu a galerii – metodický materiál*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2014.

Návštěvníci se sociálním znevýhodněním:

Pro maminky s dětmi v nouzi z azylového Domova sv. Markéty v Brně byla také určena jedna fáze pilotního projektu *Expedice za australskými domorodci: Expedice za Burlungem*¹⁷ k výstavě „Umění australských domorodců“ v Pavilonu Anthropos. Edukační program obsahoval prvky dramatické a výtvarné výchovy. Tématem programu byla hra na výzkumníky pátrající po umění australských domorodců, námětech zvířat z australské mytologie. Program byl koncipován jako hra na expedici a to ve výstavě a i v okolí Pavilonu Anthropos.

Senioři:

Metodické centrum muzejní pedagogiky se věnovalo seniorům jako návštěvníkům muzeí a galerií především prostřednictvím PhDr. Evy Jelínkové¹⁸, která se zabývala jak výzkumnou prací¹⁹, tak přípravou cyklů programů a přednášek zaměřených na starší generaci²⁰. Od roku 2012 jsme zorganizovali pro seniory již čtvrtý *Den seniorů* v Moravském zemském muzeu. V souladu s výsledky výše uvedeného výzkumného šetření se snažíme, aby připravený program odpovídal požadavkům a potřebám této cílové skupiny návštěvníků jak z hlediska informační kvality, tak z hlediska potřebné míry pohodlí. Jsou připravovány komentované prohlídky výstav, přednášky i besedy s nejrůznějšími osobnostmi a také s těmi pracovníky muzea, kteří se zabývají péčí o sbírkové předměty.

Při příležitosti Evropského roku aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity Metodické centrum muzejní pedagogiky Moravského zemského muzea v Brně připravilo kolokvium „*Muzeum pro seniory – senioři pro muzeum aneb senioři jako návštěvníci, pamětníci a dobrovolníci*“, které se uskutečnilo 26. 11. 2012 v Moravském zemském muzeu v Brně. Cílem kolokvia bylo přispět z hlediska muzejní pedagogiky ke zlepšení prezentace a spolupráce kulturních a paměťových institucí se seniory jako významnou návštěvníckou skupinou.

17 JELÍNKOVÁ, Eva a VYKOUPILOVÁ Pavla. Muzejněpedagogické projekty MCMP MZM pro návštěvníky se sociálním znevýhodněním. Vyhodnocení pilotních projektů pro seniory a osoby se sociálním znevýhodněním, mentálním, smyslovým postižením. In: Sborník ze semináře *Muzea a sociálně znevýhodnění*, Hodonín, 2013.

18 PhDr. Eva Jelínková se významnou měrou podílela na rozvoji Dětského muzea MZM.

19 Více na: <http://www.mcmp.cz/o-nas/projekty/seniori/vyzkum-navstevniku-55/>.

20 Více na: <http://www.mcmp.cz/o-nas/projekty/seniori/muzeum-pro-stars-i-a-pokrocile/>.

V roce 2012 jsme ve spolupráci s Pavilonem Anthropos MZM připravili pro domovy seniorů putovní výstavu *Zapomenutá expedice za australskými domorodci*²¹. Jejím cílem bylo zprostředkovat muzejní sbírky a jejich informační obsah osobám, které z důvodu špatné pohyblivosti nemohou muzeum fyzicky navštívit. Putovní výstava prostřednictvím originálních nástrojů, kopií uměleckých artefaktů a fotografií seznamovala s vědeckou expedicí Moravského zemského muzea, která se uskutečnila v roce 1969. K výstavě byla připravena beseda s pamětníkem, emeritním vedoucím Pavilonu Anthropos panem Oldřichem Neužilem, byla doplněna promítáním dokumentu „Za kmenem Rembaranka“, z produkce České televize, studio Ostrava.²²

V roce 2016 bude publikován metodický materiál shrnující poznatky a zkušenosti muzejněpedagogické práce se seniory.

Závěrem

Profesní nutností muzejních pedagogů je znalost nejrůznějších charakteristik potenciálních cílových skupin návštěvníků a jejich specifik. Nedílnou součástí kurzu Základy muzejní pedagogiky jsou proto lekce kurzu zaměřené na práci se znevýhodněnými skupinami návštěvníků: „Návštěvníci se speciálními potřebami“ a „Vzdělávání dospělých a seniorů v muzeu“. Od roku 2014/15 jsme do kurzu zařadili „Psychologické aspekty muzejní edukace“, dostupné jsou také studijní materiály kurzu: Základy muzejní pedagogiky. Na webových stránkách MCMP je zveřejněna publikace „Základy muzejní pedagogiky. Studijní texty“, která vyšla i v tištěné podobě.²³

Metodické centrum muzejní pedagogiky je živým pracovištěm, otevřeným novým podnětům, hledajícím nová témata, nové možnosti spolupráce. Jeho činnosti jsou praktické, organizační i výzkumné. Výsledky vlastních aktivit prezentujeme při mnohých příležitostech a také se snažíme tyto příležitosti vytvářet pro jiné (např. možnosti prezentace na webových stránkách MCMP, organizace či spoluorganizace seminářů, kolokvií, workshopů).

Přípravou pilotních programů pro práci s návštěvníky se specifickými potřebami, zajištěním kvalitní dokumentace, metodickými texty a doporučeními a studijními texty, realizací kurzu Základy muzejní pedagogiky a workshopů inspirujeme a vzděláváme muzejní a galerijní pedagogy, motivujeme je k muzejně-pedagogické práci s velmi různorodou cílovou skupinou. Připomínáme jim potřebu znalosti specifik těchto návštěvnických skupin a profesionálního přístupu k návštěvníkům se specifickými potřebami. Seznamujeme je s potřebami a možnostmi různorodých návštěvnických skupin a s adekvátním způsobem edukační práce s nimi.

21 JELÍNKOVÁ, Eva a VYKOUPILOVÁ Pavla. Muzejněpedagogické projekty MCMP MZM pro návštěvníky se sociálním znevýhodněním. Vyhodnocení pilotních projektů pro seniory a osoby se sociálním znevýhodněním, mentálním, smyslovým postižením. In: Sborník ze semináře *Muzea a sociálně znevýhodnění*. Hodonín, 2013.

22 Více na: <http://www.mcmp.cz/o-nas/texty-mmmp/>.

23 DOLÁK, Jan, HOLMAN, Pavel, JAGOŠOVÁ, Lucie, JŮVA, Vladimír, MRÁZOVÁ, Lenka, ŠERÁK, Michal a ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Základy muzejní pedagogiky: studijní texty*. Brno: Moravské zemské muzeum, Metodické centrum muzejní pedagogiky, 2014, 103 stran. Dostupné též online z: <http://www.mcmp.cz/vzdelavani/kurz-zaklady-muzejni-pedagogiky/studijni-materialy/>; http://www.mcmp.cz/fileadmin/user_upload/vzdelavani/kzmp/ZAKLADY_MUZEJNI_PEDAGOGIKY_STUDIJNI_TEXTY_WEB.pdf.

Literatura

- DOLÁK, Jan, HOLMAN, Pavel, JAGOŠOVÁ, Lucie, JŮVA, Vladimír, MRÁZOVÁ, Lenka, ŠERÁK, Michal a ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Základy muzejní pedagogiky: studijní texty*. Brno: Moravské zemské muzeum, Metodické centrum muzejní pedagogiky, 2014. Dostupné též online z: <http://www.mcmp.cz/vzdelavani/kurz-zaklady-muzejni-pedagogiky/studijni-materialy/>.
- JELÍNKOVÁ, Eva a VYKOUPILOVÁ Pavla. Muzejněpedagogické projekty MCMP MZM pro návštěvníky se sociálním znevýhodněním. Vyhodnocení pilotních projektů pro seniory a osoby se sociálním znevýhodněním, mentálním, smyslovým postižením. In: Sborník ze semináře *Muzea a sociálně znevýhodnění*. Hodonín, 2013.
- MERTOVIÁ, Soňa. *Návštěvníci s mentálním postižením v muzeu – metodický materiál*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2015.
- KOUTSKÁ, Mariana. *Neslyšící návštěvník v muzeu a galerii – metodický materiál*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2014.

SHZ Bečov – bariéry v prezentaci kulturního dědictví v prostředí památkového objektu

Bečov Castle – Barriers to the Presentation of Cultural Heritage in a Monument Environment

Kateřina Rozinková

Abstrakt

Příspěvek v první řadě shrne zejména dosavadní zkušenosti s dotykovým modelem relikviáře sv. Maura, který je využíván pro práci se skupinami zrakově handicapovaných, seniorů nebo dětí. Dále se zaměří na možnosti komunikace s těmito skupinami, včetně prezentace tzv. „dětského webu“. Závěr bude věnován problematice tvorby nových expozic v areálu SHZ Bečov s ohledem na jejich největší možnou bezbariérovost, včetně příkladů konkrétních úkolů na tomto poli.

Abstract

First of all, this article summarizes experience with the tactile model of the unique goldsmith monument – the Reliquary of St. Maurus – which is used for work with visually-impaired groups, senior citizens and children. The article then focuses on the potential for communication with these groups, including the presentation of a “children’s website”. The conclusion describes the creation of new exhibitions at Bečov Castle from the viewpoint of making them barrier free, including examples of specific tasks in this area.

Předkládaný příspěvek shrnuje dosavadní práci správy Státního hradu a zámku Bečov¹ na poli překonávání bariér v komunikaci s návštěvníky a v prezentaci kulturního dědictví v prostředí památkového objektu. Článek se jednak pokusí shrnout genezi, současné využití a potenciál projektu „Relikviář pro každého“², tak další oblasti, ve kterých se památkový objekt snaží odstraňovat bariéry v práci se skupinami se specifickými potřebami.

SHZ Bečov se dlouhodobě orientuje na zkoušení alternativních způsobů prezentace³ a zapojuje se z toho důvodu do různých vědeckovýzkumných projektů, zaměřených především na vzdělávání napříč věkovým spektrem. Mezi nejvýznamnější programy, ve kterých byli zástupci správy památkového objektu zapojeni, patří následující:

1. v letech 2005–2011 probíhající vědeckovýzkumný projekt v rámci institucionalizovaného výzkumného úkolu č. 02H2041205 „Výzkum metod prezentace a zprostředkování kulturních hodnot památkového fondu veřejnosti jako nástroj identifikace společnosti s kulturním dědictvím – Prezentace NKP Bečov formou vzdělávacích programů“⁴

1 Dále již jen SHZ Bečov.

2 Speciální lektorský program s dotykovým modelem relikviáře sv. Maura.

3 Informace jsou dostupné online na <http://www.castlebecov.eu>.

4 V rámci výzkumného projektu byly podniknuty i studijní cesty do zahraničí, jejich výstupem potom byly publikace v odborném tisku, například: CINK, Ondřej, SOKOL, Petr a WIZOVSKÝ, Tomáš. Hrady výukové a experimentální:

2. v letech 2012–2015 bylo potom přímo na objektu zřízeno regionální edukační centrum v rámci projektu financovaného z NAKI nazvaného „Vzdělávací role NPÚ: Edukace jako klíčový nástroj zkvalitnění péče o kulturní dědictví České republiky“⁵

Mimo těchto dvou zmíněných víceletých projektů byl SHZ Bečov zapojen do několika kratších programů a spolupracoval v roli partnerské instituce na dalších projektech. Vzhledem k faktu, že se tedy objekt dlouhodobě profiloval jako místo, kde je možné testovat a uvádět do praxe různé vzdělávací programy, byl vybrán v roce 2008–2009 jako místo pro realizaci terénní exkurze středoškolských studentů z SRG Přírodní školy o.p.s., kteří ve svém kolektivu měli rovněž nevidomou spolužačku. Ta po absolvování původního prohlídkového okruhu s relikviářem sv. Maura, který byl tvořen tematickou expozicí sestávající zejména z vitrín a panelů, neměla z návštěvy a prezentace národní kulturní movité památky stejné zážitky jako její spolužáci. Právě oni se rozhodli, ve spolupráci s pracovníky hradu a zámku, situaci napravit a podařilo se jim na přelomu let 2010 a 2011 získat finanční prostředky od nadace „V pohybu“. Ty byly alokovány na vytvoření haptických pomůcek do expozice zámku Bečov se zaměřením na relikviář sv. Maura. Zpočátku bylo v plánu vytvoření haptické stezky – umístění kopií konkrétních exponátů v každé ze čtyř místností návštěvnické trasy. Toto řešení bylo však po prvních několika schůzkách zavrženo s ohledem na relativně omezené finanční prostředky a náročnost celé akce. Zvoleno proto bylo druhé možné řešení, které ve svém důsledku umožnilo rozvinutí projektu do zcela netušených možností.⁶

Obr. 1: Dřevěné jádro.

Zvítězila totiž varianta vytvoření taktilního modelu relikviáře sv. Maura ve velikosti 1:1 s jednotlivými prvky zlatnické výzdoby (série 14 sošek a 12 reliéfů) s možností otevírání. Model měl být umístěn na kopii stolku, který využívali restaurátoři při své práci na záchraně předmětu v době 90. let 20. století. Celý projekt byl koncipován jako mobilní – tedy, aby bylo možné s modelem postupovat expozicí zámku po jednotlivých místnostech (expozice je umístěna v prostoru prvního patra dolního zámku Bečov a není proto nutné s modelem překonávat například schody a další překážky). V každé místnosti potom mělo být využito jiných vlastností modelu – od seznámení se základním tvarem domečku, přes „prozkoumání“ obsahu relikviáře s kopiemi uložených relikvií, až po práci se sochařskou výzdobou.

Celý model – tedy stůl, dřevěné jádro, i kopie zlatnické výzdoby zhotovené podle sádrových odlitků porízených v době restaurování relikviáře a pro účelu projektu vytvořené z polyuretanové směsi⁷, vznikl ve speciální modelářské dílně, která je umístěna ve Věžnici v Horním Slavkově. Toto zařízení Věženské služby České republiky, kde pracují odsouzení ve výkonu trestu, spolupracovalo se správou SHZ Bečov již před

příklady vzdělávání a budování vztahu k památkám. *Zprávy památkové péče*, 2008, 68, 6, s. 500–504.

- 5 Více k projektu viz HAVLŮJOVÁ, Hana a VESELÁ, Martina. Vzdělávací role památkových objektů ve správě Národního památkového ústavu. *Zprávy památkové péče*, 2013, 73, 5, s. 472–780. nebo HAVLŮJOVÁ, Hana, VESELÁ, Martina, WIZOVSKÁ, Dagmar a WIZOVSKÝ, Tomáš. Didaktické pomůcky v památkové edukaci: teorie, zahraniční i domácí inspirace a praxe. *Zprávy památkové péče*, 2014, 74, 6, s. 464–473.
- 6 Vznik celého modelu byl popsán i v článku: HAVLŮJOVÁ, Hana, ROZINKOVÁ, Kateřina a ŠVEHLOVÁ, Alena. Vzdělávací potenciál regionálního kulturního dědictví: Bečov nad Teplou. *Acta musealia: Musea jihovýchodní Moravy ve Zlíně: články a studie, musealia, personalia*, 2011, 11, 1, s. 58–58.
- 7 Fotografie dřevěného jádra i kopií částí zlatnické výzdoby jsou uvedeny pod čísly 1 a 2.

rokem 2011 na některých doplňcích do interiérů, například na zhotovení modelu celého areálu pro potřeby vstupní expozice. Celý proces vzniku taktilního modelu a jeho jednotlivých funkcí byl konzultován se samotnými handicapovanými a rovněž s pedagogy z Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Model včetně doprovodného lektorského programu byl představen veřejnosti v únoru roku 2011 ve Vladislavském sále Pražského hradu v rámci končící výstavy originálu relikviáře sv. Maura. Prvních prohlídek s modelem se tak měli možnost účastnit mimo jiné také žáci specializované školy pro zrakově handicapované. Model byl poté umístěn jako trvalá součást modernizované expozice v Bečově nad Teplou v dubnu roku 2011 a během první návštěvnické sezony byl využíván zejména pro práci se zrakově handicapovanými. Nicméně již v jejím průběhu bylo zřejmé, že model umožní bourat mnohem více bariér v prezentaci významného románského relikviáře. Již o rok později byl

Obr. 2: Kopie části zlatnické výzdoby.

lektorský program ve variantě určené dětským skupinám zařazen do běžné nabídky v rámci ceníku SHZ Bečov a prohlídky byly organizovány nejen pro školní kolektivy, ale také pro rodiny s dětmi (po předchozím objednání). Projekt získával na popularitě a zvýšila se tedy i poptávka po jeho realizaci a to i mimo vlastní zámek Bečov. Model tedy získal další využití, kdy s ním bylo cestováno do různých kulturních a vzdělávacích institucí a program byl (bez přítomnosti originálu) realizován na jejich půdě. Důvody pro realizaci programu mimo vlastní areál SHZ Bečov, tedy aplikace metody Outreach, byly několikero: 1) jednalo se o cestu do specializovaného zařízení pro zrakově handicapované, kteří nechtěli nebo nemohli vycestovat přímo do Bečova; 2) cesta do ZŠ v Karlovarském, či okolních krajích v zimním období, kdy je areál hradu a zámku běžně uzavřen – program sloužil jako příprava na letní návštěvu přímo na Bečově; 3) cesty do škol a institucí, které jsou geograficky od Bečova natolik vzdálené, že je velmi komplikované realizovat jednodenní výlet přímo na místo. O rok později, v roce 2013, se přidala další skupina navštěvovaných míst, kterými se staly domovy pro seniory, kde opět bylo pracováno s klienty, kteří měli o problematiku zájem, nicméně existovaly u nich fyzické bariéry bránící jim v návštěvě expozice umístěné v prvním patře budovy bez výtahu.

Program „Relikviář pro každého“ je stále rozšiřován a doplňován za spolupráce se samotnými handicapovanými⁸ či se studenty vysokých škol s pedagogickým zaměřením.⁹ Na základě těchto spoluprací vznikly další varianty lektorského programu, které se co nejlépe přizpůsobují klientům se specifickými potřebami a vychází vstříc jejich možnostem.¹⁰

8 Řešena byla například otázka toho, zdali přesné hmotové kopie sochařské výzdoby s velmi bohatou drapérií vyhovují potřebám těchto návštěvníků, zdali nejsou pro ně příliš „složitě“ – ukázalo se, že vzhledem k faktu, že program je vždy realizován s lektorem, tak návštěvníci uvítají, že mají možnost kontaktu s nijak neupravovanou kopií originálu a pracují tedy s tím, co zdravý návštěvník vidí na samotné památce a na doprovodných panelech.

9 Ohledně rozšíření programu pro zrakově handicapované zejména s Pedagogickou fakultou Univerzity Hradec Králové.

10 Informace o modelu, způsobech jeho využití, atd. jsou dále dostupné například v ROZINKOVÁ, Kateřina. Edukativní aktivity na hradu a zámku Bečov jako způsob prezentace kulturních hodnot. *e-Monumentica* [online]. Pardubice, 2012, 1, 2, s. 5–9.

S modelem je počítáno i v nové expozici relikviáře sv. Maura, která vznikne v horizontu dvou až tří let v prostoru Pluhovských domů v areálu SHZ Bečov. Nebude se pravděpodobně jednat o stejné dřevěné jádro a sérii kopií sochařské výzdoby, neboť ty jsou již nyní po několika letech intenzivního využívání na konci své životnosti, dojde ale k vytvoření analogického modelu, u jehož výroby budou zohledněny provozní znalosti otestované prací s první variantou taktilní pomůcky.

Program „Relikviář pro každého“ však nepředstavuje jedinou cestu k překonávání bariér v rámci prezentace kulturního dědictví v rámci památkového objektu SHZ Bečov. Ačkoli prostředí areálu národní kulturní památky klade nároky na architektonickou podobu areálu a její co největší zachování, snaží se správa objektu činit alespoň některé elementární kroky k tomu, aby (byť částečně) zpřístupnila areál například osobám s handicapem pohybového ústrojí.¹¹

Jak již ovšem bylo uvedeno výše, překonávání bariér nemusí být vždy nutně zacíleno na tělesně či mentálně handicapované, ale může jít i směrem k jiným skupinám se specifickými potřebami. Jednou z nich jsou přirozeně dětské návštěvníci, kteří nebývají obvykle během běžných prohlídek památkových objektů hlavní cílovou skupinou, pro niž je veden průvodcovský výklad. V současné době se však i díky shora uvedenému projektu financovanému z NAKI daří tvořit speciální dětské programy na různých památkách ve správě NPÚ. Bečov představuje v tomto smyslu jednu z vlajkových lodí a nabízí ve svém základním ceníku hned dvě varianty takových prohlídek, které kopírují běžnou nabídku zaměřenou především na dospělé návštěvníky. Cílem tohoto rozvržení je, aby nejmenší návštěvníci měli možnost spatřit stejné prostory a exponáty jako při klasické prohlídce, nicméně s výkladem, který je uzpůsoben jejich věku a schopnostem. Každý z těchto programů poté cílí na jinou věkovou skupinu, aby bylo pokryto co nejširší spektrum dětských návštěvníků.¹²

Mimo této nabídky mají ovšem děti možnost se o Bečově dozvědět již předem, nebo si dohledávat některé informace zpětně a to pomocí dětských webových stránek <http://prodeti.zamek-becov.cz/>, které překonávají bariéry hned v několika rovinách. Jsou psány přehledně, jednoduchým jazykem a velkými písmeny, což umožňuje práci s nimi i těm dětem, které se teprve učí číst. Obsahují však i funkci, která umožňuje obsah stránek přehrát v audio formě, což může být doplněk psaného textu, eventuálně pomůcka pro děti předškolního věku. Stránky návštěvníky informují o tom, co vše je možné v Bečově zažít, odkazují na různá videa (např. reportáže televize ČT D, které byly natočeny na Bečově, apod.) a také přesměrovávají na klasické stránky památkového objektu www.zamek-becov.cz. Do budoucna je plánováno ještě širší využití potenciálu těchto prvních stránek pro malé návštěvníky památek.

Posledním bodem práce na překonávání bariér v prostředí SHZ Bečov, a v současné době bodem zdaleka nejdůležitějším, jsou aktivity spojené s rekonstrukcí dosud nepřístupné části areálu a jejím plánovaným zpřístupněním v roce 2017 či 2018. Vzhledem k tomu, že v rámci projektu má vzniknout mimo jiné nová, moderními muzejními trendy ovlivněná expozice relikviáře sv. Maura, zaměřuje se nyní správa hradu a zámku na vhodné nadefinování podkladů pro projektanty, kteří budou mít rekonstrukci na starosti. V rámci nové trasy, která bude realizována primárně bez průvodce¹³, by kromě dalšího využití

11 Jedná se například o umístění speciálního tlačítka pro přivolání pokladní či průvodce z prostoru „bariérové“ pokladny či o spolupráci s městem na zřízení vyhrazeného stání pro handicapované v těsné blízkosti vstupu do areálu apod.

12 „Relikviář pro každého“ je určen pro I. stupeň základní školy, „Procházka minulostí“ pro děti ve věku od 3–6 let, což je skupina, se kterou ještě není v rámci edukace na památkových objektech příliš systematicky pracováno.

13 S tím, že cca dvakrát denně bude vypsána komentovaná prohlídka pro ty návštěvníky, kteří budou mít zájem o tento druh výkladu + zůstane zachována možnost objednat si průvodce pro organizované skupiny.

programu s dotykovým modelem mělo dojít k vytvoření „klasické“ haptické stezky, které bylo plánováno již v roce 2011. Předpokládá se mimo jiné také vytvoření video nahrávek s překladem textů do českého znakového jazyka, které by měly být dostupné na tabletech, samozřejmě rovněž přepis textů do Braillova písma. Součástí budovy Pluhovských domů bude také výtah, který umožní expozici, která bude v druhém patře objektu, navštívit i osobám se sníženou hybností. Samozřejmostí zůstává i zaměření na dětského návštěvníka, který v expozici nalezne svoji paralelní vyprávěcí linku reprezentovanou pravděpodobně stylizovanou postavou maskota expozice, která jej za pomoci úkolů a otázek provede celou trasou.

I když budou realizovány všechny výše uvedené kroky, nepodaří se nikdy areál NKP hradu a zámku Bečov učinit plně bezbariérovým, alespoň ne ze stavebního hlediska. Památkový areál bude mít i v budoucnu svá omezení, která není možné překročit a nebude možné například instalovat výtah do všech spravovaných budov, stejně jako nebude pro vozíčkáře možné bez dopomoci vystoupat do horních partií areálu. I přesto mohou být snahy o překonávání bariér v rámci prezentace kulturního dědictví na památkovém objektu úspěšné, a to za předpokladu, že bude existovat snaha zaměstnanců objektu se v dané problematice vzdělávat a aktivně nacházet cesty, jak jednotlivé problémy řešit. První kroky na této cestě již správa SHZ Bečov vykonala a je nutné systematicky pracovat na dalších.

Literatura

- CINK, Ondřej, SOKOL, Petr a WIZOVSKÝ, Tomáš. Hrady výukové a experimentální: příklady vzdělávání a budování vztahu k památkám. *Zprávy památkové péče*, 2008, 68, 6, s. 500–504.
- HAVLŮJOVÁ, Hana, ROZINKOVÁ, Kateřina a ŠVEHLOVÁ, Alena. Vzdělávací potenciál regionálního kulturního dědictví: Bečov nad Teplou. *Acta musealia: Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně: články a studie, musealia, personalia*, 2011, 11, 1, s. 58–58.
- HAVLŮJOVÁ, Hana a VESELÁ, Martina. Vzdělávací role památkových objektů ve správě Národního památkového ústavu. *Zprávy památkové péče*, 2013, 73, 5, s. 472–780.
- HAVLŮJOVÁ, Hana, VESELÁ, Martina, WIZOVSKÁ, Dagmar a WIZOVSKÝ, Tomáš. Didaktické pomůcky v památkové edukaci: teorie, zahraniční i domácí inspirace a praxe. *Zprávy památkové péče*, 2014, 74, 6, s. 464–473.

Elektronické zdroje

- ROZINKOVÁ, Kateřina. Edukativní aktivity na hradu a zámku Bečov jako způsob prezentace kulturních hodnot. *e-Monumentica* [online]. Pardubice, 2012, 1, 2, s. 5–9.

Bariéry v muzeu – ukázka z praxe

Barriers in the Museum – Example from Practice

Hana Hlaváčová, Dobrovická muzea, o.p.s., Muzeum cukrovarnictví, lihovarnictví, řepářství a města Dobrovice

Abstrakt

Dobrovická muzea se nachází v historickém objektu, který je kulturní nemovitou památkou. Zásahy do budov byly velice ojedinělé, přesto se podařilo zajistit bezbariérový přístup, a zároveň ho tematicky propojit s expozicí. Nicméně byla vyřešena pouze jedna bariéra. Výstavy přizpůsobujeme, s dalšími bariérami se průběžně vypořádáváme. Velkou bariérou však bývá komunikace.

Abstract

The Museum of Dobrovice is situated in a listed historical building. The alterations made to the building were very few, yet we have managed to provide barrier-free access that is designed to fit in with the theme of the exhibition. Even so, we have solved just one barrier. We are continuously adapting our exhibitions and will be dealing with other barriers on an ongoing basis. However, communication tends to present a major barrier.

Dobrovická muzea se nachází v rozsáhlém areálu bývalého hospodářského dvora z 16. století, který je kulturní nemovitou památkou. Stavebně-historický průzkum potvrdil mimořádně vysoký kulturně-historický, architektonický a památkový význam tohoto dosud zcela opomíjeného objektu. Dochovaly se zde velmi významné pozůstatky renesanční architektury – zachována tři křídla původního dvora, později obohaceno o mladší barokní a klasicistní přestavby.

Od druhé poloviny 20. století převážná část areálu chátrala a byla vystavena hluboké devastaci. Objekt byl ve špatném technickém stavu neschopný jakéhokoliv využití. V letech 2008 až 2009 proběhla rekonstrukce celého hospodářského dvora. Veškeré stavební úpravy směřovaly k celkové rehabilitaci

se záměrem nepoškodit kulturní, estetickou, historickou, památkovou ani dokumentační hodnotu objektu samozřejmě pod dohledem Národního památkového ústavu. Projekt rekonstrukce byl financován z dotace z Evropských strukturálních fondů, kde jednou z podmínek bylo zajištění bezbariérového přístupu do všech budov,

Obr. 1: Areál Dobrovických muzeí – po rekonstrukci.

Obr. 2: Areál bývalého hospodářského dvora – před rekonstrukcí.

a následné zpřístupnění Muzea cukrovarnictví, lihovarnictví, řepařství a města Dobrovice v roce 2010.

Stavební zásah do budovy byl z hlediska státní památkové péče nepřijatelný, přesto podmínce muselo být vyhověno. To byl oříšek pro architekty, kteří si skvěle s tímto problémem poradili. K historické budově z 16. století, která ve své době sloužila jako konírna a sýpka, byla přistavěna výtahová šachta společně se schodištěm točitého tvaru. Podoba této šachty byla inspirována jednou z výrobních technologií v cukrovaru, a tou je tzv. extraktor. Jedná se o strojní zařízení, kde dochází k louhování řepných řízků a uvolňování cukru do vody. Vnitřní část extraktoru je šnekovitého tvaru stejně jako točité schodiště. Tímto způsobem tedy došlo jak k vyřešení otázky bezbariérovosti, ale i k tematickému propojení s expozicí cukrovarnictví. Výtah je dostatečně prostorný pro vozíčkáře, vybaven velkým zrcadlem pro lepší orientaci při pohybu vozíčku, tlačítka s Braillovým písmem nebo sklápěcím sedátkem pro unavené seniory. Toto řešení bezbariérového přístupu podmínkám dotace vyhovovalo a dnes je plně využíváno nejen tělesně postiženými, ale ve značné míře i seniory a maminkami s kočárky, pro které jsou samozřejmě schody také velkou překážkou.

Dostali jsme se do 1. poschodí, ale vraťme se ještě na začátek k samotnému příjezdu do muzea, tedy k hlavní bráně. Brána je vysoká 3,9 m a splňuje potřebný rozměr pro vjezd velkého vozu hasičského záchranného sboru. Přesto se bálo projet nespočet řidičů autobusů. Před bránu musela být tedy umístěna informační tabule o možném průjezdu, ale i informace o dostatečném počtu parkovacích míst, která jsou zajištěna i pro invalidy, kteří potřebují širší parkovací stání 3,5 m.

Po vystoupení z auta by mohl vozíčkář narazit na další možné úskalí – historická dlažba, která se v některých místech kolem budov objevuje. Proto je nutná její pravidelná kontrola a údržba, aby byla sjízdná právě invalidním vozíkem.

Jsou nyní v Dobrovických muzeích odstraněny bariéry pro tělesně postižené, tím spíše pro vozíčkáře? Při-

Obr. 3: Bezbariérový přístup – výtahová šachta – pohled z venku.

Obr. 4: Bezbariérový přístup – výtahová šachta – pohled zevnitř.

Obr. 5: Bezbariérový přístup – výtahová šachta – pohled zevnitř.

stoupili jsme k praktickému testu. Rozhodnutí se ukázalo jako opodstatněné. Oslovili jsme jednoho z místních obyvatel – vozičkáře a společně s ním všechny expozice a potřebné zázemí vyzkoušeli. Narazili jsme na několik překážek, které jsme museli odbourat, např. hlavní dveře do jedné z budov do expozice splňovaly potřebnou šíři dveří 80 cm, ale práh přesahoval výšku 2 cm, což se vyřešilo dřevěnou podlázkou. Šlo poměrně o malý zákrok, který však mohl znemožnit přístup do expozice vozičkářům. Druhou a poslední zjištěnou překážkou byla toaleta s předsíňkou, kde se dveře otevíraly na druhou stranu. Byl tak problém s nedostatečným prostorem pro manipulaci s vozičkou, který byl vyřešen drobnými stavebními úpravami.

Obr. 6: Hlavní brána do muzea.

Stále řešíme bariéry jen pro tělesně postižené, ale proč? Vždyť bariér je v muzeu přeci mnohem více. Pojdme se podívat i na jiné skupiny s postižením. Je nutné si uvědomit, že každý handicapovaný má rozdílné potřeby. Proto, připravujeme-li výstavu pro nevidomé, je lepší poradit se s organizací věnující se lidem s poruchou zraku. V muzejní expozici v Dobrovických muzeích se přeci jen ještě několik bariér objevuje, ale plně si je uvědomujeme a postupně se je snažíme odbourat. Např. zrakově postižení: pro osoby s tímto postižením v Dobrovických muzeích nabízíme prohlídky muzea s průvodcem, mají možnost si několik vystavených předmětů osahat a vyzkoušet, jak fungují, případně uspokojit chuťové vnímání v podobě ochutnávky několika druhů cukrů a sirobů. Ale co v případě sluchově postižených návštěvníků? To zůstává stále problém. Pro ně je k dispozici indukční smyčka v konferenčním sále, případně si mohou přečíst text sami (pokud to zvládnou), ale víc nic. Vybavení expozic pomůckami usnadňujícími tento způsob komunikace, jako jsou informační systémy, v tom případě narážíme na bariéru.

Další možnou bariérou, na kterou jsme narazili, byla jazyková bariéra. Veškeré popisky a texty v expozici byly pouze v českém jazyce. Tuto překážku jsme již částečně překonali a pokračování bude následovat.

V muzejní praxi nás překvapilo, kolik do muzea přijde handicapovaných, proto jsme si také uvědomili, že se mnohdy snažíme dostat do muzeí lidí, co o návštěvu muzea nemají zájem, a naopak. Ti, co do muzea chtějí, na ně nejsme připraveni. Navázali jsme spolupráci s organizacemi a centry pečujícími o postižené jako Tyflocentrum nebo Centrum 83 a začali expozice upravovat. Dokonce jeden z pracovníků Dobrovických muzeí je částečně tělesně postižený, přesto svou práci vykonává zodpovědně a v ledasčem nás přivede na myšlenky, které by nás samotné nenapadly.

Při práci s handicapovanými návštěvníky se ukázalo, že největší bariérou je komunikace s těmito lidmi, že se nedokážeme vžít do jejich situace a představit si, co a jak prožívají či vnímají. Většinou z takové komunikace máme i strach, ale proč? Jsou to lidi jako my, mají nárok na plnohodnotnou prohlídku, a pokud chceme bourat bariéry, musíme pokořit i komunikaci s těmito lidmi.

Obr. 7: Jazyková bariéra – popisky v expozici.

Výstavy pro návštěvníky se zrakovým znevýhodněním pořádané Muzeem Těšínska

Exhibitions for Visually-Impaired Visitors Organised by the Museum of the Těšín Region (Muzeum Těšínska)

Ilona Pavelková, Muzeum Těšínska, p. o.

Abstrakt

Príspevek sa zaoberá problematikou realizácie muzejných výstavných projektů se zřetelom na zrakově znevýhodněné návštěvníky. Úvod pojednává o počátcích realizací těchto výstav a jsou zmíněny hlavní technické a metodické zásady při přípravě výstav. Konkrétně je pojednáno o výstavách Muzea Těšínska, které od roku 2008 zařazuje do své programové nabídky výstavy určené handicapovaným návštěvníkům, především zrakově postiženým. Jsou představeny tematické oblasti, kterým byly jednotlivé výstavy věnovány a na příkladech z praxe jsou zde předloženy podněty pro inspiraci a tvorbu takovýchto výstav.

Abstract

This article deals with the implementation of museum exhibition projects with regard to visually-impaired visitors. The introduction discusses the origins of these exhibitions. It mentions the main technical and methodical principles in the preparation of exhibitions. The Museum of the Těšín Region (Muzeum Těšínska) has prepared exhibitions for handicapped and visually-impaired persons visitors since 2008. The article presents some of the themes to which individual exhibitions have been devoted, and describes examples from practise to outline suggestions for the inspiration and creation of these exhibitions.

Realizace výstavních projektů, které se částečně nebo zcela přizpůsobují zdravotně znevýhodněným návštěvníkům je jedním z trendů, který se začal uplatňovat ve světě od 80. let 20. století a v našem muzejním a galerijním prostředí počátkem 90. let 20. století. Jednou ze skupin návštěvníků se speciálními potřebami jsou nevidomí nebo zrakově znevýhodnění.¹ Úroveň postižení zraku je různá od vrozené nevidomosti, ztráty zraku v průběhu života až po různé stupně poškození zraku. Lidé, u nichž i po korekci zraku přetrvávají problémy se zrakovým vnímáním, nejsou schopni vést standartní život. Pro zprostředkování zážitku z výstav pořádaných muzei a galeriemi osobám s postižením zraku je pořádáno stále víc těchto projektů. Dnes najdeme v České republice několik stálých expozic pro osoby nevidomé či se sníženou zrakovou schopností.²

1 S problematikou nevidomých seznamovala již výstava učebních pomůcek pro nevidomé instalována v roce 1925 v Ústavu pro nevidomé chovance v Loretánské ulici v Praze. Počátky slepeckého vystavování v Brně sahají k roku 1977. Jsou spojeny s osobností české tyflopédie PhDr. Josefa Smýkala, který stál u zrodu slepeckého muzea v Brně (1992). V roce 2000 se muzeum stalo součástí Technického muzea v Brně, které prezentuje samostatnou expozici Kultura nevidomých, připravenou Oddělením tyflopedických informací. Viz JANČO, Milan. Návštěvníci muzeí se speciálními potřebami: nevidomí. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*, 51, 2, 2013, s. 42.

2 K nejznámějším patří expozice sochařského umění v Národní galerii v Praze. V Muzeu hlavního města Prahy jsou v hlavní budově na Těšnově umístěny zmenšené repliky budov reprezentující různé stavební slohy. Ve ŠKODA muzeu v Mladé Boleslavi je umožněno si prohlédnout hmatem několik exponátů přímo v expozici. V západních Čechách na hradě Bečov nad Teplou je k dispozici jako hmatový exponát replika slavného relikviáře sv. Maura. Technické muzeum

Při přípravě výstav pro zrakově handicapované je nutno akceptovat několik zásad, aby prezentace pro tuto cílovou skupinu splnila svůj účel. V případě, že má být hmatová expozice přístupná zrakově postiženým i bez přítomnosti další osoby, která vidí a vede postiženého, musí být v místnosti zaveden tzv. vodící systém. Od začátku, kdy nevidomý vejde, se musí napojit na vodící lišty na podlaze či na stole, popř. vodící provaz. Podél tohoto vedení je schopen se pohybovat sám a v místech, kde je exponát, je na něj upozorněn zpravidla nějakým výstupkem na vodící liště. Vodící systém není nutno instalovat v případě, pokud je zajištěn doprovod návštěvníků. U exponátu musí být umístěna popiska v Braillově písmu a také popiska ve zvětšeném černotisku – ta je určena pro částečně zrakově postižené. Také se mohou použít audioprůvodci. Exponát musí být zajištěn proti případnému pádu. Je vhodné vybrat takové předměty, které nemají ostré hrany a drsný povrch, aby se návštěvník o ně nemohl zranit. Je vhodné vystavit exponáty na stoly či sokly vysoké 75 cm a předměty instalovat v jedné linii. Počet předmětů by neměl přesáhnout 30 kusů exponátů. Vnímání hmatem je náročné na čas a soustředění se na tvar a objem předmětu. Vhodným materiálem pro hmatové expozice je dřevo, kámen, sklo, bronz. V případě historických exponátů je lepší dát přednost kopii než sádrovému odlitku, pro zachování důležitých hmatových charakteristik originálu (hmotnost, kvalita povrchu aj.). Je dobré myslet i na to, aby si mohl návštěvník po prohlídce umýt ruce.³

Muzeum Těšínska, p. o. začalo od roku 2008 zařazovat do své programové nabídky výstavy určené handicapovaným návštěvníkům. Výstavy jsou koncipovány tak, aby byly určeny široké veřejnosti, a část výstavy je připravena tak, aby byla vhodná pro zrakově postižené návštěvníky. Výstavy jsou pořádány v prostorách s bezbariérovým přístupem, po obsahové a vizuální stránce jsou přizpůsobeny potřebám a nárokům návštěvníků se zdravotním handicapem. Důraz je kladen na spoluobčany se zrakovým postižením. Úvodní text, popř. několik hlavních textů je přepsáno do Braillova písma a rovněž nahráno na zvukový nosič. Tímto je návštěvníkovi představeno téma výstavy. Dále je v prostoru vyčleněno dotykové stanoviště. Jedná se o prostorný stůl, na kterém jsou v určité vzdálenosti vystaveny exponáty určené k dotýkání. Samotné exponáty jsou ještě zřetelně odděleny, aby bylo zřejmé, kde je prostor určený pro jeden exponát. U předmětu je krátký popis v Braillově písmu a delší text, který je nahrán na zvukový nosič (tzv. čtečku zvukových etiket, pomůcka pro nevidomé). Protože ne vždy se mohou poskytnout pro hmatovou část výstavy původní sbírkové předměty, jsou v tomto případě preferovány exponáty, které nejsou součástí sbírkového fondu. Jedná se o přírodniny, repliky, předměty speciálně vyrobené pro téma výstavy. Dotyková stanoviště jsou připravena tak, aby k nim byl bezproblémový přístup i pro vozíčkáře. Návštěvníkovi je poskytnut doprovod a výklad průvodkyní výstavní síně.

Autoři výstav spolupracovali při realizaci výstav s pracovníky Technického muzea v Brně – oddělení tyflopeditických informací a Tyflo Centry v Karviné a Ostravě. Projekty těchto výstav byly realizovány za finanční podpory Moravskoslezského kraje. Muzeum Těšínska je příspěvkovou organizací zřízenou Moravskoslezským krajem.

Pilotním projektem, určeným nejen široké veřejnosti, ale rovněž handicapovaným návštěvníkům, který zahájil cyklus takovýchto výstav, byla výstava s názvem *Černobílý svět* (autor scénáře: Mgr. Kateřina Stenclá; Výstavní síň Karviná, 2008 a Výstavní síň Musaion, 2009). Cílem bylo prohloubit sociální po-

v Brně a Moravské zemské muzeum v Brně připravují rovněž v rámci svých specializovaných pracovišť výstavy a programy pro zrakově postižené. Viz HALADA, Andrej. *Doteky povoleny. Můžeš. Časopis pro ty, kteří se nevzdávají*, 1, 2012, s. 15–17.

3 HRADILKOVÁ, Terezie a SÝKOROVÁ, Vladimíra. *Dotýkejte se, prosím! Průvodce hmatovými projekty*. Praha: Sdružení Hapestetika, 1998, s. 15–21.

vědomí o problematice handicapovaných, ukázat možnosti jejich uplatnění, a tak přispět k jejich plnému zapojení se do všech stránek života ve společnosti a odstranění případných bariér mezi handicapovanými a nehandicapovanými spoluobčany.

V následujících letech byly realizovány výstavy se sportovní tematikou *Sport v našem životě* (autor scénáře: PhDr. Radim Jež a PhDr. Jan Al Saheb, Ph.D.; Výstavní síň Karviná, 2010) a *Rychleji! Výše! Silněji!* (Památník životické tragédie, 2010). Obě výstavy byly zaměřeny na sportovní život v regionu s důrazem na jeho význam pro tělesný i duševní rozvoj a regeneraci organismu. Byly prezentovány regionální sportovní kluby, zmíněny i podmínky k provozování sportu v minulých letech, představeni slavní sportovci – rodáci. V rámci výstavy byly představeny i možnosti uplatnění se handicapovaných v nejrůznějších odvětvích sportu. Výstava byla přizpůsobena handicapovaným návštěvníkům a opatřena dotykovým stanovištěm se sportovními pomůckami a vybavením pro sportovce.

Přírodovědná výstava s názvem *Dotkni se přírody* (autor scénáře RNDr. Miroslav Skarka; Výstavní síň Karviná, 2011) představila vybrané aspekty z oblasti živé a neživé přírody a umožnila mnohé skutečnosti poznat z trochu jiného úhlu pohledu. Kladla hlavní důraz na to, aby se návštěvník mohl s konkrétními zvláštnostmi seznámit pomocí smyslů – hmatu, čichu a sluchu. Byla rozdělena do tří hlavních celků. První část výstavy byla věnována ukázkám zkamenělin, hornin a kamenů. Na jejich vzorcích bylo možno zjistit jejich různorodou strukturu povrchu. Další celek věnovaný rostlinám obsahoval stanoviště s aromatickými bylinami a kořením. Cílem bylo seznámit s jednotlivými vůněmi a využitím rostlin. Stanoviště s ukázkami třiceti druhů dřevin mělo zdůraznit rozmanitost dřevin a jejich kůry. Další stanoviště bylo zaměřeno na listy a plody. Třetí část výstavy byla věnována živočichům, kteří byli prezentováni dermoplastickými preparáty a částmi těl – paroží, rohy, srst apod. Většina exponátů byla vystavena na dotykových stolech.

Na interaktivních stanovištích si mohli návštěvníci porovnat hmotnosti jednotlivých živočichů a otestovat nabyté znalosti z výstavy. Výstava svým pojetím představila zvláštnosti přírody, které si možná již v dnešní době nejsme schopni uvědomit.

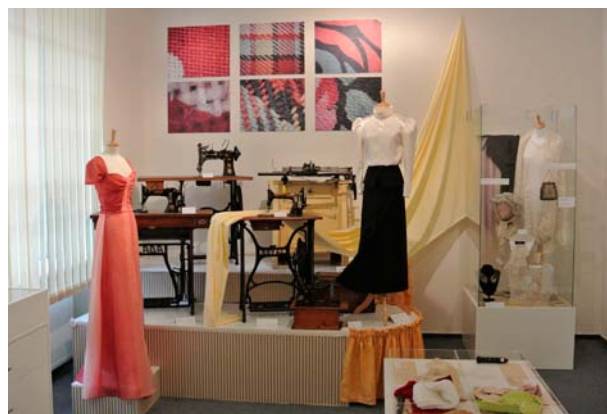
Umělecko-historická výstava *Kámen kolem nás* (autor scénáře Mgr. Ilona Pavelková; Výstavní síň Musaion, 2012) představila jednotlivé druhy kamene, které byly a jsou užívány v kamenické produkci hlavně v rámci České republiky – pískovce, žuly, ruly, opuky, křemence, břidlice a mramory. Byly prezentovány zajímavosti z poznatků o horninách určených pro kamenickou výrobu, jejich těžbě, kamenických produktech a sochařském přístupu k materiálu. Vystaveny byly: archeologické artefakty, drobné užitkové předměty z lidového prostředí (brousky, žernovy, valchy, závaží), předměty užitého umění (mramorové desky, vázy, psací soupravy), fragmenty stavebních prvků, kamenné kříže, epitafy, náhrobky, pomníky, památníky, sochy. Současná sochařská tvorba byla zastoupena výběrem z díla ak. sochaře Miroslava Machaly. Na dotykovém stanovišti určeném zároveň pro nevidomé měli návštěvníci možnost poznat rozdíly mezi jednotlivými druhy kamene. V čele dotykového stanoviště byl vystaven pískovcový kamenný erb. Vystaven byl pazourek, supíkovičský a lipovský mramor, slezská žula, těšínský pískovec a břidlice. Byly připraveny vzorky surového a opracovaného kamene a jednoduchých kamenických výrobků. Veškeré informace na tomto stanovišti byly opět nahrány na zvukové nosiče pro lepší orientaci návštěvníka. Ze sochařských děl byla pro hmatovou prohlídku připravena dvě díla, která stála na soklech a přístup k nim byl za doprovodu průvodce.

Výstava s názvem *Pozor, křehké!* (autor scénáře: Mgr. Ilona Pavelková; Technické muzeum Peřvald, 2013) seznámila s materiálem, jakým je sklo. Přiblížila tradici výroby v rámci naší republiky a jeho využití v hmotné kultuře všedního dne. Výstava byla rozdělena do tří hlavních celků, které představily užitkové a umělecké sklo, obalové a osvětlovací sklo. Součástí výstavy bylo dotykové stanoviště, kde se mohl návštěvník hmatem seznámit se základním názvoslovím sklářských výrobků užitkového skla a zjistit rozdíly mezi jednotlivými druhy opracování skla (foukané a lisované sklo, techniky broušení, řezání, pískování aj.). Stanoviště bylo opatřeno popisky v Braillově písmu a informace k jednotlivým předmětům byly nahrány na zvukové nosiče (čtečky informací). Předměty určené pro dotýkání vytvořili studenti Střední umělecko-průmyslové školy sklářské ve Valašském Meziříčí. K výstavě byl rovněž připraven kalendář na rok 2014, jenž představil sklo ze sbírek Muzea Těšínska. Součástí kalendáře bylo tištěné kalendárium v Braillově písmu. Cílem takto připraveného kalendáře bylo přiblížit vidomým občanům situaci nevidomých. Nevidomým posloužila tiskovina jako kalendář.

Obr. 1: Dotykový stůl – výstava *Pozor, křehké!*, foto archiv Muzea Těšínska.

V roce 2014 byla připravena výstava s názvem *Naše Klára ve dne šije, v noci párá* (autor scénáře: Mgr. Ilona Pavelková; Výstavní síň Český Těšín, 2014). Výstava byla věnována textilním materiálům a ručním pracím, které patřily v minulosti k nezbytným dovednostem hospodynek. Byly představeny ukázky šití, vyšívání, pletení, háčkování a paličkování, jež se nám zachovaly do dnešních dnů z 19. a 20. století. Výstavu doplnil také výběr šicích, vyšívacích a pletacích strojů pro domácnost i zakázkovou výrobu. Část výstavy byla zaměřena na vzorníky a návody pro ruční práce. Většina sbírek byla prezentována z fondu textilu a šicích strojů Muzea Těšínska. Na dotykovém stanovišti měl návštěvník možnost poznat jednotlivé materiály textilií, druhy stehů (ručních i strojových) a techniky ručních prací. Stanoviště bylo opatřeno čtečkami zvukových etiket a popisky v Braillově písmu.

Obr. 2: Fotografie z výstavy *Naše Klára ve dne šije, v noci párá*, foto archiv Muzea Těšínska.

Další z výstav, určených rovněž návštěvníkům se zrakovým znevýhodněním je výstava z roku 2015 s názvem *Tajemství hlíny* (autor scénáře: Mgr. Ilona Pavelková; Výstavní síň Musaion, Havířov, 2015). Výstava představila hlínu jako nejstarší materiál pro výrobu keramických nádob a užitkových

Obr. 3: Dotykový stůl – výstava *Tajemství hlíny*, foto archiv Muzea Těšínska.

předmětů. Seznámila s etapami výroby keramiky, výrobními postupy a možnostmi jejího užití – pravěká, středověká a lidová. Zaměřila se také na regionální výrobní centra. Výstavu rovněž doplnila tvorba současných výrobců keramiky. Dotykové stanoviště představilo hlinu k výrobě keramických výrobků, repliky archeologických nálezů jako produkty nejstarší keramické výroby – keramiku z období kultury popelnicových polí, slovanské nádoby, keramický přeslen, středověkou hliněnou hračku (koníka), středověký kachel. Dále byl prezentován postup výroby lidového džbánku točeného na hrnčířském kruhu a jednotlivé kroky jeho výroby – hliněná hrouda, kachlice, formování výrobku, nevypálený polotovar, džbánek po prvním vypálení, glazura na produktu, druhé vypálení výrobku. Součástí dotykového stanoviště byly i kartony s plastickými tvary nádob, které seznámily se základním tvarovým názvoslovím keramiky.⁴ Stanoviště bylo opět opatřeno popisky v Braillově písmu a čtečkami zvukových etiket. Výstava *Tajemství hlíny* byla připravena tak, aby se dala zapůjčit dalším muzeím. V roce 2016 bude prezentována v muzeích Moravskoslezského kraje – v Muzeu Beskyd a Muzeu v Bruntále.

Muzeum Těšínska hodlá v projektech tohoto typu v budoucnu nadále pokračovat. Jsou svým pojetím vhodné pro handicapované návštěvníky, ale zároveň mají působit i na vidomé návštěvníky, aby si uvědomili a pochopili situaci spoluobčanů se zdravotním postižením ve společnosti. Mají přimět k zamyšlení, jakým způsobem můžeme svůj postoj vůči nim zlepšit.

Výstavy a expozice přístupné zrakově i jinak postiženým osobám by se měly stále více stávat přirozenou součástí společenského života. Kromě rozšíření kulturního povědomí se mohou stát i tyto výstavy vhodným doplňkem zdravotní rehabilitace zdravotně znevýhodněným osobám.

Literatura

- HALADA, Andrej. Doteky povoleny. *Můžeš. Časopis pro ty, kteří se nevzdávají*, 1, 2012, s. 15.–17.
- HRADILKOVÁ, Terezie a SÝKOROVÁ, Vladimíra. *Dotýkejte se, prosím! Průvodce hmatovými projekty*. Praha: Sdružení Hapestetika, 1998.
- JANČO, Milan. Návštěvníci muzeí se speciálními potřebami: nevidomí. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*, 51, 2, 2013, s. 38–51.

4 Informace o výstavách použity z archivu událostí Muzea Těšínska a scénářů výše uvedených výstav Muzea Těšínska.

Hmatová stezka ve Východočeském muzeu v Pardubicích

Tactile Trail at the East Bohemian Museum in Pardubice

Dominika Schmidtová

Abstrakt

Cílem tohoto příspěvku je více inspirace než ukázka praxe. Vznikající projekt Hmatové stezky v rámci nově budované archeologické expozice ve Východočeském muzeu v Pardubicích je realizován čtyřmi studenty z pražské Karlovy univerzity a Univerzity Pardubice. Na základě konzultací s tyflo-organizacemi se nám daří v pardubickém muzeu vytvářet podmínky pro zde doposud málo podporovanou kategorii zrakově handicapovaných návštěvníků. Myšlenka tohoto projektu není nová, co však považujeme za vhodné prezentovat, je náš příběh, kdy se daří vytvářet projekt s minimálním počátečním vkladem, který prospěje nejen našemu okolí, ale i muzejní instituci se kterou spolupracujeme.

Abstract

The aim of this paper is more to provide inspiration rather than offering an example of practice. The new Tactile Trails project that forms part of the new archaeological exhibition at the East Bohemian Museum in Pardubice is the work of four students from Charles University in Prague and the University of Pardubice. Following consultation with Tyflo-organizations we have managed to create conditions for a category of visitors that so far tends to be poorly supported, i.e. the visually-impaired. The idea of this project is nothing new; however, what we consider appropriate to present is our story, in which we have succeeded in creating a project with minimal initial outlay, which will benefit not only our environment, but also the museum institution with which we cooperate.

Úvod

Cílem příspěvku, který byl prezentovaný na konferenci Muzeum bez bariér, bylo inspirovat zaměstnance organizací a studenty k podobným projektům. Myšlenka našeho projektu, spolupráce s tyflo-organizacemi a zpřístupňování muzejních exponátů hmatu, není nová, co však považujeme za vhodné prezentovat, je náš příběh, kdy se daří vytvářet dobrovolný projekt s minimálním počátečním vkladem, který prospěje nejen našemu okolí, ale i muzejní instituci, se kterou spolupracujeme.

Co si můžeme vlastně pod pojmem Hmatová stezka představit?

V našem případě se jedná o muzejní program, který zprostředkovává prožitek z muzejních exponátů, respektive jejich replik, dalšímu smyslu – hmatu. Haptické doplňky se ve výstavnictví objevují, ne vždy jsou ale uzpůsobeny pro zrakově handicapovaného návštěvníka. Právě díky vybraným prvkům jako je např. Braillovo písmo a audio nahrávky zpřístupníme v Pardubicích repliky této kategorii návštěvníků. Nevidomí lidé se v běžném životě pohybují hlavně díky vodícím prvkům, které jim pomáhají orientovat se v neznámém prostoru.¹ Jedním z nich jsou vodící linie, ať už se jedná o hranu chodníků, zábradlí či

¹ MACHÁČEK, Pavel a GRILLOVÁ, Vlasta. *Úpravy interiéru pro slabozraké a nevidomé*. Informační leták vydal Tyflo servis, o.p.s. za finanční podpory Ministerstva zdravotnictví ČR.

zeď budovy. Název projektu „Hmatová stezka“ je odvozený od kontinuálního rozestavení muzejních prvků.

Poprvé jsem se setkala s hmatovým exponátem před několika lety v Budapešti, od té doby v Paříži (Musée du Louvre; Musée du quai Branly), Vídni (Naturhistorisches Museum) a v Cambridgi. V České republice se objevují haptické projekty ojediněle. Nejvíce se objevují v hlavním městě, a to hned u několika institucí. Soukromá organizace Hapestetika o.s. organizuje samostatné hmatové výstavy od roku 1990.² Dalšími institucemi jsou Národní galerie v Praze, Národní muzeum a Muzeum hlavního města Prahy. Hmatovou instalaci ve svých prostorách mělo dokonce České vysoké učení technické.

Naším cílem je vytvořit moderní, interaktivní a výukový muzejní projekt v rámci stálé archeologické expozice, která bude otevřena ve Východočeském muzeu v Pardubicích. Námětem celé expozice a zároveň Hmatové stezky je cesta zpět v čase. Bude zde vystaveno až dvacet archeologických replik od raně středověké sekery po kopii lineární keramiky z mladší doby kamenné. Vystaveny budou chronologicky za sebou od nejmladších nálezů po nejstarší. V celkové koncepci budou repliky umístěny na čtyřech stanovištích ve čtyřech místnostech expozice. Každá kopie bude doplněna popiskem v Braillově písmu a zvětšeném černostisku.

Komu je projekt určen

Projekt má dvě hlavní cílové skupiny. První cílovou skupinou jsou zrakově handicapovaní. Snažíme se přizpůsobit stezku pro co nejširší škálu poškození zraku, od lidí se zbytky zraku po úplně nevidomé. Druhou cílovou skupinou jsou žáci základních a středních škol. Právě této věkové kategorii by mohlo zapojení dalšího smyslu vnímání (hmatu) pomoci při výuce dějin pravěku na školách, a zpříjemnit tak návštěvu muzea. Naším cílem rozhodně není obsáhnout celou výuku pravěku pro střední školy, jen zajímavým způsobem poskytnout základní informace. Tímto chceme u žáků vzbudit zájem o archeologii a usnadnit jim orientaci ve zbylé části expozice, kde najdou další potřebné informace. Hmatová stezka je součástí plánované stálé expozice, proto bude přístupná i všem ostatním návštěvníkům.

Přístup a pohyb po expozici

Přístup do expozice řešíme pouze pro jednu cílovou skupinu a to pro zrakově postižené. Muzeum musí být připraveno na návštěvu jedince i organizované skupiny s průvodcem. Na internetové stránky Východočeského muzea v Pardubicích bude umístěna audionahrávka popisující cestu z hlavního vlakového nádraží na pokladnu pardubického zámku. Po příchodu do muzea se osoby nebo skupiny ujme předem určený zaměstnanec muzea, který je dopraví buď výtahem, nebo pěšky do druhého zámeckého patra na začátek expozice. Na úvod je nutné návštěvníka seznámit s obsahem expozice, upozornit je na to, co je čeká, jak je stezka koncipovaná a kde případně naleznou toalety. Tyto informace dostane vytištěné buď doprovod skupiny, nebo jim je sdělí pracovník muzea. Dále budou tyto informace umístěny na webových stránkách muzea. Ve všech případech je po konzultaci s Tyflocentrem v Pardubicích doporučeno navštívit expozici s průvodcem.

Pro potřeby zrakově handicapovaných je zvolen koncept, který je co nejjednodušší, a tedy vhodný pro jejich orientaci v prostoru a zároveň odpovídá členění a průběhu celé expozice. Při tvorbě Hmatové stezky muselo být přihlédnuto k předem určenému umístění budoucí stálé expozice. Na obr. č. 1 je rozmístění jednotlivých stanovišť a předpokládaný pohyb handicapovaných návštěvníků po expozici.

2 HRADILKOVÁ, Terezie a SÝKOROVÁ, Vladimíra. *Dotýkejte se, prosím! Průvodce hmatovými projekty*. Praha: Sdružení Hapestetika, 1998, s. 70.

Interaktivní prvky

Mezi interaktivní prvky zařazujeme veškeré hmatové elementy, zvukové audio nahrávky, obrázky a katalog v Braillově písmu. Zvolit vhodné zástupce pro vytvoření replik za celé období pravěku nebylo jednoduché. Snažili jsme se využít různé materiály, proto jsou vystavené předměty vyrobeny z keramiky, kovu, kamene či textilu. Rozdílná váha, struktura nebo teplota materiálu je důležitá pro hmat více než pro zrak. V rámci Hmatové stezky jsou vyčleněny čtyři samostatné oddíly, které se věnují odívání, sídlení, pohřbívání a stravování. Každá z těchto částí je ozvláštněna dalšími haptickými modely, například modelem dlouhého domu. Pro dětské návštěvníky a slabozraké jsou v rámci stezky krátké texty vyvedeny ve zvětšeném černotisku. Pro zcela nevidomého návštěvníka jsou zde audio nahrávky, umístěné na jednotlivých stanovištích a hmatové katalogy v Braillově písmu na odpočinkových místech.

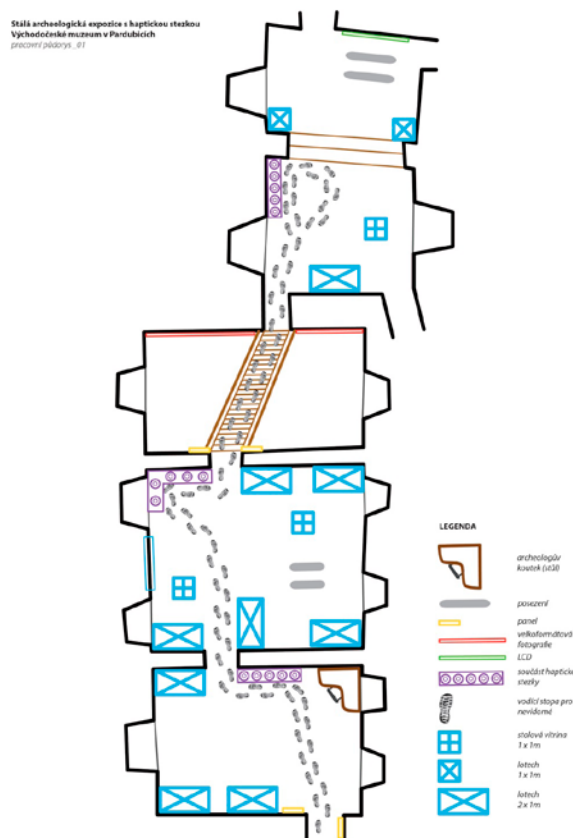
Kdo se na vzniku podílí

Projekt je realizován jako studentský dobrovolný projekt s podporou odborníků z Východočeského muzea a dalších organizací a institucí, jako Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, Národní muzeum, Národní galerie v Praze, Muzeum hlavního města Prahy, Tyfloservis Pardubice a Tyflocentrum Pardubice, Česká abilympijská asociace a Macanova tiskárna v Praze.

Nápad – plán – realizace

Projekt Hmatové stezky vznikl jako prostá myšlenka, jak zajímavým způsobem popularizovat archeologii a prezentovat ji co nejširšímu okruhu návštěvníků. Jedním z impulzů pro tento nápad byly návštěva výstavy s haptickou částí *Ve stínu Olympu* v Národním muzeu (2012) a přednáška Mgr. Miroslavy Šmolíkové na Univerzitě Karlově o výstavách pro nevidomé a slabozraké v Muzeu hlavního města Prahy.

Co je důležité, je mít svůj vlastní nápad, chuť a odhodlání ho realizovat. Poté, co si ujasníme hlavní myšlenku projektu, přichází na řadu plánování. Je třeba postupně sepsat námět, libreto a scénář³ celé výstavy/expozice, zajistit časový a finanční plán.⁴ Ráda bych na tomto místě podotkla, že nedostatek finančních zdrojů nebo nedostatek pracovníků v muzeu neznamená nutně konec projektování. Jedním z cílů tohoto příspěvku je ukázat, jak užitečná může být spolupráce mezi studenty, stážisty či dobrovolníky na jedné straně a institucemi na straně druhé. Tyto dvě strany si mají vždy navzájem, co nabídnout.

Obr. 1: Pracovní půdorys archeologické expozice v Pardubicích s vyznačením stanovišť Hmatové stezky (grafické zpracování: Ondřej Ulrich (VČM)).

3 Více ŠEBEK, František. Zpřístupnění sbírek muzeí veřejnosti. In: *Učební texty základního kurzu školy muzejní propedeutiky*. Praha: Asociace muzeí a galerií České republiky, 2010, s. 258–283.

4 Informace o grantových žádostech a projektech naleznete např. v ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Projektové řízení*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010, s. 81.

Muzeum umožní studentům absolvovat praxi v daném oboru, a na oplátku získá dobrovolnou či stážistickou pomoc mladé generace plné nápadů a nadšení pro věc.⁵

Závěrem

Benefity této spolupráce je možné vidět i do budoucna ve spolupráci s jinými lokálními institucemi. V muzeu mohou například vzniknout kroužky určené handicapovaným návštěvníkům, interaktivitou přilákat a zapojit školní skupiny, které si vytvoří kladný vztah k muzeu ještě jako děti. Pro archeologickou expozici ani Hmatovou stezku zatím není možné zhotovit evaluaci,⁶ z toho důvodu je příspěvek pojat spíše jako inspirace než ukázka praxe.

Literatura

- BUREŠ, Michal. Archeologie a veřejnost – podmínka úspěchu oboru. *Veřejná archeologie I.*, 2005, s. 33–40.
- FRANKOVÁ, Dita, LUDÍKOVÁ, Libuše a RŮŽIČKOVÁ, Veronika. *Speciální pedagogika osob se zrakovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007.
- HRADILKOVÁ, Terezie a SÝKOROVÁ, Vladimíra. *Dotýkejte se, prosím! Průvodce hmatovými projekty*. Praha: Sdružení Hapestetika, 1998.
- MACHÁČEK, Pavel a GRILLOVÁ, Vlasta. *Úpravy interiéru pro slabozraké a nevidomé*. Informační leták vydal Tyfloservis, o.p.s. za finanční podpory Ministerstva zdravotnictví ČR.
- POLÁKOVÁ, Zdeňka. *Inspiration muzejní pedagogiky*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2010.
- ŠEBEK, František. Zpřístupnění sbírek muzeí veřejnosti. In: *Učební texty základního kurzu školy muzejní propedeutiky*. Praha: Asociace muzeí a galerií České republiky, 2010, s. 258–283.
- ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Projektové řízení*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010.

5 Schémata směn lze využít i v případě instituce a dobrovolníků, více v BUREŠ, Michal. Archeologie a veřejnost – podmínka úspěchu oboru. *Veřejná archeologie I.*, 2005, s. 33–40.

6 Tento příspěvek je psán před vernisáží expozice.

Zdroje fotografií na obálce:

Moravské zemské muzeum, Slezské zemské muzeum, Národní muzeum.

© 2016 Národní muzeum

**MUZEÁ
BEZ BARIÉR**

Bezbariérová přístupnost,
výstavnictví a komunikace